

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БОРОВИК МИКОЛА АНАТОЛІЙОВИЧ

Прим. № _____

УДК 37(091)(477.51-25) «1954/1998»

ДИСЕРТАЦІЯ

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ В СИСТЕМІ
ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ (1954 – 1998рр)

Спеціальність 07.00.01 – історія України

(галузь знань)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Науковий керівник:

Воронко Олег Григорович,

кандидат історичних наук,

доцент

Харків – 2017

АНОТАЦІЯ

Боровик М.А. Чернігівський державний педагогічний інститут в системі підготовки педагогічних кадрів (1954 – 1998 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.01 – історія України. - Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2017.

У роботі вперше комплексно досліджено процес реорганізації та функціонування Чернігівського державного педагогічного інституту в системі вищої педагогічної освіти України. На основі широкого кола джерел, значна частина яких уперше запроваджується до наукового обігу, висвітлено реорганізацію педагогічної освіти у Чернігові від учительського до педагогічного інституту. На 1954 р. в УРСР завершувалось створення радянської системи підготовки педагогічних кадрів, коли зникали учительські інститути як залишок старої системи підготовки учителів.

Формування навчально-матеріальної бази ВНЗ здійснювалося шляхом добудови до існуючого приміщення нових аудиторій, лабораторій, спортивних, читальних та актових залів, бібліотеки, гуртожитків. Проте забезпечення навчально-лабораторними площами у Чернігівському педінституті в розрахунку на одного студента до 1998 р. так і не досягнуло середнього показника по педвишам України.

Охарактеризовано багатоетапний процес структурування ЧПІ. На початковому етапі діяли два факультети та шість кафедр, а на завершальному – шість факультетів та 33 кафедри. Це давало змогу навчальному закладу вирішувати навчально-виховні завдання з підготовки педагогічних кадрів для середньої школи.

З'ясовано шляхи формування викладацького складу та контингенту студентів. У дев'ять разів збільшилася кількість викладачів, значно поліпшився якісний його склад, який відповідав параметрам вищих навчальних закладів четвертого рівня акредитації. Майже у 13 разів збільшився контингент студентів.

За кількістю студентів денної форми навчання з 27 педвишів України ЧПІ на 1998 р. займав 12 місце.

Розкрито організацію навчально-методичної роботи викладачів та зміни в організації практичної підготовки студентів. Показані три етапи удосконалення системи навчальної діяльності та внутрішнього контролю. На основі аналізу архівних матеріалів з'ясовано шляхи удосконалення різних видів педагогічної практики.

Досліджено роль і місце зовнішнього контролю за організацією навчально-виховного процесу. Здебільшого контрольні заходи проводили комісії освітянської галузі союзного чи республіканського рівня. У період незалежної України перевірки проходили для визначення акредитаційного рівня та ліцензування навчального закладу.

На основі аналізу трьох етапів організації наукової роботи в педагогічному інституті показані особливості кожного з них. Покращення наукового потенціалу викладачів дало змогу не лише підвищити якість наукової продукції, а й розширити плани госпдоговірної тематики та створити науково-дослідницькі осередки й наукові школи. ЧПІ став відігравати роль провідної наукової інституції Сіверщини.

Ключові слова: Чернігівський державний педагогічний інститут, навчально-матеріальна база, кафедри, факультети, професорсько-викладацький склад, студенти, навчально-методична і наукова робота.

Публікації, які розміщено у вітчизняних фахових виданнях:

1. Формування навчально-матеріальної бази Чернігівського педагогічного інституту (1954-1998 рр.) // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць. Вип. 84(№5). К., 2014. С. 113 – 117.

2. Формування викладацького складу та контингенту студентів Чернігівського педагогічного інституту (1954-1982 рр.) // Сіверянський літопис. Всеукраїнський науковий журнал. 2014. №5. С. 383 – 389.

3. Формування структури факультетів Чернігівського державного педагогічного інституту (1954 – 1998 рр.) // Збірник наукових праць «Сіверщина в історії України». Київ-Глухів. Вип. 8, 2015. С. 319 – 322.

4. Процес формування структурних підрозділів Чернігівського державного педагогічного інституту (1954 – 1998 рр.) // Сіверянський літопис. Всеукраїнський науковий журнал. 2015. №2. С. 171 – 189.

5. Контроль за організацією навчальної діяльності Чернігівського державного педагогічного інституту // Сіверянський літопис. Всеукраїнський науковий журнал. 2015. №5. С. 116 – 124.

6. Навчально-методична робота Чернігівського педагогічного інституту (1954 – 1998 рр.) // Сіверянський літопис. Всеукраїнський науковий журнал. 2015. №6. С. 180 – 196.

7. Чернігівський державний педагогічний інститут (1954 – 1998 рр.): джерелознавчий аспект // Збірник наукових праць «Сіверщина в історії України». Київ-Глухів. Вип. 9, 2016. С. 527 – 529.

8. Професійна підготовка майбутніх учителів у Чернігівському державному педагогічному інституті (1954 - 1998рр.) // Сіверянський літопис. Всеукраїнський науковий журнал. 2016. №3. С. 189 – 199.

9. Основні напрямки наукової роботи в Чернігівському державному педагогічному інституті (1954 – 1998 рр.) // Сіверянський літопис. Всеукраїнський науковий журнал. 2016. №5. С. 161 – 173.

Стаття у закордонному періодичному виданні:

10. Организация педагогической практики в Черниговском государственном педагогическом институте (1954–1998гг.) // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. 2016. № 2(95). С. 10 –16.

Монографія:

11. Історія Чернігівського національного педагогічного університету у біографіях його керівників. К.: СПД Чалчинська Н.В., 2016. – 416 с. (у співавторстві з А. Боровиком).

**Праці, які додатково відображають результати
дисертаційного дослідження:**

12. Черноус В.– останній директор Чернігівського учительського інституту (1953-1954рр.) // Матеріали науково-практичної конференції «Треті Фльорівські читання». ЧНПУ, 2013. С. 74 – 76.
13. Роль Костарчука В.М. у формуванні навчальної бази Чернігівського педагогічного інституту // Міжнародна науково-практична конференція: матеріали виступів. Чернігів: Десна Поліграф, 2014. С. 47 – 51.
14. Формування навчальної бази Чернігівського педагогічного інституту за період управління ним О.Ф. Явоненком // Міжнародна науково-практична конференція: матеріали виступів. Чернігів: Десна Поліграф, 2015. С. 40 – 43.
15. 1981-1982 навчальний рік у історії Чернігівського державного педагогічного інституту імені Т.Г.Шевченка // Матеріали науково-практичної конференції «Четверті Фльорівські читання». ЧНПУ, 2015. С. 17 – 19.
- 16.«Organization of students' scientific and research work at Chernihiv teachers-training institute during 1954 – 1998» // Materials of the XII International scientific and practical conference fundamental and applied science – 2016. October 30 - November 7, 2016. Sheffield. Volume 3. P. 35 – 40

ANNOTATION

Borovyk M.A. Chernihiv State Pedagogical Institute in the system of training of teaching staff (1954 - 1998). – Qualifying scientific work as manuscript.

Thesis for a candidate degree in historical sciences (Doctor of Philosophy) in specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – V. N. Karazin Kharkiv National University. Kharkiv, 2017.

The process of reorganization and functioning of Chernihiv State Pedagogical Institute in the system of higher pedagogical education of Ukraine has been thoroughly investigated for the first time. On the basis of a wide range of sources, great part of

which is firstly introduced in the scientific circulation, the reorganization of pedagogical education from the teacher to the pedagogical institute and creation of educational and material base of a higher educational establishment are highlighted. Structuring process of CPI has been characterized, which helped to solve teaching and educational tasks. Ways of formation of teaching staff and students are determined. Organization of teachers' teaching and methodological work and changes in organization of teaching practice are revealed. The role and place of external control over the organization of educational process and the main directions of scientific work of a higher educational establishment are revealed.

Key words: Chernihiv State Pedagogical Institute, educational and material base, departments, faculties, academic teaching staff, students, teaching and methodological and scientific work.

ЗМІСТ

Анотація	2
Зміст	7
Перелік умовних скорочень	8
Вступ	9
Розділ 1. Історіографія, джерельна база, методологія і методи дослідження	14
1.1. Стан наукової розробки проблеми.....	14
1.2. Джерельна база	28
1.3. Методологія і методи дослідження.....	34
Розділ 2. Розвиток системи вищої педагогічної освіти в Чернігові	39
2.1. Реорганізація педагогічної освіти від учительського до педагогічного інституту та створення навчально-матеріальної бази ВНЗ.....	39
2.2. Процес формування структурних підрозділів.....	53
2.3. Формування викладацького складу та контингенту студентів.....	85
Розділ 3. Навчальний процес та наукова робота в Чернігівському педагогічному інституті	104
3.1. Навчально-методична робота викладачів інституту.....	104
3.2. Зовнішній контроль за організацією навчально-виховного процесу.....	152
3.3. Основні напрямки наукової роботи.....	163
Висновки	189
Список використаних джерел та літератури	195
Додатки	228

Перелік умовних скорочень

ВНЗ – Вищий навчальний заклад

ІНО – Інститут народної освіти

НДР – науково-дослідна робота

НДРС – науково-дослідна робота студентів

ЧІНО – Чернігівський інститут народної освіти

ЧПІ – Чернігівський педагогічний інститут

ЧДПІ імені Т.Г. Шевченка – Чернігівський державний педагогічний
інститут імені Т.Г. Шевченка

ЧДПУ імені Т.Г. Шевченка – Чернігівський державний педагогічний
університет імені Т.Г. Шевченка

ЧУІ – Чернігівський учительський інститут

н.р. – навчальний рік

Вступ

Актуальність теми обумовлена наступними аспектами. По-перше, прагнення України увійти до європейського простору вимагає формування наукової і освітянської еліти, яка б відповідала рівню провідних європейських країн. Це завдання безпосередньо пов'язане з необхідністю радикальної реформи системи освіти, а особливо вищої, яка потребує прийняття нових навчальних планів та програм підготовки фахівців для всіх галузей народного господарства нашої держави, в тому числі й для вищої педагогічної школи.

Важливе значення для вирішення цієї проблеми має ретроспективний аналіз історико-освітньої спадщини України, в тому числі недавнього минулого. Це стосується періоду другої половини XX століття, коли здійснювався інтенсивний пошук шляхів формування нової системи підготовки педагогічних кадрів, здатної забезпечити радянську школу кваліфікованими фахівцями. Разом з тим на початку 90-х років відбувається розпад Радянського Союзу і утворення незалежної держави Україна, коли неминуче виникає потреба корінної реорганізації системи вищої педагогічної освіти.

Для кращого розуміння специфіки подальшого реформування освіти в незалежній державі Україна важливе значення матиме аналіз попередніх освітніх реформ. Варто краще зрозуміти причини необхідності таких змін, досягнення і прорахунки, позитивні і негативні риси, реальні результати реформ, усвідомити роль старих освітянських традицій та нових європейських для визначення основних змін, яких потребує вища педагогічна освіта на сучасному етапі.

По-друге, діяльність Чернігівського педагогічного інституту на постійній основі розпочалася з 1954 р., коли в Україні працювало 33 педагогічних інститути, 10 самостійних учительських інститути та 4 учительських при педагогічних ВНЗ, усього 47 навчальних закладів. Протягом 44-річного його функціонування він став провідним педагогічним навчальним закладом Сіверського регіону. Ось тому конкретна історія ЧПІ дає можливість розширити

картину регіональної історіографії, зрозуміти роль і значення цього регіону в освітньому просторі України.

По-третє, історія ЧПІ є не просто історією вищого навчального закладу, а історією система освіти і науки. Як свого часу ЧІНО чи ЧУІ впливали на розвиток освіти регіону, так у другій половині ХХ століття ЧПІ, завдяки діяльності професорсько-викладацького складу впливав на освітянське життя Чернігова і Сіверянського краю.

По-четверте, історія ЧПІ постає не лише через вивчення формування його матеріальної бази, зростання структурних підрозділів, організацію навчально-виховного процесу та наукової діяльності, але, в першу чергу, через історію людей (професорів, доцентів, викладачів, аспірантів і студентів), їх академічне повсякденне життя.

По-п'яте, історія ЧПІ ще не була об'єктом окремого спеціального дослідження. Комплексне вивчення історії цього навчального закладу важливе не тому, що інститут був одним з багатьох закладів системи вищої педагогічної освіти УРСР та незалежної держави Україна, а й тому, що його функціонування варто розглядати ще й через призму спадковості традицій, що зародилися в учительському інституті і були продовжені в інституті народної освіти та інституті соціального виховання. Реконструкція історії Чернігівського педагогічного інституту дасть можливість не лише з'ясувати історію діяльності одного навчального закладу, а й розширити пізнання про розвиток педагогічної освіти в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з тематикою науково-дослідницької роботи кафедр історії Центрально-східної Європи та всесвітньої історії Навчально-наукового інституту історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. (Протокол засідання вченої ради університету № 5 від 26 грудня 2012 р.).

Мета дослідження – комплексне висвітлення процесу реорганізації та функціонування Чернігівського педагогічного інституту в системі вищої педагогічної освіти України.

Відповідно до визначеної мети передбачено вирішення таких **дослідницьких завдань**:

- проаналізувати наукову літературу з обраної проблеми;
- виявити і проаналізувати джерельну базу дисертації;
- вказати на методологію і методи дослідження;
- розкрити процес реорганізації педагогічної освіти від учительського до педагогічного інституту та створення навчально-матеріальної бази ВНЗ;
- дослідити процес структурування ЧПІ, що сприяло б вирішенню навчально-виховних завдань;
- вивчити шляхи формування викладацького складу та контингенту студентів;
- розкрити організацію навчально-методичної роботи викладачів;
- з'ясувати зміни в організації педагогічної практики;
- дослідити роль і місце зовнішнього контролю за організацією навчально-виховного процесу;
- виявити основні напрямки наукової роботи у ВНЗ.

Об'єктом дослідження є Чернігівський педагогічний інститут у системі вищої педагогічної освіти України.

Предметом дослідження є історія ЧПІ: реорганізація та функціонування навчально-виховного та наукового центру Сіверянського регіону.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють увесь період існування Чернігівського педагогічного інституту (1954 – 1998 рр.).

Територіальні межі охоплюють терени міста Чернігова, в якому діяв ЧПІ.

Наукова новизна дисертації визначається тим, що на основі широкого кола джерел реконструйовано історію ЧПІ, показано його роль в освітянському просторі України. Зокрема в дисертації досліджені:

уперше:

- розглядається історія ЧПІ як самостійна наукова проблема, для вирішення якої використано комплексний підхід;
- проаналізовано еволюцію педагогічної освіти у м. Чернігові та створення навчально-матеріальної бази ВНЗ;
- досліджено процес структурування ЧПІ, що сприяв вирішенню навчально-виховних завдань;
- вивчені шляхи формування викладацького складу та контингенту студентів;
- розкрито організацію навчально-методичної роботи викладачів;
- з'ясовано зміни в організації педагогічної практики;
- досліджено роль і місце зовнішнього контролю за організацією навчально-виховного процесу;
- виявлено основні напрямки наукової роботи у ВНЗ;
- введено до наукового обігу значне коло раніше не опублікованих архівних матеріалів;

дістало подальший розвиток:

- висвітлення змін в організації різних видів педагогічної практики;

уточнено:

- процес структурування ЧПІ, що сприяв вирішенню навчально-виховних завдань.

Практичне значення дослідження. Матеріали дисертації можуть бути використані в ході підготовки проектів реформування вищої школи в Україні, для підготовки узагальнюючих праць і підручників з історії України, при підготовці спецкурсів з історії освіти, історичного краєзнавства й історії педагогіки та для підготовки довідково-бібліографічних видань.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, отримані в ході підготовки дисертації, були апробовані на науково-практичних конференціях «Треті» та «Четверті Фльорівські читання» (Чернігів, жовтень 2013 р., жовтень 2015 р.), VI, VIII і IX науково-практичних конференціях «Сіверщина в історії

України» (Глухів, 2013 р., 2015 р., 2016 р.), Міжнародних науково-практичних конференціях Чернігівського юридичного коледжу Державної пенітенціарної служби України (2013 – 2015 рр.), а також на засіданнях кафедр історії Центрально-східної Європи та всесвітньої історії Навчально-наукового інституту історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

Особистий внесок здобувача. Результати дослідження відображені в 16 публікаціях, з них одна монографія (у співавторстві з А. Боровиком), 9 – розміщені у фахових, вітчизняних виданнях, 1 – у іноземному, періодичному виданні.

Структура дисертації обумовлена предметом і об'єктом дослідження та відповідає його меті й основним завданням. Робота складається із вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури – 379 найменувань та 13 додатків. Загальний обсяг рукопису становить 258 сторінок, у тому числі 185 сторінок основного тексту.

Розділ 1

Історіографія, джерельна база, методологія і методи дослідження

1.1. Стан наукової розробки проблеми

Для характеристики наукової літератури з теми дослідження використано хронологічний принцип, за яким виділено дві окремі групи публікацій, що концентрують у собі розвиток історико-наукових поглядів радянського періоду та за період незалежності України. Вони відрізняються метою та спрямованістю досліджень, колом питань, на яких автори зосереджують увагу, джерельною базою, аналізом позитивних досягнень та недоліків у роботі.

Літературні доробки відповідно до проблемно-хронологічного принципу можна умовно поділити на дві групи: 1) узагальнюючі видання з історії вищої педагогічної освіти, які розкривають особливості становлення і розвитку педагогічних інститутів, висвітлюють діяльність їх структурних підрозділів і науково-педагогічних кадрів; 2) праці, що присвячені історії Чернігівського педагогічного інституту, де розглядаються окремі періоди діяльності інституту, його підрозділів та окремих викладачів.

В історіографії проблеми умовно можна виділити два етапи: перший – середина 50-х років XX століття – до початку 90-х років; другий – від початку 90-х років, часу утворення незалежної держави Україна, до нині. На першому, радянському етапі, здебільшого опубліковані праці мали партійно-політичний відтінок, в яких ідеалізувалася політика радянської влади в галузі освіти та зосереджувалась увага на позитивних досягненнях. У історичних дослідженнях вищі навчальні заклади педагогічного спрямування, науково-педагогічні колективи, радянське студентство розглядалися як надійні помічники комуністичної партії у соціалістичному будівництві. Почали з'являтися спроби дослідження історії окремих навчальних закладів. На другому етапі увага дослідників зосереджувалася на проблемах історії вищої педагогічної школи та її ролі в соціально-політичній структурі суспільства в умовах його реформування. Все більше робіт з'являлося з історії окремих навчальних

закладів та їх структурних підрозділів, вивчалися їх традиції й наукові доробки, деякі аспекти навчально-методичної діяльності.

Характерною особливістю історіографії першого періоду було те, що предметом наукового аналізу ставали процеси реформування всієї системи вищої школи. Монографії, колективні праці, статті збагачувалися новим фактичним матеріалом, а питання розвитку вищої педагогічної освіти вписувалося у загальний процес культурного будівництва в СРСР. Здебільшого виклад матеріалу мав некритичний характер і в основному був спрямований на висвітлення досягнень в освітянській сфері. Об'єктивного аналізу проблем підготовки педагогічних кадрів у окремих навчальних закладах не було. Висвітлення вказаної проблеми відбувалося в основному у таких напрямках: 1) дослідження широкого кола суміжних питань, пов'язаних з соціалістичним будівництвом, розвитком народної освіти та формуванням нової радянської інтелігенції; 2) вивчення окремих галузей науки та їх розвитку; 3) у період відзначення ювілеїв друкувались історії окремих ВНЗ.

Ще однією з особливостей у вивченні історії розвитку вищої педагогічної освіти було те, що для аналізу освітньої практики авторами широко використовувалися ленінські праці, давалися коментарі та оцінки в дусі марксистсько-ленінського вчення.

Серед робіт 50-х років, які характеризували загальну діяльність радянської народної освіти, слід відзначити дослідження М.М. Грищенка у колективній роботі «Розвиток народної освіти і педагогічної науки в Українській РСР»[1]. У статті «Сорок років розвитку радянської школи в Українській РСР» показано позитивні зміни в народній освіті України за роки радянської влади, проте питання діяльності педагогічних ВНЗ, підготовки педагогічних кадрів не були окремою проблемою досліджень. Якщо й згадувались ці питання, то лише у плані покращення контингенту педагогічних кадрів в школах України, без аналізу матеріалу та визначення сильних і слабких сторін підготовки їх у педінститутах республіки, не згадувались також і шляхи поліпшення системи педагогічної освіти.

До 40-річчя жовтневої революції вийшла у світ робота М.С. Гриценка, яка стосувалася розвитку радянської школи в Україні [2]. Автор її намагався показати «великі перетворення в галузі народної освіти» за 40 років радянської влади. У четвертому розділі мова йде про підготовку педагогічних кадрів та роботу радянського учительства. На основі статистичних даних автор вказує на значне збільшення контингенту учителів за роки радянської влади, а особливе зростання, на 120 тисяч осіб, відбулося за післявоєнний час. За цей же період на 74,9% зросла кількість учителів з вищою освітою [2, с.34]. Не вдаючись до аналізу проблем підготовки педагогічних кадрів, автор здебільшого констатує про досягнення і вказує, що лише у післявоєнний час 18642 учителів нагороджені орденами та медалями, 1666 – орденом Леніна, а звання заслуженого учителя УРСР отримали 1158 учителів [2, с. 34]. Аналіз роботи педагогічних навчальних закладів, і в тому числі Чернігівського, у праці відсутній.

Значно більших масштабів у вивченні цієї проблеми було досягнуто в 60-х роках, коли вийшли у світ спеціальні видання, у яких вивчалися питання щодо існуючої системи народної освіти й підготовки педагогічних кадрів в Україні. У притаманній для того часу манері у роботах возвеличувалися досягнення радянської влади в галузі розвитку народної освіти. Їм також характерні такі тогочасні риси, як суб'єктивізм у оцінці подій та результатів освітянських реформ. Автори здебільшого вказували на досягнення, не аналізуючи хід цих перетворень, особливо в питаннях становлення й розвитку системи формування педагогічних кадрів, не критично оцінювали їх результати та вдавалися до лакування існуючої системи педагогічної освіти.

Ще одну роботу з історії розвитку школи в Україні у середині 60-х років підготував М.С. Гриценко [3]. Хронологічні рамки нарисів з історії освіти стосувалися майже 50-річного радянського періоду від 1917 до 1965 років. Шостий і сьомий розділи книги присвячені шкільному будівництву з післявоєнного періоду і до середини 60-х років. У п'яти параграфах цих розділів мова йде про підготовку педагогічних кадрів. Характеризуючи мережу

педагогічних навчальних закладів у післявоєнний час, автор помилково вказує, що учительські інститути працювали в Україні до початку 50-х років, хоч фактично вони діяли до середини 50-х років. Значне зростання учительських кадрів відбувається у першій половині 60-х років. Автор наголошує, що на 1959 – 1960 навчальний рік працювало 391,5 тисяч учителів, з них 32,8% з вищою освітою, а у 1964 – 1965 навчальному році – понад 500 тисяч, а з вищою освітою більше 44 %. Підготовкою учителів різних спеціальностей в Україні на середину 60-х років займалися 8 університетів, 32 педінститути та 39 педагогічних училища. На основі значної кількості статистичних матеріалів автор приходить до висновку, що педагогічні навчальні заклади виконували поставлені перед ними завдання. Лише за період з 1959 до 1965 рр. педагогічні інститути підготували понад 40 тисяч учителів, а за цей же час заочні відділення педінститутів закінчили 80 тисяч осіб [3, с. 229].

На початку 60-х років була опублікована колективна робота «Вища школа на новому етапі», на сторінках якої партійні працівники, ректори, проректори, декани та завідувачі кафедр ВНЗ розповіли про перебудову роботи вищої школи [4]. Ректор Київського педагогічного інституту імені О.М. Горького М. Підтиченко у статті «За дальше поліпшення підготовки вчителів для політехнічної школи» показав основні зміни в роботі педагогічного навчального закладу. Він наголосив на необхідності підготовки студентів не з однієї, а з кількох учительських спеціальностей. У інституті вже здійснюється підготовка учителів математики і креслення, фізики, праці та загальнотехнічних дисциплін, мови, співів і дефектології, учителів початкових класів і вихователів шкіл-інтернатів.

Ректор зупинився також на змінах у організації навчального процесу, особливо в проведенні практичних і лабораторних занять. Так в курсі радіотехніка було змінено методику ведення занять шляхом самостійного виготовлення на них різної радіоапаратури, підсилювачів та приймачів. Студенти також знайомилися з роботою обчислювальної техніки, виконували на них певні операції. Відбулися в інституті значні зміни в підготовці студентів до

виконання фахових завдань. Новим в цьому напрямку стало проведення безвідривної педпрактики. Це дало можливість безперервно проводити практичну підготовку студентів від молодших курсів і до завершення навчання. Дворічний досвід підтвердив доцільність проведення цього виду практики, яка сприяла зміцненню зв'язків ВНЗ із школами, позитивно впливала на свідоме використання теоретичних курсів в практичній діяльності, сприяла закріпленню умінь і навичок у професійній роботі. М. Підтиченко разом з тим вказав і на недоліки в підготовці студентів, які слабо орієнтуються в питаннях керівництва навчальним закладом. Ось тому з 1960 – 1961 навчального року для студентів 5 курсу введений курс школознавства.

Наприкінці 60-х років було видано фундаментальне дослідження про розвиток вищої освіти в Українській РСР за 50 років радянської влади в двох частинах. Перша частина стосувалася періоду від 1917 й до 1945 років, а друга частина – 1945 – 1967 років [5]. В роботі йшла мова про формування широкої мережі різногалузевих вищих навчальних закладів Української РСР. Автори не обійшли увагою діяльність педагогічних навчальних закладів. Здебільшого мова йшла про створення оптимальної мережі учительських та педагогічних інститутів у післявоєнний час. На початку 50-х років значна частина учительських інститутів (К-Подільський, Кременчуцький, Станіславський, Дрогобицький, Бердичівський, Глухівський, Осипенківський, Рівненський, Ізмаїльський, Луцький, Слов'янський, Уманський) реорганізувалися у педагогічні. Всі учительські інститути при педінститутах були об'єднані з відповідними педагогічними інститутами. Частина учительських інститутів, які не мали достатньої навчально-матеріальної бази та кадрового потенціалу, або знаходилися у містах, де були педагогічні ВНЗ, були ліквідовані: Лебединський, Одеський, Харківський, Київський, Артемівський, Конотопський, Старобільський, Ужгородський.

На початку 1959 – 1960 навчального року в Українській РСР діяло 138 ВНЗ, з них 30 – готували спеціалістів промисловості та будівництва, 9 – транспорту і зв'язку, 19 – сільського господарства, 15 – охорони здоров'я, 44 –

освіти, 9 – економіки і права, 3 – фізичного виховання і спорту, 9 – мистецтва і кіно [5, с. 195]. Існуюча мережа навчальних закладів в основному відповідала структурі народного господарства, проте вона не могла повною мірою забезпечити кадрами з вищою освітою різні галузі економіки і культури.

Як велике досягнення радянської влади в галузі освіти, автори монографії вказують на значне зростання прийому студентів до ВНЗ та збільшення кількості студентів у вищій школі на 185%. Значне зростання контингенту студентів відбувалося у 60-х роках. Так у освітянській галузі чисельність студентів у 1959 – 1960 навчальному році становив 27670 осіб, а вже у 1967 – 1968 навчальному році студентів педагогічних вишів налічувалося 215141 осіб [5, с. 199]. Особливе зростання відбувається в системі заочного навчання. Якщо у 1950 р. їх кількість становила близько 49 тисяч осіб, то вже на початок 1967 р. їх у педагогічній галузі налічувалося 328,6 тисяч осіб.

Характеризуючи зміни у навчальному процесі та досягнення в науці вищої школи, автори монографії зосереджують увагу на провідних галузевих навчальних закладах та класичних університетах. Мови про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту у книзі не йшлося.

Виключний інтерес для дослідження вказаної проблеми має перший друкований нарис з історії Чернігівського педагогічного інституту, підготовлений його працівниками, доцентами В.С. Кролевцем, В.У. Чорноусом та В.Ф. Шморгуном [6]. Ця невелика за обсягом робота має пряме відношення до теми. Головною її метою було показати читачу півстолітню історію навчального закладу. Започаткований як учительський інститут у 1916 р., він пройшов складний шлях радянських реформувань: педагогічний інститут – 1919 р., інститут народної освіти – 1920 р., інститут соціального виховання – 1930 р., педагогічний інститут – 1933 р., учительський – 1935 р., об'єднаний учительський і педагогічний – 1939 р. З 1954 р. за рішенням Колегії Міністерства освіти УРСР був реорганізований у педагогічний. На основі архівних матеріалів, повідомлень у періодичній пресі та наукових видань автори нарису показали основні етапи розвитку педагогічного навчального закладу у м. Чернігові. В

стилі того часу вони акцентували увагу на його здобутках та досягненнях. У другій частині книги вміщено покажчик наукових робіт викладачів, які працювали в інституті на середину 60-х років.

Висвітлення окремих проблем діяльності факультетів і кафедр ЧПІ з'являються у поодиноких статтях викладачів інституту[7]. Ці невеликі за обсягом публікації дають можливість нам більше дізнатися про роботу факультету педагогіки та методики початкової освіти та про роль викладачів кафедр суспільних дисциплін у організації самостійної роботи студентів.

Серед досліджень, які характеризують діяльність педагогічної вищої школи СРСР, слід відзначити працю Ф.Г. Паначина [8]. У ній на основі марксистсько-ленінської ідеології автор розглядає проблеми розвитку педагогічної освіти як функціонування єдиної радянської освітньої системи. До позитивних моментів у роботі можна віднести систематизацію значної кількості статистичного матеріалу, який дозволив відобразити шляхи і напрямки реорганізації вищої педагогічної школи від кінця 1917 до середини 70-х років. Характеризуючи реформаторські дії в освітній сфері від середини 50-х років, автор показував паралельні зміни в загальноосвітній і вищій педагогічній школах. Так, з кінця 1958 р. школа переходить від семирічної до восьмирічної обов'язкової освіти, а в той же час педінститути поступово здійснюють перехід на «факультети широкого (подвійного) профілю» та вводиться п'ятирічний термін навчання[8, с. 119]. Автор помилково вважає, що для розширення можливостей підготовки учителів початкових класів з вищою освітою з 1957 – 1958 навчального року розпочинається створення у радянських педінститутах відповідних факультетів. Проте відомо, що факультети початкового навчання в Українській РСР були започатковані роком раніше.

Особливу увагу Ф.Г. Паначин зосереджує на удосконаленні навчальних планів та програм педінститутів, що відбувалося наприкінці 60-х – початку 70-х років. У 60-х роках відбувається значне скорочення теоретичних курсів і збільшується тривалість педагогічних практик до 30 тижнів. З початку 70-х років було підготовлено і затверджено 39 нових навчальних планів та 146 нових

навчальних програм. Покращився і кадровий склад викладачів, яких у педагогічній освіті країни працювало 44 тисячі, з них біля 600 докторів наук та 12 тисяч кандидатів наук, доцентів. Це складало 28% від загальної кількості викладачів.

В 1970 – 1975 рр. у вищій педагогічній освіті було зосереджено увагу на збільшення підготовки учителів праці, малювання, креслення та співів. Набори на ці спеціальності були збільшені на 27 %. Крім того, збільшено було час на вивчення психолого-педагогічних дисциплін до 460 годин, але було зменшено тривалість педагогічних практик до 19 навчальних тижнів.

У книзі знайшли відображення проблеми формування кадрового складу викладачів педагогічних інститутів СРСР. Так на перше січня 1973 р. в 199 інститутах працювали 43502 викладачі, з них – 760 докторів наук, 14017 – кандидатів наук, що разом складало 34% від загальної кількості викладачів. У 30 педінститутах Української РСР працювало 4713 викладачів, з них 71 доктор наук та 1733 – кандидати наук, що складало 38,3%, це було вище на 4,3% від середнього показника по країні. Проте процент викладачів високої кваліфікації був вищим у Грузії – 41%, у Литві – 40%, Азербайджані – 38,4%[8, с. 222].

Аналіз літератури з проблем розвитку вищої педагогічної школи та історії становлення і розвитку Чернігівського педагогічного інституту свідчить про її жанрову і тематичну різноплановість, що дає змогу зрозуміти специфіку перетворень у системі вищої педагогічної освіти та тенденції щодо існуючої на той час політики радянської влади у освітянській сфері. Радянська історіографія вищої педагогічної освіти мала некритичний характер і вписувалася в рамки «ленінської концепції» культурної революції та поступового висхідного розвитку радянської освіти.

У 60 – 80-ті роки першого періоду історіографії більше уваги приділялося питанням історії вищої школи, оскільки з'явилося розуміння важливості її ролі у соціально-політичній структурі суспільства в умовах його формування. Науковці почали проводити дослідження проблем історії вищої школи взагалі і вищої педагогічної освіти зокрема, перш за все вивчаючи особливості їх розвитку. Були

зроблені спроби вивчення історії окремих ВНЗ і в тому числі Чернігівського педагогічного інституту. Здебільшого така потреба виникала у період відзначення ювілейних дат навчальних закладів для показу успішного вирішення питань культурного будівництва.

Серед праць, в яких вивчаються деякі питання з історії вищої педагогічної освіти України, можна виділити дисертаційні роботи [9]. І хоч частина дисертацій зосереджує увагу на з'ясуванні педагогічної проблематики, проте у них переважає історико-партійне висвітлення досягнень радянської влади і правлячої партії у галузі народної освіти. Підготовка педагогічних кадрів, історія навчальних закладів згадується у них лише у загальних рисах.

Другий період історіографії (90-ті рр. – до нинішнього часу) пов'язаний із здобуттям Україною незалежності, що позитивно вплинуло на розвиток історичної науки у напрямку дослідження питань історії вищої педагогічної освіти в Українській РСР та незалежній державі Україна, а також – історії ЧПІ.

З початку 90-х років ситуація в історіографії цієї тематичної групи різко змінилася, з'явилася велика кількість проблем, що раніше не досліджувалися, кардинально змінилися оцінка подій та підходи у їх висвітленні. З'явилося поняття «білі плями» в історії, а у зв'язку з цим визріли нові завдання в історичній науці. Головною особливістю цього періоду став відхід науковців від марксистсько-ленінської методології й партійно-класового підходу щодо аналізу суспільних явищ і подій. Широке використання нових, закритих у радянські часи архівних документів привело до прагнення переосмислити процес становлення і розвитку радянської системи вищої педагогічної освіти.

Література сучасного періоду історіографії історії вищої педагогічної освіти взагалі та історії Чернігівського педагогічного інституту зокрема різноманітна як за своїм змістом, так і характером розкриття проблем. Умовно її можна поділити на такі групи: 1) дослідження питань історії розвитку вищої освіти та історії вищої педагогічної освіти УРСР; 2) праці з історії Чернігівського педагогічного інституту та діяльності науково-педагогічних працівників.

У незалежній українській державі наукова проблематика історичних досліджень значно розширилася, а процес переосмислення історії вищої педагогічної освіти в УРСР охопив найрізноманітніші аспекти. Науковці отримали можливість робити неупереджений аналіз розвитку освітньої галузі та вищої педагогічної школи взагалі та окремих ВНЗ зокрема, в тому числі і ЧПІ. На основі нових джерел дослідники звертаються до вивчення питань історії вищих навчальних закладів, формування їх навчально-матеріальної бази, реорганізації структури, напрямків наукової діяльності, підготовки професорсько-викладацьких кадрів тощо.

У 90-х роках з'являються роботи українських дослідників, які на основі узагальнення і систематизації нових архівних матеріалів вивчають різні аспекти розвитку вищої педагогічної освіти. У наукових монографіях, статтях розглядаються проблеми організації та управління всієї системи педагогічної освіти, структури ВНЗ, форми і методи роботи, підготовка науково-педагогічних кадрів. Історія, досвід та уроки розвитку вищої педагогічної освіти в Україні представлені у дослідженнях В.К. Майбороди та С.В. Майбороди [10].

У роботі В. К. Майбороди вперше в хронологічній послідовності з'ясовано стан та розвиток вищої педагогічної освіти від 1917 р. до 1985 р. Починаючи з другого розділу, автор вивчає питання реорганізації і розвитку закладів вищої педагогічної освіти, і в тому числі діяльність Чернігівського педагогічного інституту як і інших інститутів у системі педагогічної освіти. На основі значної кількості архівних матеріалів у книзі подані порівняльні таблиці про кількість існуючих на різні періоди часу шкіл, учнів та учителів, показана динаміка контингенту студентів у залежності від потреб школи. Значне місце у монографії відведене вивченню питання підвищення рівня загальноосвітньої і професійної підготовки студентів педагогічних навчальних закладів.

Останнім часом історіографія з історії діяльності інститутів вищої педагогічної освіти поповнилася значною кількістю досліджень, присвячених ювілейним датам окремих педагогічних інститутів (університетів): Дрогобицького[11], Кам'янець-Подільського[12], Переяслав-Хмельницького[13],

Бердянського[14], Луганського[15], Уманського[16], Київського[17] та інших. Розглядаючи низку проблем становлення та розвитку радянської вищої педагогічної школи, дослідники розкривають особливості освітньої системи, її структури і фінансування, організацію навчального процесу, формування педагогічних кадрів тощо.

Найбільш змістовні дослідження з історії становлення і розвитку вищої педагогічної освіти в різних регіонах України останнім часом з'явилися у сучасній вітчизняній історіографії. За ініціативою Академії педагогічних наук України, Асоціації ректорів педагогічних університетів Європи, Інституту вищої освіти України у видавництві «Знання України» було видано серію книг, присвячених аналізу розвитку педагогічної освіти і науки в Україні [18 - 32]. Характерні особливості освіти областей висвітлюються на тлі історичного розвитку, природничо-географічних і економічних умов. Розкрито також багатство інтелектуально-культурного потенціалу регіонів у єдності з розвитком науки і культури. Простежено історію розвитку педагогічної освіти областей, здійснено аналіз сучасних проблем та визначено подальші перспективи її розвитку.

Деякі напрацювання з історії розвитку Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка були зроблені у колективній праці «Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Чернігівська область» [33]. У четвертому розділі мова йде про педагогічні навчальні заклади Чернігівщини й в тому числі у загальних рисах характеризується діяльність Чернігівського педагогічного інституту як складової загальної історії педагогічного університету.

Поодинокі моменти історії Чернігівського педагогічного інституту досліджуються у публікаціях Д.К. Гриня[34], О.Я. Рахна[35], Л.М. Шарої[36] та інших. Автори вводять до наукового обігу окремі архівні документи та розглядають деякі деталі діяльності педагогічного колективу інституту.

Важливим внеском у дослідженні історії навчального закладу є також розвідки історії окремих факультетів. Все більше публікацій цієї тематики

з'являлося у період відзначення ювілейних дат окремих структурних підрозділів університету. Так, у ряді статей декан факультету початкового навчання О.В. Бобир розглянув низку проблем становлення і розвитку підготовки учителів початкових класів[37]. На його думку цей факультет був започаткований ще у 1928 р., коли у Чернігівському інституті народної освіти після закриття Городнянського і Остерського педагогічних технікумів діяв факультет комплексників. На думку О.В. Бобиря саме цей факультет готував учителів початкових класів. Хоч по суті на початку 20-х років для термінового вирішення питання підготовки учителів початкової школи були у кількох повітах Чернігівської губернії відкриті педагогічні технікуми, а у інших – короткотермінові курси. Саме таким чином представники радянської влади намагалися оперативно вирішити питання забезпечення початкових шкіл учителями. Коли наприкінці 20-х років у окремих повітах дефіциту учительських кадрів уже не стало, то були закриті окремі педтехнікуми та учительські курси.

Факультети комплексників при інститутах народної освіти готували учителів, які здійснювали навчально-виховний процес у семирічній школі на основі комплексних програм. В центрі уваги цієї системи було виробниче навчання. Через роботу на виробництві учні мали отримувати знання з основ різних наук. Ідея пов'язати навчання з життям, з розвитком творчих здібностей дитини була чудовою, проте її реалізація не дала бажаних результатів. Як комплексне навчання в школах, так і факультети комплексників проіснували до початку 30-х років, коли знову школа повернулася до урочної системи та вивчення окремих навчальних дисциплін.

О.В. Бобир згадує і про «друге народження факультету» у 1957 р., коли з Київського державного педагогічного інституту імені О.М. Горького до Чернігова було переведено факультет підготовки учителів початкових класів. На нашу думку, саме 1 вересня 1957 р. і є тією єдиною датою започаткування цього факультету. До 1996 р. з цієї дати починалось його літочислення і у подальшому вона має бути відновлена як час започаткування факультету.

Кілька статей у наукових виданнях з'явилися з приводу діяльності інших факультетів університету. Авторами цих статей були Соколенко О.І., Зайченко І.В. [38], Торубара О.М. [39], Скок М.А. [40], та редакційна стаття журналу «Біологія» з приводу двадцятирічного ювілею хіміко-біологічного факультету[41]. У цих роботах у оглядовому плані подані окремі епізоди з історії факультетів університету. Здебільшого увага акцентується на основних етапах становлення окремих факультетів, кадровому складі кафедр та певних здобутках професорсько-викладацького складу в навчальній та науковій справі.

За останню чверть століття дослідники неодноразово зверталися до історії виникнення та діяльності окремих кафедр педагогічного університету. Роботи В.О.Дятлова[42], М.І. Гриценка та Ю.В. Дятлова[43], Т.С. Куратової[44], В.М. Половця[45], В.П. Коваленка[46], М.А. Скока [47] та інших дали змогу розширити уявлення про роботу кафедр: всесвітньої історії, фізики і астрономії, хімії, українознавства та політології, історії та археології України, психології, ввести у науковий обіг архівні документи. Поява нових фактів про роботу кафедр університету дозволила¹ узагальнити досвід роботи викладачів в організації освітнього процесу та науковій діяльності.

Важливе значення для більш повного відображення історії Чернігівського національного педагогічного університету мало вивчення життя і діяльності керівників навчального закладу та його викладачів. Різним аспектам професійно-педагогічної та організаційно-наукової діяльності представників інституту-університету присвячена низка праць Л. Сердюк [48], О. Коваленка, В. Ткаченка, Н. Ципляк [49], В. Коваленка та О. Черненко [50], М. Кеди [51].

Останнім часом вийшли в світ публікації, присвячені діяльності керівників навчального закладу за час його сторічної історії. Серія статей А.М. Боровика присвячена життєпису та педагогічній і науковій діяльності керівників інституту О.П. Фльорова, С.І. Воробйова, В.К. Щербакова, М.А. Балицького, С.І. Прийменка, М.І. Лапшина, М.О. Мірошніченка, І.Ф. Ройфмана, Г.А. Василенка, Г.І. Носка, П.В. Владимирського, Л.Є. Леоновського, М.І. Різуна, С.Ю. Борисенка, М.В. Підпригорщука, В.К. Ковальова[52]. А у статтях М.А. Боровика

мова йде про керівництво навчальним закладом В.У. Чорноуса, В.М. Костарчука та О.Ф. Явоненка[53]. Як наслідок тривалої пошукової роботи цих авторів у 2016 р. було видано монографію «Історія Чернігівського національного педагогічного університету у біографіях його керівників» [54]. На основі значної документальної бази у книзі презентовані біографічні сторінки життя та діяльності двадцяти керівників, а також історія навчального закладу, починаючи від Чернігівського учительського інституту, тобто від часу його створення – 1916 р. й до нині. Два розділи цієї книги присвячені історії педагогічного інституту 1954 – 1998 рр. та двом його керівникам: В.М. Костарчуку і О.Ф. Явоненку.

Історіографічний аналіз дає можливість зробити висновок, що в радянській і українській історичній літературі відсутнє комплексне дослідження історії Чернігівського педагогічного інституту, проте накопичено певний матеріал та зроблені перші спроби подати деякі аспекти з його історії. Склалися необхідні передумови для цілісної характеристики політики влади у сфері вищої педагогічної освіти, вивчені окремі сторінки становлення структурних підрозділів інституту, науково-педагогічної діяльності професорсько-викладацького складу тощо. Але ці напрацювання не вичерпують тему дослідження, а навпаки потребують комплексної і всебічної розробки, що надасть глибокого вивчення історії ЧПІ у багатьох площинах.

Огляд літератури показав, що поставлена в дисертаційному дослідженні проблема актуальна передусім для дослідження історії розвитку вищої педагогічної освіти, подальшого вивчення шляхів її модернізації та встановлення фактичної історії Чернігівського педагогічного інституту – реорганізації структури, створення навчально-матеріальної бази, формування викладацького складу та контингенту студентів, організація навчально-методичної та наукової роботи тощо. Поставлені питання зумовили потребу детального та комплексного дослідження історії ЧПІ.

1.2. Джерельна база

Багатоплановий характер питань, що розглядались у процесі дослідження, потребував залучення й критичного використання широкого кола різноманітних джерел, як опублікованих, так і неопублікованих матеріалів.

За своїм походженням, змістом та науковою цінністю документи і матеріали, використані у ході підготовки наукового дослідження, можна умовно поділити на кілька груп: документи актового характеру та діловодна документація, статистичні дані, матеріали періодичної преси, наукові та навчально-методичні праці викладачів.

До першої групи слід віднести джерела актового характеру, які розповідають про основні напрямки розвитку освітянської галузі. До них належать Закони, партійні та урядові постанови і рішення, накази Міністерства освіти, які друкувались в періодичній пресі та окремих збірниках[55]. Саме вони дали змогу вивчати шляхи формування правового поля й законодавчої основи діяльності навчальних закладів вищої педагогічної освіти. Враховуючи першочергову роль цих нормативних актів в галузі освіти, варто зазначити, що вони склали одну із важливих частин джерельної бази дослідження.

До другої групи входить діловодна документація, що характеризує діяльність Чернігівського державного педагогічного інституту за 44-річну історію і яка здебільшого зберігається у державних архівах України. Особливу цінність мають матеріали 5 фондів, 4 архівів: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Державного архіву Чернігівської області, Галузевого архіву Міністерства освіти і науки України та архіву Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Їх основу склали документи офіційно-ділового й особистого характеру, що містять значну кількість статистичних матеріалів. У цих архівах нами опрацьовано 1211 справ.

Частина архівних матеріалів, що використана у роботі, взята з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.

Вагомий фактологічний матеріал було використано з документів, що зберігаються у фонді 166 – Народний комісаріат освіти УССР, опису 15 з тому 2 (1953 – 1959 pp.) і до тому 8 (1981 – 1988 pp.) та описів 17 (1988 – 1992 pp.). Вони містять різнопланову інформацію статистичної звітності Міністерства освіти, річних звітів про роботу навчальних закладів та науково-дослідницьку їх роботу і багато іншого.

Усі документи, незалежно від свого походження, дають уявлення про різні сторони діяльності Чернігівського педагогічного інституту, але за змістом їх можна поділити на документально-організаційні матеріали та документи, які характеризують навчальний процес та наукову діяльність. До першої підгрупи відносяться постанови, розпорядження, накази, протоколи комісій, звіти й повідомлення керівництва інституту, навчальні плани, програми та пояснювальні записки до них. Ці документи дають інформацію про основні напрямки та результати роботи як інституту в цілому, так і окремих факультетів, про склад викладачів кафедр та навчальних дисциплін, які викладались студентам.

До другої підгрупи документів належать матеріали, що характеризують навчальний процес та наукову діяльність викладачів інституту. Це протоколи засідання ради інституту, факультетів, кафедр та звіти про їх роботу, у яких знаходимо багато даних про плани та результати діяльності різних структурних підрозділів навчального закладу.

У фондах ЦДАВО України зберігаються документи розвитку вищої освіти до 1992 р. З цього часу вони мали б надходити до Галузевого архіву Міністерства освіти і науки України. Проте нами встановлено, що науковці у цьому архіві на даний час можуть користуватися лише фінансовою документацією міністерства та навчальних закладів.

У цілому значення джерел, віднайдених у фондах ЦДАВО України, зводяться до того, що вони дозволяють проаналізувати загальноукраїнські й регіональні процеси та із загальної маси проблем розпізнати й виділити на

перший план ключові, що впливали на розвиток вищої педагогічної освіти в Україні.

Значний пласт архівного матеріалу виявлено у фондах Державного архіву Чернігівської області, де головним об'єктом уваги стали документи фондів Р-608 (Чернігівський державний педагогічний інститут). У його справах знаходяться дані про організаційну діяльність керівництва вищою педагогічною освітою, кадрові питання, статистичні матеріали. Окремі документи цього фонду дублюють інформацію, отриману в ЦДАВО України. Дослідження великої кількості справ також допомогли з'ясувати структури факультетів та штати кафедр, отримати матеріали про чисельність студентів, дізнатись про особливості організації навчально-виховного процесу та здійснення внутрішнього й зовнішнього контролю за роботою адміністрації і викладачів навчального закладу. Цінність цих справ посилюється тим, що значна частина архівного матеріалу вперше вводиться до наукового обігу.

Важливу роль для вивчення взаємин влади з педагогічним інститутом та оцінки його роботи мали документи фонду П-470 (Чернігівський обласний комітет КП України). Джерелом цінної інформації є документи про роботу партійної організації інституту, звіти про навчально-виховну роботу, довідки про перевірку роботи інституту, а також протоколи засідання бюро обкому КПУ з розгляду персональних справ керівників навчального закладу та окремих комуністів-викладачів.

Серед знайдених документів цього фонду особливе значення для дослідження мають довідки, доповідні записки, звіти про стан викладання навчальних предметів, про рівень знань студентів, а також дані, які стосуються проблем педагогічної освіти. Більшість матеріалів цих справ вперше вводяться до наукового обігу і значно розширюють уявлення про радянську систему підготовки учительських кадрів.

Найважливіша група вивчених джерел, що містять об'єктивні дані з історії навчального закладу, зберігаються у архіві Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Зібраний матеріал дав

можливість проаналізувати регіональну практику розвитку вищої педагогічної освіти. Головним і особливо цінним для розкриття обраної теми є фонд Р-608. За своїм походженням і змістом матеріали фонду умовно поділяються на документи офіційно-ділового та персонального характеру. До першої підгрупи віднесені протоколи засідань ради інституту, навчальні плани факультетів і програми вивчення окремих дисциплін, плани і звіти про виконану роботу факультетів і кафедр, листування з державними і науковими установами, тощо. До другої підгрупи входять штатні розписи, списки студентів, особові справи керівників і викладачів інституту. Матеріали цього фонду дали можливість показати особливості організації навчально-виховного процесу, науково-дослідницької роботи та роль у виконанні поставлених завдань окремих підрозділів інституту та керівників навчального закладу.

Цінним джерелом є особові справи професорсько-викладацького складу інституту. У них подані життєписи викладачів, їх заяви, наукові відрядження, зміни посад. Вивчення особових справ дало можливість реконструювати біографічні сторінки педагогів, громадську активність, простежити службові переміщення, виявити їх наукові здобутки.

Серед великої кількості особових справ вартісними для розкриття даної теми є документи тих викладачів, які одночасно займали керівні посади: В.М. Костарчука та О.Ф. Явоненка. Більшість матеріалів цих справ вперше вводяться до наукового обігу. Вони дають змогу хронологічно відтворити періоди керівництва кожного з посадовців, визначити їх внесок в організацію та діяльність навчального закладу. Ретельне вивчення особистих анкет професорсько-викладацького складу, статистичних даних студентів, матеріалів навчально-методичної роботи стало джерельною базою дисертаційного дослідження, сприяло вивченню всіх основних аспектів становлення та розвитку вищої педагогічної школи в м. Чернігові.

Третю групу складають опубліковані документи з історії України, які вже стали надбанням науковців та громадськості і містять матеріали про розвиток

закладів освіти республіки в 50-90-х роках ХХ ст. Найбільш повно вони подані у збірниках, що вийшли в умовах незалежності нашої країни [56].

Окрім того, до цієї групи входять збірники статистичних матеріалів про розвиток вищої освіти України, які готувалися до підсумкових засідань колегій Міністерства освіти після 1991 р., або як інформаційно-аналітичні матеріали перед початком навчального року. Подібні матеріали до утворення незалежної держави Україна були складовими архіву ЦДАВО України, фонду 166 – Міністерство освіти УРСР. У цих збірниках цінними для нас стали розділи, присвячені стану вищих педагогічних навчальних закладів. В них є матеріали про чисельність професорсько-викладацького складу та студентів у ВНЗ, ефективність діяльності аспірантури та докторантури, кількість наукових публікацій та обсяги НДР, тобто у них вміщені основні параметри діяльності вищої школи в Україні. Ці матеріали дають можливість порівняти ефективність роботи вищих педагогічних шкіл, їх досягнення та прорахунки [57].

Наступну, четверту групу джерел становлять матеріали періодичної преси, які поряд з іншими джерелами надали фактичний матеріал для вивчення історії ЧПІ. Понад 200 публікацій, як у центральних, так і у місцевих періодичних виданнях, віднайдено нами. Більше половини статей, опублікованих у місцевій пресі, стосувалися відзначення ювілейних дат інституту, факультетів та викладачів. Незначна частина публікацій становлять повідомлення у центральних українських виданнях: «Радянська Україна», «Радянська освіта» та «Освіта України». Проте більшість статей про інститутське життя вийшла у світ на сторінках обласних та міських періодичних видань: «Деснянська правда», «Комсомольський гарт» та «Гарт», «Чернігівські відомості», «Чернігівський вісник» та інших.

Публікації на сторінках газет в основному були написані викладачами навчального закладу і мали інформаційно-популярний і звітний характер і містили у собі конкретний фактичний матеріал про відкриття нових факультетів та спеціальностей, навчально-виховний процес, наукову роботу, життя студентів. Вони віддзеркалюють атмосферу суспільного життя, дають уявлення про умови,

в яких відбувалось становлення та розвиток вищої педагогічної школи в м. Чернігові. Очевидним є те, що автори цих статей намагалися донести свою інформацію, роздуми до більш широкого кола читачів. Разом з тим специфікою радянської преси було те, що в ній інколи подавалася критична інформація, але різних точок зору на розвиток педагогічної освіти в ній не було. У сучасних періодичних виданнях також здебільшого переважали статті, у яких характеризувалася діяльність педагогічного інституту, його підрозділів та викладачів лише у позитивному ракурсі. Критичного аналізу роботи навчального закладу в них ми не знаходимо.

Особливу п'яту групу джерел складають наукові та навчально-методичні праці професорсько-викладацького складу педагогічного інституту. Ці роботи дають змогу з'ясувати та оцінити розвиток напрямків досліджень, наукові інтереси викладачів різних кафедр. У науковій бібліотеці університету зберігаються п'ять бібліографічних показників, які охоплюють період діяльності педагогічного інституту від 1954 р. до 1996 р. [58]. З цих матеріалів ми можемо дізнатися назви публікацій кожного викладача інституту, їх обсяг та рік виходу у світ. Значна кількість робіт чернігівських науковців видрукувані на сторінках всесоюзних і республіканських наукових видань.

Важливі дані наукових досягнень отримані з персональних бібліографічних покажчиків викладачів університету[59]. Підготовлені працівниками науково-бібліографічного відділу Наукової бібліотеки Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка 35 покажчиків містять відомості про наукові здобутки провідних професорів і доцентів університету. У них зафіксовано не лише назви публікацій, а й показано наукові здобутки окремих викладачів, які творили історію навчального закладу.

Важливим історичним джерелом стали також матеріали наукових та науково-практичних конференцій і симпозіумів. За радянських часів такі форуми, як правило, зводилися до схоластичних тверджень про успіхи у вирішенні проблем соціалістичного будівництва, у тому числі і в галузі освіти. В

умовах незалежності нашої держави на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях, організованих науковцями інституту, стали більш критично оцінювати пройдений нами шлях. Значення опублікованих матеріалів наукових конференцій передусім у тому, що в них наводяться нові архівні джерела та висловлюються критичні оцінки щодо розвитку України та безпосередньо історії навчального закладу. У науковій бібліотеці Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка нами знайдено більше 30 назв збірників матеріалів наукових конференцій, які були організовані викладачами і проходили в приміщенні навчального закладу з другої половини 50-х років і до нинішнього часу [60].

Внаслідок тривалої пошукової роботи виявлено достатній за обсягом і достовірний за змістом масив архівних документів, який використовувався в комплексі з опублікованими матеріалами. В цілому, залучений масив документів і матеріалів дає можливість реалізувати поставлені дослідницькі завдання.

Весь комплекс вивчених матеріалів дав змогу хронологічно відтворити процес організації та діяльності Чернігівського державного педагогічного інституту, його навчальних підрозділів, створення навчально-матеріальної бази інституту, формування викладацького складу та контингенту студентів, організацію навчально-методичної і наукової роботи.

Отже, історичні джерела, на які спирається автор, включають в себе усі можливі напрямки отримання інформації і дають змогу робити системний аналіз та узагальнення з досліджуваної проблеми. Аналіз вивчених джерел свідчить, що вони цілком достовірні і достатні для розкриття теми. Значна частина цих документів вводиться у науковий обіг вперше.

1.3. Методологія і методи дослідження

Методологічну основу цієї дисертаційної роботи становить полідисциплінарний підхід, зорієнтований насамперед на використання методологічних принципів, які були сформовані у процесі розвитку таких

сучасних напрямів історичної науки, як соціальна історія та культурна історія, історія повсякденності, компаративістика. Ці напрями обрані із урахуванням завдань дослідження історії навчального закладу як історико-освітньої проблеми.

Вивчення історії навчального закладу орієнтує дослідження на «культурний вимір» суспільних подій, явищ та процесів, формуючи новий погляд на суспільство. Важливе значення для реалізації завдань дисертаційної роботи мали принципи і підходи соціальної історії, яка вивчає історичні аспекти усіх видів діяльності людини, в тому числі умов і форм такої діяльності, з'ясування ролі різноманітних освітніх явищ в житті суспільства.

Погляд на педагогічні інститути як на навчальні та культурні осередки включає декілька дослідницьких завдань, в основі яких лежить встановлення різних форм комунікації, взаємодії, процесу обміну ідеями, думками, через дослідження тематики творів, складу учасників дискусій, промов, результатів конференцій та інтенсивності видавничої діяльності, склад книжкових видань тощо.

У дисертації були також використані підходи історії повсякденності. Особливо це стосувалося «академічної повсякденності» ЧПІ в організації навчальної, наукової і методичної роботи.

Методи компаративістики у процесі виконання цього дослідження залучалися з метою виявлення близьких за змістом процесів навчальної і наукової діяльності, поширених у різних педагогічних вищих навчальних закладах СРСР та УРСР. Порівняння здійснювалися при вивченні стану навчально-матеріальної бази педагогічних вишів, процесу структурування навчальних підрозділів, формуванні викладацького складу та контингенту студентів, організації педагогічних практик тощо.

В основу дослідження покладено дотримання методологічних прийомів та найважливіших принципів: історизму, системності, об'єктивності, всебічності, наступності. Використання принципу історизму сприяло дотриманню конкретно-історичного підходу до питань еволюції системи педагогічної освіти в

м. Чернігові, організації навчального процесу і наукової роботи в педінституті, враховуючи умови життя суспільства та можливості педагогічного колективу до підготовки учительських кадрів. Увага до історичного контексту, усвідомлення відмінностей між минулим і сьогоденням є важливим для історичного дослідження, особливо для освітньо-історичної проблематики.

Об'єктивне вивчення історії України радянської доби можливе за умов дотримання принципу системності. На повноті розкриття теми позначається поєднання суміжних знань з історії освіти і культури, педагогіки, дидактики, школознавства. Обов'язковим принципом дослідження став принцип об'єктивності, який спонукав до виваженості оцінок як діяльності Чернігівського педагогічного інституту в цілому, так і окремих його керівників та структурних підрозділів. Важливе значення має застосування принципу всебічності у поєднанні з принципом системності і об'єктивності. Змістовою складовою стало дотримання принципу наступності наукового пізнання, що застерегло від однобічності та суб'єктивізму, сприяло відповідності даного дослідження тенденціям розвитку сучасної історичної науки.

Компонентом методологічного інструментарію дисертації став комплекс основних дослідницьких методів, які можна поділити на такі підгрупи: загальнонаукові, міждисциплінарні та специфічно-історичні. Нами використано такі загальнонаукові методи: історичний, логічний, систематизації. Значне місце зайняли методи історіографічного аналізу, синтезу, системно-структурного і проблемного підходів, проблемно-хронологічний, історико-ситуаційний, порівняльний, ретроспективний, біографічний, методи типологізації, класифікації, періодизації. Так, метод історіографічного аналізу дозволив виокремити внесок у вивчення історії вищої педагогічної освіти та історії діяльності Чернігівського педагогічного інституту істориків різних поколінь. Метод синтезу сприяв поєднанню отриманої інформації, її реконструкції з метою деталізації становлення та розвитку навчального процесу і наукової діяльності педінституту.

Важливі функції виконали проблемно-хронологічний та історико-ситуаційний методи, що дозволило усвідомити причини активізації або уповільнення структурних змін навчальних підрозділів в інституті на різних етапах його діяльності, з'ясувати вплив конкретно-історичної ситуації на активність чи пасивність таких перетворень. У роботі важливе місце відведено порівняльному аналізу наукових досягнень викладачів на різних етапах діяльності інституту. Чільне місце займає біографічний метод, який дозволив персоніфікувати та виокремити внесок керівників інституту у його розвиток, виявити характерні риси наукової діяльності професорсько-викладацького складу різних часів. Для проведення математичних обрахунків статистичних даних, кількісних показників нами використано математичний і статистичний методи в історичному дослідженні.

Отриманню додаткових фактів і підтвердженню певних висновків у процесі дослідження сприяв метод аналогії – загальнонауковий метод пізнання, який полягає в тому, що на основі подібності ознак порівнюваних об'єктів робиться висновок про схожість різних об'єктів. Так, у дослідженні наведені певні аналогії стану розвитку окремих вищих педагогічних навчальних закладів України, їх схожості у функціонуванні.

Зазначені підходи та методи дослідження дозволили не лише різнобічно осягнути непростий процес діяльності ЧПІ як одного з осередків вищої педагогічної освіти, а й показати його в динаміці та у порівнянні з іншими навчальними закладами.

У межах нашого дослідження здебільшого використовується термін «Чернігівський педагогічний інститут». Проте у змісті роботи вживаються також й інші подібні терміни. Тому вважаємо за необхідне дати з цього приводу деякі пояснення. У період реорганізації учительського інституту в педагогічний у середині 50-х років ХХ століття як в Україні так і в цілому в СРСР термін «державний» не вживався у назві навчального закладу, хоча всі вони були державними за формою власності. Але уже у Постанові Ради Міністрів УРСР від 28 березня 1961 р. навчальний заклад названий державним і присвоєно йому ім'я

Т.Г. Шевченка. Така назва інституту проіснувала до реорганізації його в педагогічний університет. У назві теми дисертації нами вказаний інститут як державний, але не названо його ім'я Т.Г. Шевченка. Це зроблено лише тому, що на початковому етапі його функціонування такого імені у навчального закладу не було. Тому було б помилкою використання цього імені з 1954 р.

Розділ 2. Розвиток системи вищої педагогічної освіти в Чернігові

2.1. Реорганізація педагогічної освіти від учительського до педагогічного інституту та створення навчально-матеріальної бази ВНЗ.

Перехід від учительського інституту до педагогічного відбувся у серпні 1954 р. Окрім Чернігівського, подібний статус за 1953 – 1954 рр. набули також Бердичівський, Глухівський, Ізмаїльський, Осипенківський (Бердянський), Рівненський, Слав'янський та Чернівецький учительські інститути. Загальна кількість педагогічних інститутів в УРСР на початок 1954 – 1955 навчального року становила 38 навчальних закладів. Залишалось у статусі учительських 2 інститути: Коломийський та Уманський. Три відділи учительських інститутів при педагогічних інститутах: Львівському, Сталінському та Чернівецькому також завершували своє існування, провівши останній випуск учителів[61, арк. 7-8].

Новий статус інституту давав можливість випускати спеціалістів з вищою педагогічною освітою. Для виконання нових завдань потрібна була відповідна навчально-матеріальна база.

Формувалась вона на основі існуючої в учительському інституті. Ще у довоєнний період інститут перебував у будівлі по вул. Селюка, 34, колишньому помешканні духовної семінарії. Проте з початком війни у цій будівлі почав діяти військовий шпиталь. Інституту довелось перебазуватись до будівлі колишнього реального училища (нині кооперативний технікум). У роки війни обидва місця розташування інституту були зруйновані і потребували значних фінансових і матеріальних затрат. Рішенням Чернігівського облвиконкому від 13 листопада 1944 р. інституту було виділено приміщення по вул. Авіації, буд. 26 (колишня школа сліпих, а нині – приміщення музичного училища), що дозволяло після трирічної перерви розпочати навчання. 10 жовтня 1945 р. інститут отримав триповерховий корпус колишньої середньої школи №16 по вул. Ласалю, буд. 1

(згодом – вул. Свердлова, 53, нині Гетьмана Полуботка, буд. 53), яке менше постраждало від руйнувань. Навіть отримавши у користування шкільну будівлю, керівництво інституту не втрачало надій повернутись до колишнього приміщення по вул. Селюка, 34. З цією метою воно неодноразово зверталось до Міністерства освіти УРСР з проханням відбудувати їх колишнє помешкання. Але коштів на відбудову не вистачало, і тому доводилось інституту ремонтувати шкільне приміщення і пристосовувати його для свої потреб [62, с.9]. Значні зусилля для створення необхідних умов роботи навчального закладу приклав останній директор Чернігівського учительського інституту Чорноус Василь Устинович. (Див. додаток А).

На той час інститут мав необхідну кількість аудиторій та кабінетів, які могли забезпечити навчальний процес. Використовувались дві великі аудиторії, в яких були робочі місця для 75 студентів, шість аудиторій – для 50 студентів. Також функціонували кабінети марксизму-ленінізму, педагогіки, літератури і математики. При кафедрі фізики працювали лабораторії: механіко-теплова, електрики, оптики, фотолабораторія і лабораторія шкільного експерименту. Окрім того, навчальні і господарські функції виконували майстерні – слюсарна і столярна. Як кабінети, так і лабораторії були обладнані приладами для ведення навчального процесу, а в майстернях були створені всі умови для роботи на станках з обробки металу і дерева. В майбутньому планувалось створити кабінети графіки, методики фізики, радіо та кінолабораторії [63, арк.3].

Важливу роль для педагогічного ВНЗ мала бібліотека, в якій на той час нараховувалось 69 тис. екземплярів книг, журналів, брошур. Поповнення фондів бібліотеки здійснювалось шляхом придбання нових видань, а також за допомогою інших навчальних закладів, які виділяли необхідну навчальну літературу у відповідності до розпорядження Міністерства освіти УРСР[64, арк. 4].

Проте бібліотечний фонд знаходився у занедбаному стані. Наявний фонд книг не відповідав інвентарній реєстрації. У бібліотеці налічувалась значна кількість книг, не потрібних інституту, тому їх було передано педагогічним

училищам та іншим інститутам за їх профілем спеціальностей. Слабким місцем в роботі бібліотеки була відсутність читального залу.

В інституті не було спортивного залу, а заняття з фізичного виховання проходили у невеликій кімнаті, яка не відповідала існуючим вимогам. Фактично інститут не мав і гуртожитку. Невеличкий будинок у дворі інституту був пристосований для проживання 22 круглих сиріт.

Значні проблеми були з квартирами для викладачів через відсутність житлового фонду. Протягом 1954-1955 н.р. інституту було виділено 4 квартири.

Ще одна з проблем, яка існувала в матеріальній базі інституту, – це недостатня забезпеченість транспортом. У лютому 1955 р. силами співробітників та студентів інституту був відремонтований знятий з реєстру за непридатністю автомобіль Форд-6. Разом з тим інститут мав ще 2-х коней. Але наявна кількість транспорту не давала змоги повною мірою забезпечити господарські потреби навчального закладу [65, арк. 5].

Поступові зміни навчально-матеріальної бази відбулись уже в 1955-1956 н.р., коли були створені кабінети машинознавства, автосправи, методики фізики, електротехнічні та фотолабораторії. При кабінеті фізики створено лабораторію шкільного експерименту. Був змінений лаборантський склад кафедри фізики спеціалістами з електротехніки, кіно, фото і радіосправи [66, арк.2].

За рік роботи педагогічного інституту відбулися зміни в роботі бібліотеки, фонди якої збільшились на 2837 екземплярів на суму 17282 крб. Працівники бібліотеки протягом навчального року здійснювали каталогізацію бібліотечного фонду, а також оновили комплектацію всіх кабінетів кафедр необхідною літературою [67, арк. 3].

У зв'язку з тим, що у 1957-1958 н.р. в інституті замість факультету мови і літератури був створений один з перших в Україні факультет підготовки учителів початкової школи, для забезпечення навчального процесу розпочали роботу кабінети природознавства, малювання, музики і співів. На їх обладнання було витрачено 36641 крб. [68, арк. 2].

У той же час розпочалися роботи з організації навчально-дослідної ділянки площею 2,8 га. На площі 0,8 га закладений плодовий сад, а на іншій території висаджена захисна смуга та проведений посів сільськогосподарських культур. Крім того, вирощувалась колекція сільськогосподарських рослин 80 видів, закладена дендрологічна ділянка, де представлено 26 порід дерев та декоративних чагарників, у квітниках висаджено 12000 різних квітів [69, арк. 2].

Силами студентів добудовано до існуючих майстерень 2 кімнати загальною площею 120 м². Для кабінету машинознавства придбано трактор, сівалку та культиватор, а також кінознімальний апарат і 5 швейних машин. В цілому за весь навчальний рік витрачено 127336 крб. Відбулось покращення умов проживання студентів. Міська влада виділила будинок, в якому розмістили гуртожиток на 100 студентів, хоч він повною мірою не задовольняв потреб інституту. Значним недоліком було те, що меблі в аудиторіях були старими і недостатньо пристосованими для навчальної роботи [70, арк. 5].

Із збільшенням кількості студентів як денної, так і заочної форм навчання та не поверненням інститутських приміщень по вул. Селюка, 34 протягом 1957-1960 рр. до діючого на той час навчального корпусу було зроблено дві добудови – з актовим і спортивним залами та аудиторіями і кабінетами. Велику допомогу в будівництві інституту надали студенти. Кожна академічна група відпрацювала на будові по 2,5 тис. годин. Перший корпус був введений в експлуатацію вже в 1959 р. У наступному році було завершено будівництво і другого корпусу. У них було розміщено 28 аудиторій, кабінетів і лабораторій площею 1632 м², актовий зал на 600 місць та великий спортивний зал площею 360 м². У новозбудованих корпусах розмістились фізичні лабораторії та кабінети, спортивні підсобні приміщення, кабінет музики і співів, кінолабораторія. Це дало змогу значно покращити навчальний процес на обох факультетах інституту.

Разом з тим було також збудовано типову навчальну майстерню з обробки дерева, металу, електрозварювання, обладнано складувний, гальванічний і мідно- обробний цехи. За навчальний рік було придбано лабораторного обладнання на суму 196 тис. крб. [71, арк. 4-5].

Значно зросла навчальна база факультету педагогіки і методики початкової освіти. У новозбудованому корпусі розміщено кабінет музики і співів, класи для гри на музичних інструментах, придбано значну їх кількість, що дало змогу забезпечити індивідуальні заняття з музики. На факультеті у 1960 р. налічувалось 9 фортепіано, 37 домбр , 15 скрипок, 24 баяни, 2 комплекти духових інструментів, значна кількість музичної літератури, магнітофонів, радіол та грамплатівок. Обладнано кабінет ручної праці, для якого придбано верстати для обробки дерева, швейні машини, значну кількість різних інструментів.

На навчально-дослідній ділянці збудовано приміщення для занять з основ сільського господарства і природознавства. Закладено зразкову пришкольню ділянку для учнів I-IV класів [72, арк. 8]. Бібліотечний фонд на 1960 р. становив 115567 примірників. Для потреб інституту придбано меблів на суму 33500 крб.

На території інституту збудували і пустили в дію понижувальну електростанцію, що дало змогу мати безперебійне забезпечення електроенергії в лабораторіях та аудиторіях. Завершили також роботи по газифікації котельні, що дало змогу перейти на газове опалення. Створено також оздоровчий табір для студентів на березі р. Десни, в якому відпочивали протягом літа 100 студентів. Сім викладацьких сімей протягом 1959-1960 н.р. отримали квартири [73, арк. 9].

Отже, за період 1955-1960 рр. відбувся перехідний період становлення педагогічного інституту у м. Чернігові. За цей час важливо було не лише перейти на нові навчальні плани, провести зміцнення кадрового складу викладачів, а й створити відповідну вищому навчальному закладу навчально-матеріальну базу. Кожного року створювались нові навчальні кабінети і лабораторії, збільшувався бібліотечний фонд, закуповувались нові прилади і обладнання. Було здійснено дві добудови до основного корпусу та до навчальних майстерень, що дало змогу не на довгий час вирішити проблему із забезпеченням студентів аудиторіями, кабінетами, актовим та спортивним залами.

На початку 60-х років інститут намагався хоча б частково вирішити питання проживання іногородніх студентів. В грудні 1962 р. було введено в експлуатацію новозбудований п'ятиповерховий студентський гуртожиток, який був обладнаний новими меблями та іншим устаткуванням. Він був радіофікований, забезпечений читальним залом, а на кожному поверсі – кухнями для приготування їжі [74, арк. 4].

З кожним роком зростала матеріальна база вишу. Вже на 1962 р. в інституті нараховувалось 15 піаніно, 49 акордеонів і баянів, 77 домбр, 15 скрипок, 10 бандур, 2 комплекти духових інструментів та інструменти для естрадного оркестру. На 1962 р. в інституті працювало 30 кабінетів і лабораторій. Книжковий фонд бібліотеки становив 150 тис. екземплярів[75, арк. 9].

Але вже у 1961-1962 н.р. навчальної площі не вистачило, навіть пропонувався перехід на навчання у 3 зміни, тому керівництво інституту неодноразово зверталось до Міністерства освіти УРСР з проханням про необхідність у найближчий час збудувати новий навчальний корпус[76, арк. 10].

Розширення навчальних площ продовжувалось і у другій половині 60-х років. Потреба в цьому полягала в першу чергу через збільшення контингенту студентів, який сягав у 1966-1967 навчальному році близько 3 тис. чоловік. Лише на денному відділенні навчалось 1007 студентів[77, арк. 9]. Відбулось також збільшення факультетів. Крім фізико-математичного та факультету педагогіки і методики початкової освіти, вже були започатковані факультет англійської мови та фізичного виховання. А це також потребувало розширення матеріально-технічної бази для підготовки учителів з нових спеціальностей.

У подібних складних умовах проходила підготовка учителів також і в Запорізькому, Луганському, Кіровоградському, Одеському та інших педагогічних інститутах в УРСР. На 1 січня 1966 р. в 32 педінститутах України площа навчальних приміщень становила 177,6 тисяч м², або 4.43 м² на одного студента денної форми навчання. В той же час деякі педагогічні інститути знаходилися ще в гірших умовах. Так у Луцькому педінституті цей показник був – 1,86 м², а навчання проходило у 2 зміни, у Київському інституті іноземних мов

– 1,54 м², навчальний процес вівся у 3 зміни. У більшості педінститутів були відсутні спортивні зали, забезпеченість іногородніх студентів гуртожитками становила 58,5%. У 21 педінституті викладачами було зайнято для проживання 240 кімнат гуртожитків загальною площею 4030 м². [78, арк. 2, 4].

1966 рік позначився дуже приємною подією для викладачів Чернігівського інституту. Було завершено будівництво 60-ти квартирної житлового будинку для викладачів педагогічного і політехнічного інститутів. Більше 30 сімей викладачів отримали квартири [79, арк. 2].

У 1966 р. інститут відзначив своє 50-ти річчя з часу його створення. Керівництво навчального закладу змогло переконати як обласних, так і республіканських очільників в необхідності будівництва нового навчального корпусу та здійснення його проектування. Значні зусилля для формування необхідної навчально-матеріальної бази ВНЗ приклав ректор інституту Віктор Миколайович Костарчук. (Див. додаток Б). Вже наступного 1967 р. було розпочато його будівництво. Проте, як вказувалось у звіті про роботу інституту за 1967-1968 н. р., будівництво нового корпусу йшло «край незадовільно», будівельники не виконували графіку будівництва, хоч завершення робіт планувалось на III квартал 1969 р. [80, арк. 3].

Саме на початку 1969-1970 н.р. було введено в експлуатацію добудову до існуючого навчального приміщення нового навчального корпусу, загальною площею 7740 м². В ньому були розміщені фізичний і математичний факультети, аудиторії, бібліотека, читальні зали, їдальня, кабінет суспільних дисциплін, лабораторії, адміністрація інституту. У той же час інститут замовив виготовлення проектної документації на будівництво спортивного комплексу для факультету фізвиховання [81, арк. 5].

Всі навчальні кабінети поповнювались новою літературою, приладдям і устаткуванням, наочними посібниками. Кабінет і лабораторія методики фізики поповнилися новими зразками шкільного лабораторного обладнання, а кабінет обчислювальної математики – новими обчислювальними машинами та необхідним приладдям.

На факультеті педагогіки і методики початкового навчання переобладнано кабінет педагогіки і доповнено його методичними матеріалами, наочними посібниками і літературою. Факультет мав добре обладнаний кабінет малювання та каліграфії, а кабінет музики поповнено новими музичними інструментами, що дало можливість забезпечити самостійну роботу студентів для підготовки до занять.

Отже, в 60-ті роки основні зусилля керівництва вишу були спрямовані на розширення навчальних площ шляхом добудови до існуючих, нового навчального корпусу. В новобудові розмістили фізичний та математичний факультети з їх лабораторіями, кабінетами, аудиторіями, бібліотеку з читальними залами, студентську їдальню. Для покращення навчального процесу було закуплено обладнання та наочні посібники, бібліотека поповнилась новою літературою. Разом з тим введення в дію нової добудови дало змогу покращити навчальні умови й на факультеті педагогіки і методики початкового навчання.

На початок 70-х років інститут відчував гостру потребу у розширенні студентських гуртожитків, яких налічувалось два. Один із них знаходився у одноповерховій, аварійній, пристосованій будівлі, інший – п'ятиповерховий, типовий будинок-гуртожиток. В них проживало 528 іногородніх студентів. Загальна житлова площа їх становила 2538 м², або 4,7 м² на одного студента. Забезпеченість іногородніх студентів гуртожитком становила 46,4% [82, арк. 85].

З відкриттям нової спеціальності на фізичному факультеті – загальнотехнічних дисциплін і фізики, зросла потреба у розширенні інститутських майстерень. Разом з тим існувала значна проблема із забезпеченням викладачів житлом. Більше 30 сімей викладачів його наймали [83, арк. 6].

Лише тільки у 1973-1974 н. р. навчальний процес в інституті почав здійснюватися в одну зміну, але всі кабінети, лабораторії, читальні і спортивні зали працювали у дві зміни [84, арк. 96].

Період навчання в одну зміну був нетривалим. Згідно з наказом Міністерства освіти УРСР у 1972-1973 н. р. з Ніжинського педінституту був

переведений до Чернігова історичний факультет, а факультет англійської мови переведений до Ніжина. У 1972 р. введена спеціальність «Фізика», а у 1974 р. – «Загальнотехнічні дисципліни і праця».

За п'ять років початку 70-х років збільшився контингент студентів денної форми навчання на 339 чол., а студентів-заочників – на 334 чол.[85, арк. 5].

Загальна площа навчальних приміщень у 1974 р. становила 6032 м², а на 1 студента – 3,29 м². З 25 аудиторій, в яких навчались студенти, лише 5 – були груповими, розрахованими на 25 осіб, 7 – на 50 осіб, 8 – на 75 осіб, 3 – на 100 осіб і 2 вміщали більше 100 студентів. Окрім того, працювали 23 кабінети та 22 лабораторії, 5 майстерень, 2 читальні та 2 спортивні зали. Технічними засобами на постійній основі були оснащені 6 кабінетів та 8 лабораторій [86, арк. 96].

На 1974 р. в інституті працювали два гуртожитки, один знаходився у п'ятиповерховому типовому приміщенні з центральним опаленням, водопостачанням та каналізацією. Другий гуртожиток був у пристосованому для цієї справи одноповерховому будинку без комунальних зручностей. Забезпеченість іногородніх студентів житлом була на 37%. 132 м² гуртожитку займали викладачі інституту, переважна більшість з них працювали на новоствореному історичному факультеті. У 1975 р. розпочалось будівництво типових дев'ятиповерхових гуртожитків та спортивного корпусу. [87, арк. 116]. У 1976 р. став до ладу спортивний корпус, а в 1977 р. були здані в експлуатацію два гуртожитки площею 4886 м² та 4255 м². [88, арк. 15].

Проте проблеми з навчально-матеріальною базою особливо загострилися у зв'язку з відкриттям нової спеціальності «початкова військова підготовка та фізичне виховання». Постанова Ради Міністрів СРСР №727 від 25 серпня 1978 р. «Про подальші заходи з покращення початкової військової підготовки молоді» передбачали, що в Чернігівському педагогічному інституті з 1982 р. буде відкрита нова спеціальність. Щорічно інститут мав приймати по 150 чол. на навчання за новою спеціальністю. До 1982 р. необхідно було підготувати базу військової кафедри та забезпечити її необхідними кадрами.

Проте активна підготовка ректорату до створення нової кафедри і спеціальності розпочалась лише наприкінці 1980 р. Своїми силами вирішити цю проблему інститут не міг тому звертався до міського і обласного керівництва, а також до Міністерства освіти УРСР. У зверненні до Міністерства освіти ректорат вказував, що інститут працює у 2 зміни, а з відкриттям нової спеціальності стан матеріальної бази погіршиться ще більше. Характеризуючи стан навчально-матеріальної бази інституту, вказувалось на відсутність потокових аудиторій, недостатню кількість аудиторій для групових занять. У дуже важкому стані знаходились майстерні, кабінети і лабораторії спеціальності «загальнотехнічні дисципліни». Не забезпечували потреб інститутська спортивна база та студентська їдальня. Більше 400 студентів проживали на приватних квартирах. У зв'язку з таким складним становищем навчально-матеріальної бази ректорат вважав за необхідне терміново розпочати будівництво нового навчального корпусу, студентського гуртожитку і майстерень[89, арк. 80].

У листі наголошувалось, що для військової кафедри потрібно надати повністю ізольоване приміщення і створити необхідні умови для зберігання і охорони бойової зброї, спорядження, бойової техніки. Але саме такого приміщення інститут не мав. Тому керівництво інституту запропонувало тимчасове вирішення цього питання (на 1-2 роки). Інститут пропонував, як можливий варіант, передати для потреб кафедри приміщення середньої школи № 9 або приміщення облвно, які територіально близькі до інституту і мали всі умови для створення військової кафедри.

Ректорат наголошував також і на проблемах, які могли виникнути на факультеті фізвиховання. На квітень 1981 р. на ньому навчалось 400 студентів, а з введенням нової спеціальності контингент студентів збільшиться ще на 600 чол., тобто загальна кількість студентів буде сягати до 1000 чоловік. У зв'язку з цим існуюча спортивна база не зможе забезпечувати потреб навчального процесу. Тому потрібно терміново будувати спортивний комплекс з спортивними залами та басейном.

Ректорат інституту нагадував про неодноразові звернення до Міністерства освіти УРСР з проханням зміцнення навчально-матеріальної бази. Керівництво освітянської галузі не стояло осторонь цих проблем і виділило кошти на будівництво студентської їдальні на 300 посадкових місць та навчального корпусу вартістю 2,45 млн. крб., а також надало ліміти для проектування студентського гуртожитку на 640 місць.

У листі зазначалось, що проектування гуртожитку вже завершено, але остаточно його ще не затверджено. Проектування навчального корпусу вже здійснюється, хоч інститут отримав повідомлення про відсутність асигнувань на проектні роботи на 1981 р. Тому пропонувалось припинити проектні роботи.

За рік до початку набору студентів за новою спеціальністю керівництво інституту пропонувало:

- 1) дати згоду на передачу інституту приміщення середньої школи №9, чи приміщення об'єкту для тимчасового розміщення військової кафедри;
- 2) виділити кошти для закінчення проекту нового навчального корпусу;
- 3) запланувати на 11-ту п'ятирічку будівництво навчального корпусу, вартістю 2,9 млн. крб., студентського гуртожитку на 640 місць, спортивного корпусу та приміщень для майстерень [90, арк. 81].

Як же задовольнялися вищезгадані прохання?

Передавати інституту приміщень школи чи об'єкту не довелось. Місцеві органи влади надали на правах орендного утримування приміщень колишнього Чернігівського районного комітету КПУ. Двоповерхове приміщення з господарськими спорудами, що задовольняло новостворену військову кафедру.

Впродовж 1981-1982 рр. була збудована студентська їдальня. Будівництво здійснювало управління капітального будівництва м. Чернігова. Кошторис будівництва становив 115,8 тис. крб. Після відкриття нової їдальні під аудиторний фонд факультету загальнотехнічних дисциплін було передано приміщення попередньої їдальні [91, с. 386].

На 1983 р. загальна площа будівель інституту становила 33473 м², в тому числі для навчальних потреб – 5887 м² і житлова – 7751 м². Інститут мав 27

аудиторій, 54 кабінети та лабораторії, 4 спортивних зали. Їдальня та буфети мали 450 посадкових місць. Спортивно-оздоровчий табір у с. Надинівці розрахований на 250 чоловік та профілакторій на 50 місць, 3 гуртожитки, які забезпечували житлом 70% іногородніх студентів. Бібліотечний книжковий фонд становив 510700 одиниць зберігання, у трьох читальних залах могли одночасово працювати 250 студентів. Був також актовий зал на 450 місць[92, арк. 2, 15a].

Вже у 1983 р. було завершено проектування нового навчального корпусу. Це мала бути велика споруда, парадний вхід до якої мав виходити на вулицю Шевченка. Але його будівництво так і не розпочалось. Проте будівництво гуртожитку, яке було розпочато у 1987 р. завершилось у 1988 р. [93, с. 386].

Особливу увагу у 80-ті роки було зосереджено на покращення технічного оснащення кабінетів, лабораторій та навчальних аудиторій. Так з 18 поточних аудиторій технічними засобами було оснащено 14, а з 19 групових технізованих 12. В навчальному процесі використовувалось 195 клавішних електронно-обчислювальних машин (ЕОМ), крім того працював один клас ЕОМ на 25 місць. Використовувався один лінгафонний кабінет на 16 місць та один клас автоматизованого контролю знань на 25 місць.

Навчальний процес достатньо був забезпечений кінопроекторами. Використовувались 59 установок на 35 мм. та одна на 16 мм. З фільмофондів інституту використовувалось 255 фільмокопій та значна кількість навчальних фільмів міської фільмотеки. У розпорядженні викладачів було 126 діапроекторів, 19 телевізорів, 11 відеомагнітофонів[94, арк. 8].

Наприкінці 80-х років у розпорядженні інституту були навчальні і спортивні корпуси, 2 навчальні майстерні, санаторій-профілакторій на 50 місць, спортивно-оздоровчий табір на 200 чоловік, їдальня, 4 гуртожитки (загальна площа їх становила 24220 м², житлова – 10905 м²) де мешкали 2005 чол. Працювала бібліотека, кімната-музей Т. Шевченка, кімната-музей спортивної слави Чернігівщини. Проте інститут продовжував працювати у дві зміни[95, с. 11].

У квітні 1991 р. на вченій раді педінституту говорилося про деяке покращення технічного оснащення навчального процесу. Так з 1989 до 1991 рр.

відкрито 4 кабінети електронно-обчислювальної техніки, на електронне оснащення витрачено у 1989 р. 252,5 тисяч карбованців, в тому числі 222,5 тисяч бюджетних асигнувань, у 1990 р. – 319,2 тисяч карбованців, з них 269,2 тисячі бюджетних коштів, на 1991 р. заплановано 558,7 тисяч карбованців, в тому числі 456 тисяч бюджетних асигнувань. Проте, оцінюючи загальний стан матеріальної бази, вчена рада констатувала, що вона не відповідає вимогам підготовки спеціалістів, адже на 1 студента припадає 4,1 м² навчальної площі при нормі 14,5 м². При наявності 17 поточних аудиторій, 12 кабінетів для проведення практичних і семінарських занять, 57 спеціальних лабораторій, 4 спортивних залів заняття в інституті проходили в дві зміни, а наявність навчальних приміщень було в троє меншим від потреби[96, арк. 70]. У вересні 1991 р. керівництво інституту звернулось до очільників міста Чернігова і області з проханням надати приміщення одного з партійних комітетів для навчальних потреб.

У 1992 р. обласне керівництво передало інституту колишню будівлю обласного управління внутрішніх справ, розташовану в центрі міста. До революції 1917 р. у цьому приміщенні був готель М. Бодаєва, у тридцяті роки – НКВС, у повоєнні роки – знаходилось управління внутрішніх справ. Приміщення вмістило близько 800 студентів історичного факультету денного відділення і понад 50 викладачів. Хоч заняття в цьому приміщенні проходили теж у дві зміни[97, с. 11].

Забезпеченість навчального процесу навчально-лабораторними площами у Чернігівському педінституті у 1993 р. на одного студента денної форми навчання становила 5,28 м², що на 2,1 м² менше від середнього показника по вищих педагогічних закладах України. Найкращим забезпечення навчальними площами було у Мелітопольському педінституті – 14,14 м², Глухівському – 10,73 м², Тернопільському – 10,10 м². Проте гірше Чернігівського були забезпечені навчальними площами педінститути: Рівненський – 2,72 м², Уманський – 3,07 м², Горлівський – 4,86 м². [98, с. 239].

Потребувала покращення і навчальна база інституту, особливо комп'ютерне обладнання. Так на засіданні вченої ради 31 серпня 1992 р. ректор О.Ф. Явоненко констатував про необхідність переходу навчання студентів фізико-математичного факультету на нові комп'ютерні класи «Пілот», якими вже забезпечені школи м. Чернігова. А учителів інформатики, яких готує інститут, навчають на застарілому обладнанні. Ректор наголошував, що керівництво інституту не знімає з себе відповідальності, але й деканат факультету не виявив жодної ініціативи для вирішення цієї проблеми[99, арк. 4].

Проте, порівнюючи забезпеченість інституту автоматизованими та комп'ютерними робочими місцями з іншими педагогічними навчальними закладами, можна зробити висновок, що показник забезпеченості чернігівських студентів становив 3,34 і був дещо вищим від середнього показника по педвишах – 3,12. А у Херсонському педінституті він становив – 1,16, Кам'янець-Подільському - 1,63, Тернопільському – 1,79. Але у Київському лінгвістичному він був 8,91, Бердянському – 5,52, Уманському – 5.42 [100, с. 240].

В подальшому розширення навчальних площ не відбулось. Загальна площа навчальних приміщень на 1998 р. становила 23200 м², що давало змогу забезпечити навчання студентів на шести факультетах. Працювали 7 комп'ютерних класів на 105 посадкових місць. Система громадського харчування на 100% задовольняла потреби інституту. Разом з тим на той час інститут мав чотири гуртожитки, житлова площа яких сягала 10905 м², в них проживало 1785 чоловік[101, арк. 5].

Проте забезпечення навчального процесу навчально-лабораторними площами в Чернігівському педінституті в розрахунку на одного студента до 1998 р. так і не досягнуло середнього показника по вищим педагогічним закладам. Якщо середній показник становив 7,32 м² на одного студента то у ЧПІ він був 5,49 м². Але забезпечення студентів гуртожитками з початку 90-х років було стовідсотковим. Таких показників з 1994 р. досягнули також Кам'янець-Подільський, Криворізький, Луганський педінститути та Київський лінгвістичний університет[102, с. 239, 241].

Бібліотека інституту налічувала понад 710 тисяч одиниць зберігання, 77 відсотків від загальної кількості літератури становив навчальний фонд[103, арк. 72].

Отже, покращення навчально-матеріальної бази в інституті здійснювалося шляхом добудови навчальних корпусів у 60-х початку 70-х років. У 80-90-ті роки у зв'язку із появою нових спеціальностей та спеціалізацій проблема розширення навчальних площ в основному вирішувалась шляхом надання інституту колишніх приміщень партійних чи радянських установ та добудови до існуючих – студентської їдальні, спортивного корпусу й навчальних майстерень. Спорудити спроектований новий навчальний корпус на початку 80-х років так і не вдалося. Але створена наприкінці 90-х років навчально-матеріальна база в основному відповідала потребам вищого навчального закладу педагогічного спрямування і забезпечувала необхідні умови праці, навчання, проживання і відпочинку студентів.

2.2. Процес формування структурних підрозділів

На час реорганізації Чернігівського учительського інституту в педагогічний у 1954 – 1955 н. р. діяли два факультети: фізико-математичний та мовно-літературний. Працювало шість кафедр, дві – на фізико-математичному факультеті: математики (завідувач – кандидат фізико-математичних наук В.М. Костарчук, а з 19 грудня 1957 р. кафедру очолив кандидат педагогічних наук П.М. Глушков) та фізики (завідувач – старший викладач С.А. Хатюков). На мовно-літературному діяли також дві кафедри: мовознавства(завідувач старший викладач А.А. Берлізов) та літератури (старший викладач П.Г.Мінесєв). Дві кафедри були загальноінститутськими: педагогіки і психології (завідувач доцент І.П. Львов) та кафедра марксизму-ленінізму (завідувач кандидат історичних наук М.С. Красіко). Крім того, діяли дві секції викладачів: іноземної мови та фізвиховання, де працювало по два викладачі [104, арк. 9-19].

Наступного 1955 – 1956 навчального року кафедри мовознавства і літератури були об'єднані в одну – мови і літератури, яку очолив старший викладач П.Г. Мінеєв.

У червні 1957 р. відбуваються зміни в структурі факультетів педагогічного інституту. Наказом Міністерства освіти УРСР за №253 від 12 червня 1957 р. було передано відділ початкової школи Київського педагогічного інституту ім. О.М.Горького до Чернігівського педагогічного інституту. Передавався лише один перший курс відділення підготовки учителів 1-4 класів у кількості 48 осіб.(Див. додатки В, Д).

Факультети підготовки учителів початкових класів започатковані в Україні у 1956 р. у Київському, Вінницькому, Бердичівському, Ізмаїльському і Глухівському педінститутах. Створення таких факультетів здійснювалось з метою завершення переходу на комплектування всіх шкіл учителями з вищою освітою. Адже не секрет, що саме у початкових класах загальноосвітніх шкіл працювали учителі із середньою спеціальною освітою або з вищою, але не профільною освітою.

25 червня директором Київського педінституту доцентом М. Підтиченком та заступником директора з наукової і навчальної роботи Чернігівського педінституту П.Мінеєвим був підписаний акт прийому і передачі документів: особові справи студентів, екзаменаційні відомості за перший курс, залікові книжки, навчальні картки студентів, навчальні і робочі плани, наказ директора Київського педінституту про переведення студентів на другий курс та про призначення стипендії за наслідками весняної екзаменаційної сесії [105, арк. 193].

Для повноцінної організації навчального процесу студентів нової спеціальності, наказом директора від 2 серпня 1957 р. деканом новоствореного факультету підготовки учителів 1-4 класів призначено І.П.Куценка «без відповідної плати, за рахунок деякого зменшення навчального навантаження» [106, арк. 256]. На початку навчального року для організації на факультеті вивчення навчальних дисциплін, які не викладались в інституті, були створені

предметні комісії, що об'єднували викладачів теорії музики та співів, а також ручної праці й основ сільського господарства.

До початку навчального року були проведені вступні екзамени й конкурсний відбір студентів нового факультету. На перший курс зараховано 51 студента [107, арк. 323-324]. Таким чином на факультеті початкової школи (саме таку назву було зафіксовано у вищезгаданому наказі про зарахування студентів першого курсу) вже навчались студенти двох курсів. Наприкінці жовтня місяця Київський педінституту передав Чернігівському особові справи студентів-заочників цього факультету [108, арк. 386]. Тому з 1957 – 1958 навчального року підготовка учителів початкових класів відбувалась як на денній, так і заочній формах навчання.

Зміни відбулись і в роботі мовно-літературного факультету. На основі наказу Міністерства освіти УРСР № 234 від 11 вересня 1957 р. прийом студентів на перший курс припинявся, але робота другого, третього та четвертого курсу продовжувалась на базі Чернігівського педінституту.

У березні 1960 р. Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти започаткувало створення на базі Чернігівського педінституту загальнотехнічного факультету Київського політехнічного інституту. Перший набір студентів розпочав навчальну діяльність з вересня 1960 р. Деканом цього факультету з 26 серпня 1960 р. став Є.Г. Калита, якого було звільнено з посади декана факультету педагогіки та методики початкової освіти [109, арк. 408].

Новостворений факультет не був структурним підрозділом педінституту, але його керівництво допомагало факультету у створенні матеріальної бази. Так у звіті про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту за 1959 – 1960 навчальний рік говориться про те, що для успішної роботи нового факультету було створено три лабораторії: хімічну, опору металів й технічної механіки й кабінету технічного креслення [110, арк. 5].

Проте в подальшому цей факультет, як філія Київського політехнічного інституту, стає окремим вищим навчальним закладом. Йому було надане приміщення колишньої чоловічої гімназії (нині будівля історичного музею імені

В.Тарновського). А у педінституті з наступного 1960 - 1961 навчального року на фізико-математичному факультеті працювали відділи: математики і креслення та фізики і загальнотехнічних дисциплін.

Відбулись зміни і в структурі кафедр. З 1960 – 1961 навчального року з'являються три нових кафедри, а саме: елементарної математики та методики викладання математики (завідувач кандидат педагогічних наук П.М.Глушков), педагогіки і методики початкової освіти (завідувач кандидат біологічних наук, доцент Т.Б.Коробова), кафедра загально-технічних дисциплін (завідувач старший викладач І.П. Євдокименко). Кафедру математики було перейменовано в кафедру вищої математики, яку очолив кандидат фізико-математичних наук Л.М.Вивальнюк. Крім того, працювало ще п'ять кафедр, які розпочали свою роботу в попередні роки, та дві секції: фізвиховання, музики і співів [111, арк. 15-20].

28 березня 1961 р. Рада Міністрів Української РСР своєю постановою за № 390 присвоїла Чернігівському педагогічному інституту ім'я Т.Г. Шевченка [112, арк. 192]. (Див. додаток Е). Змінили свою назву і керівні підрозділи інституту. Відповідно до Положення про вищі навчальні заклади СРСР, затверджені постановою Ради Міністрів СРСР від 21 березня 1961 р. за № 251, вони отримали нові назви: директор інституту став називатись ректором, заступник директора з навчально-наукової роботи – проректором з навчально-наукової роботи. Проректорами також називали заступників директорів із заочного навчання та адміністративно-господарської частини. Наказ про перейменування посад у Чернігівському педінституті був виданий 12 травня 1961 р. [113, арк. 309].

У 60-ті роки чітко проявляється тенденція у галузі вищої освіти на збільшення кількості студентів заочних відділень, тобто тих, хто навчався без відриву від виробництва. З 1962 р. у 15 університетах та 21 педагогічному виші були створені загальнонаукові факультети, де навчались студенти перших двох курсів споріднених спеціальностей за єдиним навчальним планом. На третій курс, а інколи – на другий, студенти переводились відповідно до обраного фаху

на заочні відділення університетів, фінансово-економічних, торгівельних, сільськогосподарських та педагогічних інститутів міст Києва, Харкова, Донецька та інших. Це давало можливість молодим людям свідомо обирати спеціалізацію залежно від їх нахилів чи профілю роботи. Процес навчання відбувався у вечірній та заочній формах [114, с. 134]. Навчальна робота зі студентами здійснювалась не лише під час зимової і літньої екзаменаційної сесій, а й у міжсесійний період згідно графіка, який складали у деканаті на кожний навчальний рік.

Саме такий факультет у 1962 – 1963 навчальному році був створений у Чернігівському педінституті з набором студентів на вечірню форму навчання [115, арк. 20]. За період його існування деканами факультету були Боровик Василь Наумович, з вересня 1962 р. до квітня 1963 р., та Марченко Степан Савич – з квітня 1963 р. до січня 1968 р.

Наказом ректора В.М.Костарчука за № 242 від 1 серпня 1962 р. на підставі рішення приймальної комісії було проведене зарахування студентів на загальнонауковий факультет педагогічного інституту. На гуманітарний відділ із різних спеціальностей було зараховано 155 студентів, на агробіологічний відділ – 55 студентів [116, арк. 61-70]. Наказом за № 245 від 1 серпня 1962 р. було продовжено зарахування студентів на економічний відділ різних спеціальностей – 195 студентів та на гуманітарний відділ із спеціальностей журналістика й правознавство ще 30 студентів [117, арк. 73-80]. З утворенням нового факультету інститут поповнився відразу на 435 студентів.

Після двохрічного навчання на загальнонауковому факультеті Чернігівського педінституту і завершення вивчення спільних для всіх спеціальностей наукових дисциплін студентів переводили на другий етап навчання до профільних навчальних закладів для здобуття фахових знань та формування професійних умінь і навичок. Так, наказами Чернігівського педінституту за №№ 349 – 358 від 14 серпня 1964 р. відраховувались із складу студентів третього курсу загальнонаукового факультету у зв'язку з переводом на другий етап навчання до Київського інституту народного господарства 17

студентів спеціальності «Фінанси і кредит», 14 студентів спеціальності «Бухгалтерський облік», 1 студент спеціальності «Економіка торгівлі».

До Донецького інституту радянської торгівлі переводились 13 студентів спеціальності «Економіка торгівлі», 2 студенти спеціальності «Бухгалтерський облік», 6 студентів спеціальності «Товарознавство продтоварів», 4 студенти спеціальності «Товарознавство промтоварів». Крім того, до Львівського торгово-економічного інституту переводились 8 студентів чотирьох спеціальностей, до Київського університету імені Тараса Шевченка – 19 студентів спеціальності «Історія» і 1 студент спеціальності «Математика», до Харківського бібліотечного інституту за спеціальністю «Бібліотекознавство» – 8 студентів. 29 студентів переводилось на різні спеціальності Київського, Полтавського, Криворізького та Ніжинського педагогічних інститутів [118, арк. 78-87].

З окремих спеціальностей перевід на другий етап навчання відбувався після першого курсу загально-наукового факультету. Так, наказом Чернігівського педінституту за № 366 від 20 серпня 1964 р. до Київського університету переводились 14 студентів спеціальності «Романо-германські мови», 24 студенти спеціальності «Біологія», 17 студентів другого курсу та 12 студентів першого курсу спеціальності «Журналістика», 14 студентів першого курсу спеціальності «Географія» [119, арк. 132-133].

В процесі його роботи виникали труднощі, спричинені насамперед недостатньою навчально-матеріальною базою інституту для задоволення потреб факультету, браком навчальної літератури з тих спеціальностей, яких не було в інституті.

Негативну роль в долі загальнонаукових факультетів відіграла вузьковідомча позиція окремих міністерств, які виступали за підготовку фахівців у власних навчальних закладах. Тому наприкінці 60-х років здебільшого ці факультети припиняють свою роботу.

Отже, діяльність загальнонаукового факультету в Чернігівському педагогічному інституті сприяла розширенню можливостей бажаючих отримати вищу освіту і спеціальність з тих професій, яких не готували на Чернігівщині.

Факультет дав путівку в життя тисячам фахівців, які працювали в різних галузях регіону.

В грудні 1964 р. відбулись зміни в структурі загальноінститутських кафедр. Відповідно до наказу № 188 Міністерства освіти УРСР від 21 жовтня 1964 р. був виданий наказ за № 547 Чернігівського педагогічного інституту імені Т.Г.Шевченка від 9 грудня 1964 р. про розподіл існуючої кафедри марксизму-ленінізму на дві – кафедру марксизму-ленінізму та кафедру марксистсько-ленінської філософії.

В наказі мова йшла про розподіл між цими кафедрами навчальних дисциплін та штату викладачів. Завідувачами кафедр призначались кандидат історичних наук І.П. Неліп, який завідував колишньою об'єднаною кафедрою і був раніше затверджений на цій посаді наказом Міністерства освіти УРСР. Іншу новоутворену кафедру очолив доцент, кандидат філософських наук С.П. Марценюк [120, арк. 425-427]. Проте, на основі подання Чернігівського педінституту уже 22 лютого 1965 р. наказом Міністерства освіти УРСР суспільні кафедри були затверджені під новими назвами. Перша з них стала називатись кафедра історії КПРС і наукового комунізму, а інша – кафедра філософії і політекономії.

Наступного року відбулась реорганізація двох кафедр фізико-математичного факультету. У відповідності до листа Міністерства освіти УРСР від 6 травня 1965 р. був виданий наказ по Чернігівському педагогічному інституту від 4 червня 1965 р. Зміни стосувались кафедри фізики та іншої кафедри загальнотехнічних дисциплін. Їх реорганізували на кафедру фізики та кафедру – фізики і загальнотехнічних дисциплін. Було визначено підпорядкування лабораторій та майстерні, штату викладачів та навчальні дисципліни, віднесені до кожної з них. Кафедру фізики очолив доцент М.І. Штепа, а іншу – доцент Г.Ю. Ілляшенко. У зв'язку із ліквідацією кафедри загальнотехнічних дисциплін старший викладач І.П. Євдокименко був звільнений від виконання обов'язків завідувача кафедри [121, арк. 306-308].

У 60-ті роки в Україні значну увагу приділяли створенню умов для здійснення загального обов'язкового восьмирічного навчання. Розроблялись перспективні плани розвитку мережі шкіл, забезпечення їх кадрами. Виникла значна потреба у підготовці учителів іноземної мови, фізичного виховання, музики і співів та інших. З цією метою керівництво інституту вело значну роботу по формуванню бази для відкриття нових спеціальностей.

На основі наказу Міністерства освіти УРСР за № 92 від 8 травня 1965 р. у педагогічному інституті в структурі факультетів з'являється новий факультет підготовки учителів англійської мови. З 1 вересня навчальний процес розпочали 50 студентів цього факультету [122, арк. 225-227]. (Див. додаток Ж).

Іншими двома наказами Міністерства освіти УРСР за №№102 і 103 від 24 травня 1965 р. було створено кафедри: іноземних мов, музики і співів та фізичного виховання. Робота цих кафедр розпочалась з 1 вересня 1965 р.

Створення замість секції викладачів фізичного виховання відповідної кафедри дало змогу підготувати необхідну базу для організації факультету фізичного виховання та здійснення підготовки учителів фізичної культури. Наказом Міністерства освіти УРСР № 184 від 12 липня 1966 р. дозвіл на організацію факультету було надано. 60 студентів денної форми навчання 1 вересня 1966 р. приступили до занять [123, арк. 261-263].

Отже за перше десятиріччя існування педагогічного інституту відбулись певні зміни в структурі підрозділів навчального закладу. По-перше, зросла кількість факультетів. Якщо на час реорганізації у педагогічний інститут їх було два, то на період 1966 р. уже діяли п'ять, адже до існуючих додався заочно-вечірній загальнонауковий факультет, а також утворені в середині 60-х років факультети англійської мови та фізичного виховання. По-друге, збільшилась кількість кафедр. У 1955 р. їх було п'ять, через десять років їх стало одинадцять. Створення нових кафедр було викликано необхідністю підготовки учителів нових спеціальностей. Потреба держави у збільшенні кількості кваліфікованих учителів різних спеціальностей приводила до подальших змін в структурі навчального закладу.

На початку 1967 р. знову відбулась реорганізація кафедр фізико-математичного факультету. Виконуючи наказ № 302 Міністерства освіти УРСР від 30 грудня 1966 р. був виданий наказ по Чернігівському педінституту № 72 від 18 лютого 1967 р. про об'єднання кафедри фізики та кафедри фізики і загальнотехнічних дисциплін в одну кафедру фізики. Виконувачем обов'язків завідувача кафедри був призначений доцент Г.Ю.Ілляшенко [124, арк. 97].

Проте уже на початку навчального року відбувається нова реорганізація кафедри фізики. Наказом по Чернігівському педінституту № 468 від 1 вересня 1967 р. її було розділено на дві – кафедру фізики й кафедру методики фізики та технічних засобів навчання. У зв'язку з цим були між ними розподілені навчальні дисципліни, штат викладачів, лабораторії та допоміжний склад працівників лабораторій. Виконувачами обов'язків завідувачів кафедр були призначені: кафедрою фізики – доцент А.Ф. Скубенко, а іншої кафедри – Г.Ю. Ілляшенко [125, арк. 173-176].

Наприкінці 1967 р. в інституті з'являється новий структурний підрозділ – навчальна частина, яка мала «займатись організацією навчального процесу та контролем за його здійсненням». Це нововведення відбулось у зв'язку із появою нового штатного розкладу інституту, в якому була ліквідована посада керівника педагогічної практики і введена посада завідувача навчальної частини. Тому з 1 січня 1968 р. керівник педпрактики В.П. Працун був призначений на посаду завідувача навчальної частини [126, арк. 484]. Відділ мав одного працівника і не міг в повному обсязі виконувати функції організації і контролю навчального процесу на всіх факультетах інституту, проте його започаткування мало на меті в подальшому створення повноцінного підрозділу.

Офіційне затвердження назв факультетів та спеціальностей підготовки відбулось 20 лютого 1968 р., коли наказом Міністерства освіти УРСР за № 34 було встановлено, що у Чернігівському педагогічному інституті імені Т.Г.Шевченка мали такі назви факультети: 1. Фізико-математичний із спеціальностями: математика, математика і фізика, фізика і електротехніка, фізика, фізика і технічна механіка. 2. Факультет англійської мови. 3. Факультет

фізичного виховання. 4. Факультет підготовки учителів початкових класів. Наказом № 14 від 2 березня 1968 р. по Чернігівському педінституту пропонувалось внести відповідні зміни до статуту інституту [127, арк. 154].

У переліку факультетів не значився загальнонауковий факультет, адже він проводив свою роботу до січня 1968 р.

На перших порах після створення, аж до жовтня 1968 р., факультети англійської мови та фізичного виховання не мали власних штатних деканів. Так студентами факультету англійської мови керував деканат факультету підготовки учителів початкових класів, а студентами факультету фізвиховання керував завідувач кафедри фізвиховання, який був і деканом факультету на громадських засадах. Лише 17 жовтня 1968 р. Міністерство освіти УРСР наказом № 202 задовольнило клопотання ради Чернігівського педінституту щодо організації двох факультетів: фізичного виховання та англійської мови. Після видання цього міністерського наказу наказом ректора В.М. Костарчука 23 жовтня 1968 р. були призначені декани факультету англійської мови – В.П. Петрух, а факультету фізвиховання – С.Д. Федченко [128, арк. 53, 54].

У зв'язку із створенням факультету фізвиховання відбулись зміни і в структурі його кафедр. Із збільшенням викладацького складу та змінами змісту роботи викладачів за дозволом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР 27 серпня 1968 р. було створено кафедру спорту і спортивних ігор і проведено розподіл викладачів та навчальних дисциплін існуючої кафедри фізвиховання на дві. До кафедри спорту і спортивних ігор увійшли 9 членів кафедри, її очолив О.В. Петунін. Сім членів кафедри увійшли до кафедри фізвиховання, яку очолив В.Й. Сидоренко [129, арк. 88].

Наприкінці 60-х років на фізико-математичному факультеті готували студентів з п'яти спеціальностей. У липні 1969 р. Колегія Міністерства освіти УРСР дала дозвіл на відкриття з 1 вересня нової спеціальності – загальнотехнічні дисципліни і фізика. Тому ректорат дав вказівку приймальній комісії про оголошення прийому документів вступників на нову спеціальність, а деканату фізико-математичного факультету – про проведення необхідної роботи з

підготовки матеріальної бази до початку навчального року[130, арк. 147]. З 1 вересня навчальний процес розпочали 60 студентів нової спеціальності[131, арк. 245-246].

З 1 вересня 1969 р. на факультеті фізвиховання започаткувала свою роботу кафедра анатомії і фізіології людини. До її складу увійшли шість викладачів, чотири з яких були кандидатами наук. Виконувачем обов'язків завідувача кафедри була призначена кандидат біологічних наук Г.І. Зенченко [132, арк. 166].

Зміни в структурі факультетів відбулись у грудні 1969 р. Вони були пов'язані з поділом одного з найбільших факультетів інституту – фізико-математичного. Ще 15 жовтня Міністерством освіти УРСР був даний дозвіл на його поділ. 8 грудня він був поділений на математичний і фізичний факультети. До математичного факультету були віднесені спеціальності: «математика» та «математика і фізика». Кафедрами цього факультету були кафедра вищої математики та кафедра елементарної математики і методики математики.

До фізичного факультету були віднесені спеціальності: «фізика», «фізика і електротехніка», «фізика і технічна механіка», «фізика і загальнотехнічні дисципліни», а також кафедри: фізики, методики фізики і технічних засобів навчання. Виконувачем обов'язків декана математичного факультету був призначений доцент В.С. Кролевець, а декана фізичного факультету – доцент М.І. Штепа. Посада заступника декана була лише одна, і тому на цю посаду був призначений Е.В.Рафаловський як заступник декана математичного факультету [133, арк. 213].

У 1970 р. в інституті з'являється ще один новий структурний підрозділ – підготовче відділення. Відповідно до наказу Міністерства освіти УРСР № 116 від 4 червня 1970 р. було дано дозвіл на його відкриття. 23 жовтня 1970 р. був виданий наказ по Чернігівському педінституту, який встановлював певні параметри його існування. Відділення мало вести підготовку для вступу до інституту на фізико-математичний і факультет фізвиховання як на денному, так і заочному відділеннях. Було затверджено перелік дисциплін, обсяг часу на їх

вивчення. Виконувачі обов'язків завідувачки підготовчим відділенням К.С. Чуприні до 1 листопада потрібно було підготувати план-календар занять слухачів відділення заочної форми навчання [134, арк. 162].

30 листопада 1970 р. вийшов наказ по педінституту про зарахування слухачів підготовчого відділення. На спеціальність «фізичне виховання» було зараховано 24 слухачі, а на спеціальність «математика-фізика» – 49 слухачів денного відділення [135, арк. 382].

Ідея відновлення історичного факультету в Чернігівському педагогічному інституті виникла у В.М. Костарчука ще на початку його керівництва навчальним закладом. Проте основною проблемою у вирішенні цього питання була відсутність в інституті викладачів високої кваліфікації з вітчизняної і зарубіжної історії. Але коли на початку 70-х років на кафедрах суспільних дисциплін вже працювало достатньо викладачів із науковими ступенями та вченими званнями, питання про відновлення історичного факультету було поставлене ректором інституту перед владними органами області та Міністерством освіти УРСР.

21 квітня 1972 р. був виданий наказ по інституту за № 52, в якому говорилося, що «з метою проведення підготовчої роботи для створення історичного факультету» необхідно було провести ряд організаційних заходів. (Див. додаток 3). По-перше, був призначений виконувач обов'язків декана факультету на громадських засадах кандидат історичних наук, старший викладач В.К. Молочко. По-друге, зобов'язали кафедри суспільних дисциплін максимально сприяти створенню матеріальної бази і організації навчального процесу на факультеті. По-третє, доручили виконувачу обов'язків декана В.К.Молочку та завідувачу кафедри історії КПРС та наукового комунізму І.П. Неліпу провести добір викладачів для викладання циклу історичних дисциплін. По-четверте, зобов'язали Молочка В.К. та завідувачів кафедр суспільних дисциплін І.П. Неліпа й С.П. Марценюка до 1 серпня 1972 р. створити кабінет історії СРСР і розпочати створення кабінету історії стародавнього світу. Крім того, було зобов'язано В.К. Молочка до 15 травня підготувати навчальні плани

для заочного відділення історичного факультету [136, арк. 103]. Отже виданням даного наказу розпочався процес відродження факультету, який був започаткований як історичне відділення учительського інституту ще в перші роки його створення.

На початку червня 1972 р. були проведені вступні іспити на заочному відділенні історичного факультету. 24 червня пройшло зарахування студентів-заочників першого курсу. Поза конкурсом було зараховано 22 особи, та за конкурсним відбором – 53 студенти. У липні 1972 р. на настановчій сесії приступили до навчання 75 осіб, майбутніх учителів історії [137, арк. 33-35].

Влітку розпочалось зарахування на роботу викладачів, які мали працювати на історичному факультеті. З 1 липня був зарахований на посаду доцента кафедри історії КПРС кандидат історичних наук, доцент П.З.Козік, як обраний за конкурсом. Також була зарахована на посаду доцента, кандидат історичних наук, доцент Н.П.Баженова [138, арк. 82]. Проте доцент Козік П.З. пропрацював на факультеті всього 16 днів, а 17 липня звільнився із займаної посади за власним бажанням.

21 серпня були зараховані на посаду викладачів кафедри історії КПРС з погодинною оплатою С.О.Половнікова та І.І.Єдомаха. 21 вересня зарахували на посаду асистента, 0,5 ставки, М.О. Рудька. 13 грудня зарахований на посаду викладача з погодинною оплатою М.С.Чуприна [139, арк. 94, 110, 136].

З 1 вересня приступили до навчання на першому курсі історичного факультету 60 студентів, а також поповнили перший курс 15 випускників підготовчого відділення Ніжинського педагогічного інституту, які успішно склали випускні экзамени [140, арк. 394, 398]. Отже, 1972 р. став роком відродження цього факультету. Наступного року 6 липня 1973 р. наказом № 194 Міністерства освіти УРСР було офіційно підтверджено його створення. Наказом по Чернігівському педінституту № 191-ст від 12 вересня було зараховано до складу студентів історичного факультету шляхом переводу 141 студента 3-4 курсів денного відділення Ніжинського педагогічного інституту. Тобто з вересня 1973 р. історичний факультет мав повний комплект студентів від

першого до четвертого курсів. Це давало змогу для створення повноцінного керівного органу факультету – деканату, де всі його працівники були переведені на штатні посади.

4 жовтня 1973 р. наказом Міністерства освіти СРСР за № 240 було надано дозвіл на створення кафедри історії. 16 жовтня наказом № 281 по Чернігівському педагогічному інституту було затверджене академічне навантаження викладачів кафедри, до якої увійшли 11 членів, 6 з яких мали науковий ступінь кандидата історичних наук: К.Г. Устинова, С.М. Мельник, Н.П. Баженова, Е.В. Яковенко, О.Д. Гінькот, М.С. Чуприна. Крім вищезгаданих, на кафедрі працювали: Л.Б. Міляшкіна, В.І. Оніщенко, І.З. Оніщенко, М.О. Рудько, О.П. Удод. Загальне академічне навантаження становило 7451 годину [141, арк. 374-375]. З 20 листопада 1973 р. виконувачем обов'язків завідувачки кафедри була призначена доцент К.Г. Устинова.

Зміни в структурі інституту у 1972 р. стосувались також факультету англійської мови. У зв'язку з переведенням його до Ніжинського педагогічного інституту влітку 1972 р. набору на перший курс цього факультету не відбулось. Згідно з наказом Міністерства освіти УРСР №194 від 6 липня 1973 р. студентів факультету англійської мови Чернігівського педагогічного інституту мали перевести на навчання до Ніжинського педінституту. Третього серпня 1973 р. вийшов наказ ректора Чернігівського педінституту, який підтвердив переведення 29 студентів третього та 29 студентів четвертого курсів до Ніжина.

У 1972 р. відбулись також зміни в структурі кафедр фізичного і математичного факультетів. Дозвіл на відкриття нових кафедр дало Міністерство освіти УРСР 30 червня 1972 р. На математичному факультеті з 13 липня 1972 р. було створено кафедру математичного аналізу, яку очолив виконувач обов'язків професора Я.А. Ройтберг. До неї увійшли 7 викладачів та старший лаборант. Також був визначений перелік навчальних дисциплін, які віднесені до даної кафедри.

На математичному факультеті також працювали кафедра математики, яку очолював доцент Л.М. Вивальнюк. На ній працювало 8 викладачів. Кафедру

елементарної математики і методики математики очолював доцент В.М. Петров, і працювало на ній 9 викладачів [142, арк. 229-230].

На фізичному факультеті з 13 липня 1972 р. було створено кафедру загальнотехнічних дисциплін, до якої увійшли 9 викладачів кафедри, 5 осіб навчально-допоміжного персоналу та 6 осіб виробничого персоналу. Також був визначений перелік дисциплін, підпорядкованих цій кафедрі. Очолив її доцент В.О. Татарчук. Створення даної кафедри було наслідком відкриття ще у липні 1969 р. спеціальності «загальнотехнічні дисципліни і фізика». Крім того, на фізичному факультеті працювали кафедра фізики та кафедра методики фізики і технічних засобів навчання. До першої з них входили 11 викладачів та 7 осіб навчально-допоміжного персоналу. Завідував кафедрою доцент А.Ф. Скубенко. На кафедрі методики фізики і технічних засобів навчання працювало 7 викладачів і 5 осіб навчально-допоміжного персоналу. Завідував кафедрою доцент Г.Ю. Ілляшенко [143, арк. 226-228]. На математичному факультеті у серпні 1974 р. отримала іншу назву кафедра елементарної математики і методики викладання математики, її було перейменовано на кафедру геометрії і методики викладання математики.

Якісні зміни в структурі кафедр історичного факультету відбулись напередодні 1974 – 1975 навчального року. Відповідно до наказу № 155 Міністерства освіти УРСР від 18 червня 1974р. наказом по Чернігівському педагогічному інституті від 28 серпня 1974 р. кафедру історії було поділено на дві: кафедру історії СРСР і УРСР та кафедру загальної історії. До першої кафедри увійшли сім викладачів, чотири з яких мали науковий ступінь кандидатів історичних наук. Виконувачем обов'язків завідувача кафедри був призначений старший викладач, кандидат історичних наук М.С.Чуприна.

До кафедри загальної історії увійшли шість викладачів, три з яких були кандидатами наук. Виконувачем обов'язків завідувача кафедри був призначений старший викладач, кандидат історичних наук М.В. Тимчук, якого перевели з кафедри історії КПРС і наукового комунізму [144, арк. 35].

Академічне навантаження, яке виконували викладачі кафедри історії СРСР і УРСР становила 5081 година, а викладачів кафедри загальної історії – 4598 годин. Крім того, на обох кафедрах існував значний обсяг нерозподілених годин, які були винесені у погодинний фонд. Так у першій з них він становив 2316 годин, а це більше чотирьох ставок, адже середнє академнавантаження викладачів кафедри історії СРСР становило 550 годин. Погодинний фонд кафедри загальної історії був дещо меншим – 1381 година [145, арк. 165, 172].

Подібний поділ кафедри відбувся також і на факультеті фізвиховання. Наказом Міністерства освіти УРСР № 121 від 25 червня 1976 р. був наданий дозвіл на поділ кафедри спорту і спортивних ігор. Сьомого липня наказом ректора Чернігівського педагогічного інституту процес поділу було завершено. До кафедри теорії і методики фізичного виховання було зараховано 14 викладачів, 5 з яких мали наукові ступені. Крім того, працювали на кафедрі 3 лаборанти. Виконувачем обов'язків завідувача був призначений кандидат психологічних наук, старший викладач В.Я. Подорога.

До кафедри спортивних дисциплін увійшли 17 викладачів, 1 з яких був кандидатом педагогічних наук, та два лаборанти. Між кафедрами пройшов поділ навчальних дисциплін, всіх видів практик, керівництво підготовкою курсових та дипломних робіт [146, арк. 1-3].

Проте 4 вересня 1979 р. наказом ректора інституту було внесено корективи у розподіл навчальних дисциплін та у персональний склад кафедр. До кафедри теорії і методики фізичного виховання були віднесені такі дисципліни: теорія фізичного виховання, історія і організація фізичної культури, гімнастика, легка атлетика і плавання. На кафедрі працювало 18 викладачів, 3 з яких мали наукові ступені та вчені звання. Продовжував очолювати кафедру доцент А.І. Панін.

На кафедрі спорту і спортивних дисциплін викладались такі дисципліни: спортивні ігри, лижі, ковзани, музикальна ритміка, боротьба і туризм. На ній працювало 12 викладачів. Очолив кафедру М.О. Скачков [147, арк. 151-152]. Доцент В.Я. Подорога, який раніше керував кафедрою, перейшов працювати на іншу.

Тривалий час загальноінститутська кафедра педагогіки і психології діяла об'єднаним складом викладачів педагогічних та психологічних дисциплін. 3 липня 1978 р. Міністерство освіти УРСР дало згоду на її поділ. 13 вересня 1978 р. наказом ректора відбувся поділ на дві кафедри. До кафедри педагогіки увійшли 8 викладачів, 5 з яких мали наукові ступені та вчені звання: І.К. Матюша, М.М. Артеменко, О.Я. Куриш, І.В. Бугаєвич та Л.С. Ульяницька. Крім того, на кафедрі працювали викладачі: М.Т. Благінін, І.П. Куценко, Г.П. Свирид. Очолив кафедру доктор педагогічних наук, професор І.К. Матюша.

До кафедри психології увійшло 5 викладачів, 3 з яких мали наукові ступені та вчені звання: В.Ф. Шморгун, Я.Г. Опилат, Л.О. Шибицька, а також викладачі В.О. Сіллер та Т.П. Губенко. Очолив кафедру кандидат педагогічних наук, доцент В.Ф. Шморгун [148, арк. 159-161].

З введенням нових умов оплати праці працівників невиробничих галузей народного господарства в СРСР були внесені зміни урядом країни до штатних розписів установ та організацій у відповідності до номенклатури нових посад. У зв'язку з цими змінами наказом ректора інституту від 20 листопада 1979 р. «учбову частину» стали називати «учбовим відділом». Цей термін, хоч і походить від українського слова «навчати», але він використовувався на той час не лише у повсякденному спілкуванні, а й у наказах Міністерства освіти. Завідувачем цього відділу працював С.Я. Суярко [149, арк. 154].

У 60 – 70-х роках ХХ століття в СРСР значну увагу приділяли цивільній обороні. Це стосувалось не лише введення такої навчальної дисципліни до навчальних планів середніх шкіл та вищих навчальних закладів, а й підготовки медичних сестер запасу на випадок війни. Саме для виконання цього завдання в інституті існувала секція викладачів медичної підготовки та цивільної оборони. Здебільшого в ній працювали офіцери запасу та лікарі-сумісники. Ось тому 29 серпня 1980 р. Міністерство освіти УРСР видало наказ № 235 про організацію в інституті кафедри цивільної оборони. 10 вересня 1980 р. наказом ректора інституту було створено таку кафедру. Виконувачем обов'язків завідувача кафедри став старший викладач М.М. Кононенко [150, арк. 65].

Ще одна зміна у структурі кафедр факультету фізвиховання відбулась у вересні 1981 р. Від кафедри теорії і методики фізичного виховання було відокремлено кафедру легкої атлетики. Наказом ректора № 251-вк від 10 вересня 1981 р. був визначений персональний склад обох кафедр. До кафедри легкої атлетики увійшли 13 викладачів і 1 лаборант. Очолив кафедру старший викладач М.І. Шмаргун. Кафедра теорії і методики фізичного виховання налічувала 10 викладачів та 2 лаборантів. Завідувачем кафедри став М.М. Огієнко [151, арк. 91-92].

Отже, за 27 років керівництва Чернігівським педагогічним інститутом Віктором Миколайовичем Костарчуком, відбулись значні зміни в структурі факультетів і кафедр інституту. Від двох факультетів і п'яти кафедр, які були у січні 1955 р., інститут уже в грудні 1981 р. налічував п'ять факультетів і 22 кафедри. За час його управління відбулось значне зростання чисельності студентів педагогічного інституту. Якщо у 1955 р. на денному відділенні навчалось 373 студенти, то на час завершення його керівництва контингент студентів денного відділення становив 2234 особи, тобто збільшився у 6 разів.

Збільшився також викладацький склад інституту. У 1954 – 1955 навчальному році працювало штатних 33 викладачі, з яких всього шість були кандидатами наук, що становило 18,1%. На 1981 – 1982 навчальний рік уже в педінституті працювало 229 викладачів, з яких 5 – докторів наук, професорів, 90 – кандидатів наук, доцентів, що становило 41,4%. Всі вищезгадані статистичні показники є яскравим свідченням досягнень керівника і всього педагогічного колективу інституту.

З 12 січня 1982 р. ректором Чернігівського державного педагогічного інституту був призначений доктор біологічних наук, професор Явоненко Олександр Федотович. Відбулись також зміни у керівній структурі інституту. 4 лютого 1982 р. Міністерством освіти УРСР були призначені нові проректори. На посаду проректора з навчальної роботи «порядком переводу з посади декана історичного факультету Полтавського педагогічного інституту» був призначений кандидат економічних наук, доцент С.М. Кадетов. Проректором з наукової

роботи був призначений кандидат фізико-математичних наук, доцент А.П. Середній. Проректором заочної форми навчання призначили кандидата фізико-математичних наук, доцента М.Ф. Бурляя [152, арк. 40]. Крім того, 1 лютого 1982 р. наказом ректора інституту старшого викладача кафедри історії УРСР та УРСР О.Б. Коваленка було призначено проректором з ідейно-виховної роботи на громадських засадах [153, арк. 30].

Ознайомившись із станом справ у навчальному закладі, новий керівник приступив до деяких змін в структурі факультетів та кафедр навчального закладу. Згідно наказу Міністерства освіти УРСР № 244 від 12 липня 1982 р. було дано дозвіл на створення у Чернігівському педінституті кафедри хімії. 18 серпня ректор видав наказ про створення цієї кафедри. У наказі визначалась структура цього підрозділу, яка мала складатись з лабораторії хімії, лабораторії біології, препарататорської та сховища для реактивів.

Наказ визначав також штати викладачів кафедри. До неї мали увійти 5 викладачів: завідувач кафедри, професор кафедри з курсу «біохімія», доцент кафедри з курсу «ботаніка», старший викладач з курсу «хімія» та асистент кафедри з курсу «зоологія». Персональний склад викладачів у наказі не вказано. До навчально-допоміжного персоналу було включено двох працівників: старший лаборант та лаборант. Відповідно до положення про кафедру, ректор доручив завідувачу кафедри доценту Б.В. Яковенку до 25 серпня спланувати роботу кафедри і її підрозділів [154, арк. 176]. У 1982 р. було проведено перший набір студентів за спеціальністю «хімія і біологія». Отже з приходом нового ректора була започаткована в інституті підготовка студентів ще з однієї спеціальності і таким чином започатковувався новий факультет.

Через тиждень після створення кафедри хімії відбулись зміни в структурі факультетів. Згідно з наказом Міністерства освіти УРСР від 21 травня 1982 р. за № 175, наказом по Чернігівському педінституту № 468 від 24 серпня з 1 вересня відбулась реорганізація математичного і фізичного факультетів. Замість них було створено два інших: фізико-математичний та підготовки учителів загальнотехнічних дисциплін і праці. Наказом затверджувались напрямки

підготовки та структура факультетів. На фізико-математичному здійснювали підготовку фахівців таких спеціальностей: математика (3 – 4 курси), математика і фізика, фізика і астрономія. На цьому факультеті працювали кафедри: математики, математичного аналізу, геометрії і методики математики, фізики, методики фізики і технічних засобів навчання. Крім того, до цих кафедр були віднесені лабораторії, які й раніше підпорядковувались їм.

Факультет підготовки учителів загальнотехнічних дисциплін і праці готував фахівців однієї спеціальності – загальнотехнічні дисципліни і праця. До цього факультету було віднесено одну кафедру – загальнотехнічних дисциплін, а також лабораторії і навчальні майстерні, підпорядковані цій кафедрі.

У зв'язку з реорганізацією математичного і фізичного факультетів з 1 вересня були звільнені декани цих факультетів доцент Е.В. Рафаловський та М.І. Штепа. Тимчасово виконувачем обов'язків декана фізико-математичного факультету з 1 вересня був призначений доцент Е.В. Рафаловський. Крім того, була створена комісія передачі фізичного та створення об'єднаного фізико-математичного факультету.

З 1 вересня 1982 р. тимчасово виконувачем обов'язків декана факультету підготовки учителів загальнотехнічних дисциплін і праці було призначено старшого викладача М.К. Коновця. Ректор доручав деканам до 10 вересня спланувати роботу факультетів, а до 1 жовтня скласти списки студентів академічних груп кожного факультету та подати їх до бухгалтерії для виплати стипендії [155, арк. 5-6].

Отже на самому початку управління інститутом новий ректор провів деякі зміни в структурі факультетів. Кількість їх поки що не змінилась, але вже було відкрито шлях для створення нового хіміко-біологічного факультету.

У червні 1983 р. відбувається реорганізація кафедри загальнотехнічних дисциплін. Згідно з наказом Міністерства освіти УРСР № 220 від 9 червня 1983 р. та наказом по Чернігівському педагогічному інституту від 28 червня 1983 р. з 1 липня реорганізовувалась дана кафедра на дві – методики трудового навчання та загальнотехнічних дисциплін. У зв'язку з цим доцента Є.І. Антоненка з 1

липня було звільнено з посади завідувача кафедри загальнотехнічних дисциплін і затверджено його на посаді завідувача кафедри методики трудового навчання. Доцента А.П. Чернишова тимчасово було призначено на посаду завідувача кафедри загальнотехнічних дисциплін. Затверджений був також персональний склад обох кафедр. До кафедри загальнотехнічних дисциплін увійшли 8 викладачів, 3 з яких мали наукові ступені та вчені звання – А.П. Чернишов, С.А. Рубінчик та В.М. Петрик. На кафедрі також працювали В.І. Танасюк, І.Л. Ключко, І.О. Газука, О.С. Кулаков та В.П. Меркулов.

До кафедри методики трудового навчання увійшло 9 викладачів, 3 з них мали наукові ступені та вчені звання – Є.І. Антоненко, В.О. Татарчук та В.Г. Гета та викладачі С.М. Новик, М.М. Сердюк, О.Г. Сіромаха, О.І. Герасименко, В.О. Шатун та А.М. Плутук [156, арк. 39-41].

Одночасно з реорганізацією кафедр факультету загальнотехнічних дисциплін відбулась реорганізація кафедр фізико-математичного факультету. Відповідно до наказу Міністерства освіти УРСР № 230 від 14 червня 1983 р. та наказу по Чернігівському педагогічному інституту від 28 червня 1983 р. з 1 липня організовувалась кафедра методики викладання математики і фізики. Перейменовувались інші – так кафедра фізики стала називатись кафедрою загальної фізики, а кафедра методики фізики і ТЗН у кафедрі теоретичної фізики і астрономії.

Доцент М.І. Гриценко залишався завідувачем кафедри загальної фізики. Доцент В.Ф. Савченко був призначений завідувачем кафедри методики викладання математики і фізики, а професор І.К. Коваль – завідувачем кафедри теоретичної фізики і астрономії. Доцента М.І. Акименка з 1 липня звільнено з посади завідувача кафедри методики викладання фізики і залишено на посаді доцента кафедри загальної фізики.

До складу кафедри загальної фізики увійшло 8 викладачів, 5 з яких мали наукові ступені та вчені звання – М.І. Гриценко, А.Ф. Скубенко, С.А. Білан, М.І. Акименко та М.К. Коновець, а також викладачі – В.Є. Бачурний, В.В. Цибуля, Л.Б. Панченко. До кафедри теоретичної фізики і астрономії увійшли 7

викладачів, 5 з яких мали наукові ступені та вчені звання – І.К. Коваль, М.І. Штепа, М.І. Кислуха, Л.П. Сорокіна, А.І. Сатюков та викладачі В.І. Пономаренко і А.В. Карбовський. Кафедра методики викладання математики і фізики мала 7 викладачів, 5 з яких мали наукові ступені та вчені звання – В.Ф. Савченко, М.М. Артеменко, Л.О. Шибицька, М.І. Антоненко та М.М. Дідович й викладачі В.Г. Острицький і Р.Г. Рибас. Крім того, наказом було визначено персональний склад навчально-допоміжного персоналу кафедр [157, арк. 42-46].

25 липня 1984 р. наказом ректора педінституту за № 189 були внесені зміни до назви кафедри геометрії і методики викладання математики. З метою приведення у відповідність назви кафедри і змісту її роботи та у зв'язку із створенням кафедри методики викладання фізики і математики, а також із наказом Міністерства освіти УРСР від 6 липня 1984 р. № 224 було перейменовано кафедру геометрії і методики викладання математики у кафедру геометрії [158, арк. 119].

Влітку 1985 р., у відповідності до завдань, які виконували викладачі кафедри анатомії і фізіології людини на факультетах фізвиховання та хіміко-біологічному, виникла потреба у реорганізації даної кафедри. Кафедра біологічних основ фізичного виховання і спорту підпорядковувалась факультету фізвиховання, а кафедра анатомії та фізіології людини і тварин – хіміко-біологічному факультету. Відповідно до наказу по Чернігівському педагогічному інституту № 204 від 15 серпня 1985 р. були призначені завідувачі кафедр: доктор медичних наук, професор І.П. Фесенко – залишався завідувачем кафедри анатомії людини і тварин, а виконувачем обов'язків завідувача новоутвореної кафедри – кандидат біологічних наук, доцент Є.Г. Сумак.

Наказом був визначений персональний склад кожної кафедри. До кафедри біологічних основ фізичного виховання і спорту увійшло шість викладачів, п'ять з яких були кандидатами наук, та три лаборанти. До кафедри анатомії та фізіології людини і тварин – п'ять викладачів, три з яких мали наукові ступені, та два лаборанти [159, арк. 129]. Проте з 8 лютого 1994 р. цю кафедру було перейменовано на кафедру біології.

30 червня 1986 р. Міністерство освіти УРСР наказом № 229 дало дозвіл на створення хіміко-біологічного факультету. 4 вересня 1986 р. наказом № 205 по Чернігівському педагогічному інституту було утворено з 1 вересня 1986 р. хіміко-біологічний факультет. Йому було підпорядковано кафедри хімії, анатомії і фізіології людини і тварин, а також лабораторії: фізколоїдної хімії, органічної хімії і органічного синтезу, біохімії і аналітичної хімії, біологічних дисциплін, анатомії людини. Деканом факультету затвердили доцента Б.В. Яковенка, обраного по конкурсу на цю посаду [160, арк.8].

Наприкінці червня 1989 р. відбулись зміни в структурі факультетських кафедр. Вони були пов'язані з тим, що на двох перших факультетах педагогічного інституту, а саме на фізико-математичному та педагогіки і методики початкового навчання існували методичні кафедри. На них працювали викладачі психолого-педагогічних й методичних дисциплін і повною мірою відповідали за даний напрямок підготовки фахівців. Як показала тривала практика роботи цих факультетів, такий досвід варто було поширити й на інші факультети.

Проте, для вивчення думки викладачів і студентів щодо можливості створення факультетських кафедр педагогіки, психології та методики навчання профільних дисциплін кожного факультету на початку лютого 1989 р. була створена комісія у складі 17 осіб. До неї увійшли представники всіх факультетів, які викладали психолого-педагогічні і методичні дисципліни і мали досвід роботи як у вузі, так і в школі. Очолив роботу комісії доцент М.М. Остряко.

29 березня 1989 р. на засіданні вченої ради педагогічного інституту було розглянуте питання про підвищення ефективності психолого-педагогічної та методичної підготовки студентів до роботи в школі. Голова комісії, проаналізувавши відношення викладачів та студентів інституту до піднятої проблеми, прийшов до висновку, що питання реорганізації кафедр педагогіки і психології підтримують факультети: фізико-математичний, хіміко-біологічний, історичний та фізичного виховання і початкової військової підготовки. Представник комісії, що вивчав це питання на загально-технічному факультеті,

захворів, і тому позицію цього факультету на підтримку реформування кафедр висловив на засіданні вченої ради декан факультету доцент М.І.Акименко.

Старший викладач Ю.І.Цибенко, який вивчав думку факультету педагогіки і методики початкового навчання вважав, що не всі резерви підвищення ефективності роботи кафедр педагогіки і психології вичерпані. Тому ніяких реорганізацій не варто проводити. Але 98% студентів цього факультету підтримували такі зміни.

Завідувач кафедри педагогіки доцент О.Я. Куриш також відстоював позицію кафедри про необхідність збереження у педагогічному вузі окремих кафедр педагогіки і психології і пропонував передати на кафедру педагогіки спеціалістів з методичних дисциплін [161, арк. 140].

Проте більшість вченої ради підтримала рішення про реорганізацію психолого-педагогічних кафедр. Тому з 1 липня 1989 р. на всіх існуючих факультетах були утворені кафедри педагогіки, психології та методики викладання. З'явилися нові кафедри на факультетах фізвиховання, загальнотехнічному, історичному, а на хіміко-біологічному на кафедрі хімії було створено секцію психолого-педагогічних та методичних дисциплін.

Наказом ректора Явоненка О.Ф. за № 131 вк- I від 28 червня 1989 р. було затверджено персональний склад цих кафедр. Так до кафедри педагогіки, психології і методики викладання історії увійшли 10 викладачів, 6 з яких мали кандидатські ступені: А.М. Боровик, М.Т. Благінін, О.К. Проніков, В.Ф. Шморгун, Л.П. Короткова, О.П. Віхров. Крім них на кафедрі також працювали викладачі: Г.Г.Сутріна, Н.В. Орлова, Л.М. Завацька, О.Г. Баранков. Завідувачем кафедри, до проведення конкурсу, був призначений кандидат історичних наук, старший викладач А.М. Боровик. [162, арк. 146].

Кафедру педагогіки, психології та методики викладання загальнотехнічних дисциплін до проведення конкурсу очолив кандидат педагогічних наук, доцент А.М. Плутук. До складу кафедри увійшли 9 осіб, 2 з яких мали кандидатські ступені – А.М. Плутук та В.П. Січенков. На кафедрі також працювали викладачі:

О.І. Герасименко, А.Г. Скок, А.П. Нижник, А.М. Єрмак, В.О. Сіллер, Г.А. Хоменко, Т.М. Позняк.

До кафедри педагогіки, психології і методики викладання фізичного виховання увійшли 11 викладачів, 2 з яких мали кандидатські ступені – О.Я. Куриш, який був призначений завідувачем кафедри, та В.О. Худік. Також на кафедрі працювали викладачі: О.П. Залеська, О.Д. Савчук, П.П. Бенедицький, З.Б. Жаворонкова, Л.А. Воронко, Н.М. Колєватова, А.П. Шпортко, Л.Б. Вачнадзе, Т.А. Бондарчук.

Секція психолого-педагогічних і методичних дисциплін на кафедрі хімії складалась із 4 викладачів: М.І. Шевченко, Я.Г. Опилат, П.В. Самойленко, Н.Б. Сидоренко. Два перші викладачі мали кандидатські ступені. Лабораторія психології підпорядковувалась кафедрі педагогіки, психології і методики викладання загальнотехнічних дисциплін [163, арк. 147-148].

У вищезгаданому наказі мова не йшла про кафедри педагогіки та психології, але по суті ці загальноінститутські кафедри були ліквідовані і утворені комплексні психолого-педагогічні та методичні кафедри на кожному факультеті. Саме викладачам цих кафедр доручалось здійснювати педагогізацію навчального процесу, відповідати за організацію усіх видів педпрактик та за здійснення зв'язків факультетів з школами.

Наступна реорганізація кафедр у педагогічному інституті відбулась у червні 1990 р. Виходячи із змісту нових навчальних планів та програм, на основі рішення вченої ради інституту від 30 травня 1990 р. першого червня ректор О.Ф. Явоненко видав наказ № 114 вк-І. В ньому мова йшла: по-перше, про перейменування кафедри математики в кафедру математики та інформатики. По-друге, з 1 червня була створена в інституті нова кафедра історії і теорії культури. Очолив кафедру до проведення конкурсу кандидат філософських наук, доцент В.А. Личковах. До кафедри увійшли ще п'ять викладачів, чотири з яких були кандидатами філософських наук: В.Ф. Степаненко, М.І. Колесник, М.О. Богун, М.Б. Столяр та викладач П.А. Чернейко.

По-третє, було розділена кафедра історії СРСР і УРСР на дві кафедри – історії СРСР та кафедру історії і археології України. До кафедри історії і археології України увійшли 7 викладачів, 4 з яких були кандидатами історичних наук, доцентами: О.Б. Коваленко, Т.П. Демченко, В.П. Коваленко, В.М. Шевченко та викладачі: О.П. Удод, С.В. Дмитрієнко, Л.В. Ясновська. Очолив кафедру кандидат історичних наук, доцент О.Б. Коваленко.

Кафедру історії СРСР продовжував очолювати кандидат історичних наук, професор М.К. Бойко. До кафедри увійшли ще 10 викладачів, 7 з яких були кандидатами історичних наук, доцентами: Н.П. Баженова, В.О. Євстратов, С.М. Мельник, В.М. Половець, Л.Е. Раковський, М.С. Чуприна, К.М. Ячменіхін та викладачі С.С. Капітова, С.Ю. Кулінська, М.О. Скачков [164, арк. 132-133].

5 квітня 1990 р. на підставі рішення вченої ради інституту наказом ректора О.Ф. Явоненка за № 60 були перейменовані кафедри суспільних дисциплін. Кафедру історії КПСР і наукового комунізму стали називати кафедрою політичної історії і теорії соціалізму, а кафедру марксистсько-ленінської філософії і політекономії – кафедрою філософії і політекономії [165, арк. 14]. Проте 3 вересня 1991 р. наказом № 189 по Чернігівському педінституту відбулось повторне перейменування кафедри політичної історії і теорії соціалізму в кафедру політичної історії та політології [166, арк. 103]. Відбулось також повторне перейменування кафедри філософії і політекономії. Наказом № 22 від 31 січня 1992 р. згідно з рішенням вченої ради інституту її назвали кафедрою філософії та економічної теорії [167, арк. 39].

Зміни назв кафедр суспільних дисциплін ще й надалі будуть продовжуватися. Так, кафедра політичної історії і політології 18 лютого 1994 р. знову була перейменована у кафедру політології та соціології.

З розпадом Радянського Союзу та утворенням незалежної держави Україна, на підставі листа Міністерства народної освіти України та згідно рішення вченої ради 24 жовтня 1991 р. наказом по Чернігівському педагогічному інституту за № 273 вк-I кафедру історії СРСР було реорганізовано у кафедру історії слов'ян. Доцент М.К. Бойко залишався на посаді завідувача цієї кафедри. Пропонувалось

деканові та завідувачам кафедр факультету внести відповідні зміни до навчальних планів та програм з історичних дисциплін. Необхідно було забезпечити викладання нових навчальних курсів історії України, археології України, історіографії історії України, історії слов'ян за рахунок годин, що відводились на вивчення історії СРСР і частково загальної історії [168, арк. 95].

Наступні зміни в структурі кафедр педінституту 90-х років ХХ ст. стосувались появи нових спеціальностей. Так, на хіміко-біологічному факультеті у зв'язку із введенням додаткової спеціальності «Екологія», наказом ректора № 179-вк/І від 20 липня 1992 р. створили екологічну секцію. До неї увійшли кандидати наук: М.І. Шевченко, В.В. Грубінко, О.П. Третяк, А.О. Жиденко і викладач В.О. Сердюк. Викладачів секції зобов'язали розробити відповідні програми курсів та координували роботу по створенню матеріальної бази нової додаткової спеціальності [169, арк. 32].

На початку 90-х років відбувалось не лише зростання кількості кафедр, а й їх ліквідація. На основі Постанови Кабінету міністрів України 1992 р. № 490 та наказу Міністра оборони України 1992 р. № 133 з метою проведення заходів з розформування військової кафедри Чернігівського педінституту 18 травня 1993 р. був виданий наказ № 73, в якому говорилося про створення ліквідаційної комісії. Відповідно до пропозицій Міністерства оборони України від 10 лютого 1993 р. та Міністерства освіти України від 15 березня 1993 р. ліквідаційна комісія мала завершити етап передачі матеріальних цінностей та скласти акт про ліквідацію кафедри [170, арк. 134].

У 1993 р. відбулось розширення структури кафедр історичного факультету. Створення нових кафедр відбулось з метою поліпшення організації навчального процесу і підвищення якості підготовки майбутніх учителів за новими спеціальностями «історія та англійська мова» й «історія і практична психологія». На основі рішення вченої ради ректором інституту О.Ф. Явоненком 19 липня 1993 р. був виданий наказ № 161вк-І «Про створення кафедр англійської філології та психології на історичному факультеті». Наказом затверджувався персональний склад новоутворених кафедр. Так, на кафедрі англійської філології

працювало 7 викладачів, 2 з яких були кандидатами наук: С.Л. Бобир та Н.А. Ігнатович і 5 викладачів: Л.Е. Кормільцина, І.В. Арищенко, Ю.В. Колесник, С.А. Селіванов, Н.В. Турчина. Пропонувалось внести зміни до штатного розкладу загальноінститутської кафедри іноземних мов, адже секція викладачів, що працювали на історичному факультеті вже мали окрему кафедру. Виконувачем обов'язків завідувача цієї кафедри була призначена кандидат педагогічних наук, доцент С.Л.Бобир.

До кафедри психології увійшли 5 викладачів, 3 з яких були кандидатами наук: М.А.Скок, Л.М.Завацька, Г.Г.Сутріна та 2 викладачі: А.Г.Скок, Л.В.Ульяненко. Виконувачем обов'язків завідувача кафедри став кандидат психологічних наук, доцент М.А.Скок. У зв'язку із створенням кафедри психології були внесені зміни до назви кафедри педагогіки, психології та методики викладання історії та права, де вже не було секції викладачів психології. Тому із назви кафедри було вилучено слово «психології» та внесені зміни до штатного розкладу[171, арк. 30-31].

У 1993 р. в педагогічному інституті було започатковано новий структурний підрозділ – ліцейні класи для учнів Х-ХІ класів сільської місцевості. Згідно розпорядження представника президента України у Чернігівській області № 246 від 31 травня 1993 р. був виданий наказ № 109 від 20 серпня 1993 р. по Чернігівському педінституту «Про відкриття обласних ліцейних класів». В ньому говорилося про відкриття з 1 вересня на базі педінституту спеціалізованих ліцейних класів фізико-математичного, хіміко-біологічного та технічного профілів. Завідувачем ліцейних класів було призначено доцента кафедри математичного аналізу Г.В.Коломієць.

Деканам факультетів та завідувачам профільних кафедр рекомендувалось залучити до роботи у ліцейних класах на посади учителів досвідчених викладачів інституту. Для атестації цих учителів була створена комісія під головуванням проректора М.І.Шевченка. Навчальній частині необхідно було підготувати для занять ліцеїстів аудиторії, лабораторії та інші навчальні приміщення. Предметним кафедрам потрібно було розробити інтегровані

навчальні програми, що забезпечували б глибоку базову підготовку, високий культурно-освітній рівень та розвиток національної свідомості ліцеїстів.

Декани фізико-математичного, хіміко-біологічного факультетів та факультету загальнотехнічних дисциплін мали організувати профорієнтаційну роботу серед учнів сільських шкіл та провести відбір обдарованих дітей для ліцейних класів [172, арк. 49-50].

Отже, створення ліцейних класів при педінституті для здібних дітей сільської місцевості мало на меті не лише допомогти цим юнакам та дівчатам у поглибленому вивченні природничо-математичних наук, а й сприянню їх вступу до вищих навчальних закладів. Ставилось також і більш прагматичне завдання – підготувати якісних абітурієнтів для вступу до Чернігівського педінституту.

26 січня 1994 р. вчена рада інституту прийняла рішення про реорганізацію кафедр факультету фізвиховання. З метою приведення назв кафедр у відповідність із змістом профілюючих дисциплін було прийнято рішення про об'єднання кафедри педагогіки, психології та методики викладання фізичного виховання і кафедри теорії і методики фізичного виховання в одну кафедру – педагогіки, психології та методики фізичного виховання. Крім того, було створено кафедру гімнастики. 1 лютого 1994 р. наказом ректора 11-а вк-I така реорганізація кафедр була затверджена. Завідувачем кафедри педагогіки, психології та методики фізвиховання призначили доцента, кандидата педагогічних наук М.М.Огієнка, а кафедри гімнастики – професора, кандидата педагогічних наук В.К.Філіппова. Затверджений був склад обох кафедр. До першої з них увійшли 14 викладачів, 4 з яких мали наукові ступені та вчені звання: М.М.Огієнко, О.Й.Ємець, А.І.Панін, В.О.Худік. На кафедрі гімнастики лише завідувач кафедри мав науковий ступінь [173, арк. 13-14].

На підставі клопотання ради історичного факультету від 25 червня 1994 р., протокол № 6 та з метою поліпшення організації навчального процесу і підвищення якості підготовки вчителів за новою спеціальністю «історія та народознавство» відбулись зміни в структурі кафедр. 31 серпня 1994 р. ректором педінституту О.Ф.Явоненком був виданий наказ № 163 вк-I, в якому мова йшла

про створення з 1 вересня 1994 р. кафедри археології та народознавства на основі «виділення її зі складу кафедри історії та археології України». Виконувачем обов'язків новоствореної кафедри став доцент, кандидат історичних наук В.П.Коваленко. Кафедра історії та археології України в подальшому називалась – кафедра історії України[174, арк. 178-179].

Наступного року радою історичного факультету від 26 травня було запропоновано створити кафедру філософії та соціально-політичних дисциплін на факультеті з метою підвищення ефективності викладання цих дисциплін та більш широкого залучення викладачів-суспільствознавців до науково-дослідницької та виховної роботи із студентами. 28 червня 1995 р. вчена рада інституту підтримала це рішення. На основі даних рішень рад ректор педагогічного інституту видав наказ № 172 вк-I від 29 серпня 1995 р. про створення з 1 вересня кафедри філософії та соціально-політичних дисциплін на історичному факультеті. До складу кафедри увійшли 5 викладачів, всі мали наукові ступені та вчені звання: В.І.Шевченко – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри, С.Т.Машенко, М.І.Кравченко, М.М.Бушай, Ю.В.Кирилюк – кандидати наук, доценти [175, арк. 187-188].

У 1995 р. відбулось перейменування деяких факультетів. Згідно рішення вченої ради інституту та на основі наказу Міністерства освіти України № 294 від 19 жовтня 1994 р. перейменовували факультет педагогіки і методики початкового навчання на факультет початкового навчання. У наказі по Чернігівському педінституту № 76 від 2 червня 1995 р. також зазначалось, що кафедру мови і літератури перейменовували на кафедру слов'янської філології. Причиною цього було те, що викладачі кафедри викладали українську, російську та старослов'янську мови [176, арк. 127].

Другий факультет, який змінив свою назву, був факультет загальнотехнічних дисциплін і праці. Виходячи з нової номенклатури спеціальностей, згідно із наказом Міністерства освіти України № 294 від 19 жовтня 1994 р., на підставі рішення вченої ради інституту від 28 червня 1995 р. перейменовували з 1 вересня 1995 р. факультет підготовки учителів

загальнотехнічних дисциплін і праці на індустріально-педагогічний факультет [177, арк. 17].

Рада факультету початкового навчання запропонувала вченій раді інституту на базі секції образотворчого мистецтва кафедри педагогіки, психології і методики початкового навчання створити кафедру образотворчого мистецтва з метою покращення підготовки студентів із спеціальності «початкове навчання і образотворче мистецтво». 27 березня 1996 р. вчена рада педінституту дала згоду на такі зміни. 12 травня 1996 р. наказом ректора О.Ф.Явоненка № 77 вк-1 з 1 серпня 1996 р. створювалась нова кафедра образотворчого мистецтва. Завідувачем кафедри призначено старшого викладача В.В. Михайлюка. До складу кафедри увійшли також викладачі: М.П.Макаренко, Д.Д.Морський, О.В.Михайлюк, В.В.Козачков. Крім того, у наказі визначались кабінети і аудиторії, що підпорядковувались новій кафедрі [178, арк. 82-83].

Кабінет Міністрів України 5 вересня 1996 р. затвердив Положення про державний заклад освіти. Відповідно до даного Положення та Статуту інституту наказом ректора № 160 від 22 листопада 1996 р. було затверджено Положення про вчену раду Чернігівського державного педагогічного інституту імені Т.Г.Шевченка. В ньому були визначені основні завдання, склад та функції вченої ради інституту [179, арк. 109-110].

Наприкінці 1996 р. було змінено назву кафедри загальної історії історичного факультету на кафедру всесвітньої історії. Це було викликано необхідністю приведення у відповідність назву кафедри з профілем дисциплін, які викладались на ній. Саме ці зміни були зафіксовані наказом № 165 від 23 листопада 1996 р. [180, арк. 118].

Перейменування кафедр і факультетів, які відбувались з часу утворення незалежної держави України, стосувались також і факультету підвищення кваліфікації як одного з підрозділів інституту. 1 квітня 1997 р. наказом № 38 по Чернігівському педінституту цей факультет перейменували в інститут післядипломної освіти з правом надання другої вищої освіти. В наказі говорилося, що бажаючі отримати другу вищу освіту або підвищити

кваліфікацію навчаються на контрактній основі в межах ліцензованої кількості місць за акредитованими спеціальностями. Термін навчання для отримання другої спеціальності на денній формі навчання – 1 рік, а для заочної – 2 роки. Тривалість підвищення кваліфікації визначався за домовленістю. Робота інституту післядипломної освіти здійснювалась на госпрозрахунковій основі [181, арк. 71].

1 вересня 1997 р. відбулась реорганізація кафедр соціально-гуманітарних дисциплін. Кафедри філософії та економічної теорії й теорії та історії культури об'єднувались у кафедру філософії та соціально-гуманітарних дисциплін. Завідувачем кафедри призначався доцент В.А. Лічковах. До складу кафедри увійшли 11 викладачів, 9 з яких мали наукові ступені і вчені звання, та завідувач кабінетом і 2 лаборанти. Кафедра поділялась на 3 секції: філософії, економічної теорії та культурологічних дисциплін [182, арк. 71].

1998 р. був завершальним в історії Чернігівського педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка. Постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 1998 р. за № 290 і наказом Міністерства освіти України № 122 від 30 березня 1998 р. на базі педагогічного інституту був створений Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка [183, арк. 1].

Таким чином, на березень 1998 р. у педагогічному інституті працювали 6 факультетів та 28 факультетських кафедр: фізико-математичний з кафедрами – математичного аналізу, математики і інформатики, геометрії, загальної фізики, теорії фізики і астрономії, педагогіки, психології і методики фізики і математики; індустріально-педагогічний факультет з кафедрами – загальнотехнічних дисциплін, основ матеріалознавства і трудового навчання, педагогіки, психології та методики ЗТД; історичний факультет з кафедрами – історії України, історії слов'ян, всесвітньої історії, археології і народознавства, педагогіки і методики викладання історії, психології, філософії і соціально політичних дисциплін, англійської філології; факультет фізвиховання з кафедрами – легкої атлетики, гімнастики, спорту і спортивних ігор, біологічних основ фізвиховання і спорту, педагогіки, психології та методики фізичного виховання; факультет початкового

навчання з кафедрами – педагогіки, психології та методики початкового навчання, слов'янської філології, образотворчого мистецтва, музики і співів; хіміко-біологічний факультет з кафедрами – хімії, біології. Крім того, працювало ще 5 загальноінститутських кафедр: політології та соціології, філософії та соціально-гуманітарних дисциплін, іноземних мов, фізичного виховання, основ медичних знань і охорони здоров'я дітей. Тобто загальна кількість кафедр в інституті становила 33.

Порівнюючи кількість основних навчальних підрозділів, що існували в 27 педагогічних навчальних закладах України того часу, варто відзначити, що майже така кількість факультетів і кафедр на період 1997 – 1998 навчального року була в більшості педвишів. Проте 13 факультетів та 44 кафедри діяли в Харківському педагогічному університеті, 11 факультетів та 59 кафедр було Київському національному педагогічному університеті. Але були педагогічні виші, які мали значно меншу кількість факультетів і кафедр. Так, у Глухівському педінституті було лише 3 факультети та 14 кафедр, у Переяслав-Хмельницькому – 4 факультети та 19 кафедр, у Ізмаїльському – 4 факультети та 18 кафедр [184, с. 211, 212].

Отже, процес формування структурних підрозділів Чернігівського державного педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка пройшов складний шлях еволюції. Кількість факультетів і кафедр значною мірою залежало від потреби середньої школи в кваліфікованих педагогічних кадрах, це давало змогу виконувати поставлені перед педагогічним колективом вишу завдання.

2.3. Формування викладацького складу та контингенту студентів

З початком роботи на посаді ректора Чернігівського педагогічного інституту в січні 1955 р. перед В.М. Костарчуком постало гостре питання про забезпечення навчального закладу висококваліфікованими викладачами. У штаті інституту працювало на той час 33 викладачі, проте лише 6 з них мали

вчені звання та наукові ступені, а це становило всього 18,1% від загальної кількості викладачів. Старших викладачів працювало – 15 чоловік та асистентів – 17. Здебільшого викладачі мали значний педагогічний стаж роботи: 14 – більше 10 років, 8 – від 5 до 10 років та 9 – до 5 років [185, арк. 7].

Педагогічний інститут уже в перший рік після реорганізації потребував поповнення кадрового складу. Так на кафедрі основ марксизму-ленінізму відсутній був викладач з курсу філософії та логіки, на кафедрі фізики не було спеціаліста з теоретичної фізики та теоретичної механіки, кафедра математики мала потребу у викладачі з геометричного циклу предметів, на кафедрі мовознавства не вистачало викладача російської мови, а на кафедрі педагогіки та психології теж була вакантна посада викладача педагогіки.

У 1955 – 1956 навчальному році штат науково-педагогічних працівників інституту уже становив 36 викладачів. На 1 липня 1956 р. працювало 9 доцентів, кандидатів наук, старших викладачів – 13, асистентів – 11. Кількість кандидатів наук збільшилась за рахунок прибулих за конкурсом: кандидата філологічних наук Т.М. Гончарук та кандидата філософських наук С.І. Гончарука. Окрім того, захистили дисертації: П.Г. Мінеєв – кандидат філологічних наук та В.С. Кролевець – кандидат педагогічних наук [186, арк. 5]. Отже, за звітом про роботу інституту на 1956 р. кількість викладачів з науковими ступенями та вченими званнями становила уже 25%. Проте у звіті про науково-дослідницьку роботу викладачів за 1956 р. значиться 8 кандидатів наук [187, арк. 39]. Це неспівпадіння статистичних даних можна пояснити тим, що П. Г. Мінеєв у даний час займав посаду не лише завідувача кафедри мови і літератури, а й заступника ректора з навчальної та наукової частини. Саме ним був підготовлений звіт про роботу Чернігівського педінституту, і власне прізвище було внесене до осіб, які захистили кандидатську дисертацію. Проте експертна комісія ВАК СРСР не затвердила рішення вченої спеціалізованої ради про присвоєння П.Г. Мінеєву наукового ступеня кандидата наук. Повторний захист його дисертації відбувся лише в 1964 р. Тому фактично 25% рубежу викладачів з науковими ступенями і вченими званнями інститут у 1956 р. не досягнув.

Контингент студентів по інституту на початок 1955 – 1956 навчального року становив 373 студенти, вибуло 7 чоловік, прибуло – 2. На кінець навчального року залишилось 268 чоловік [188, арк. 7].

Порівнюючи кількісні показники контингенту студентів наприкінці 1954 – 1955 навчального року в 38 педагогічних інститутах УРСР, варто підкреслити, що подібна незначна кількість студентів була в усіх восьми вишах (Бердичівському, Глухівському, Ізмаїльському, Осипенківському, Рівненському, Слов'янському, Чернівецькому та Чернігівському), які з 1954 – 1955 навчального року набули статус педагогічного. У колишніх учительських інститутах навчалися лише два курси, а у педагогічних – їх уже було чотири. Ось тому контингент студентів значної кількості педагогічних навчальних закладів був більшим у порівнянні з Чернігівським. Так у Харківському педінституті на трьох курсах навчалось 1367 студентів та четвертий випускний курс завершили 375 студентів, у Ворошиловградському на 1-3 курсах навчалось 1165 студентів і завершили навчання 308 випускників, у Київському на 1-3 курсах навчалось 1686 студентів і завершили навчання 463 випускники [189, арк. 7].

Кількість студентів з кожним роком збільшувалась, і через п'ять років існування педагогічного інституту, а саме у 1960 – 1961 навчальному році, контингент студентів становив уже 691 студент на денному відділенні та 958 студентів на заочному відділенні [190, арк. 3].

На 1960 – 1961 навчальний рік на 8 кафедрах (основ марксизму-ленінізму, педагогіки і психології, математики, елементарної математики і методики викладання математики, фізики, загально-технічних дисциплін, педагогіки і методики початкової освіти, мови і літератури) та у 2 предметних комісіях (фізичного виховання, музики і співів) за нашими підрахунками працювало 66 викладачів. До їх складу входили 5 доцентів, кандидатів наук (В.М. Костарчук – ректор, О.П. Курганський та Я.Н. Шульга – кафедра основ марксизму-ленінізму, Т.В. Коробова – кафедра педагогіки і методики початкової освіти, О.І. Рязанов – кафедра фізики) та 10 кандидатів наук (Л.М. Вивальнюк – кандидат фізико-математичних наук, завідувач кафедри математики, П.М. Глушков – кандидат

педагогічних наук, завідувач кафедри елементарної математики, Г.Ю. Ілляшенко – кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри фізики, М.С. Красіко – кандидат історичних наук, завідувач кафедри основ марксизму-ленінізму, В.С. Кролевець – кандидат педагогічних наук, декан фізико-математичного факультету, С.П. Марценюк – кандидат філософських наук, В.Ф. Максимов – кандидат фізико-математичних наук, В.М. Муравйова – кандидат філологічних наук, А.Ф. Папіна – кандидат філологічних наук, В.У. Чорноус – кандидат історичних наук) [191, арк. 12]. Тобто в інституті працювало 15 викладачів, які мали наукові ступені та вчені звання. Це становило 22,7% від загального складу викладачів.

Найкраще укомплектованою науково-педагогічними кадрами була кафедра основ марксизму-ленінізму, де із 7 членів кафедри 5 мали наукові ступені та вчені звання, старший викладач цієї кафедри Н.Я. Марценюк завершувала дисертацію, а старший викладач С.С. Марченко склав екзамени кандидатського мінімуму та працював над змістом дисертації. Але не мала кандидатів наук кафедра педагогіки та психології, де працювали 5 викладачів, і лише один з них – В.Ф. Шморгун подав до захисту кандидатську дисертацію. Жодного кандидата наук не було на кафедрі загальнотехнічних дисциплін, а також у секціях фізвиховання та музики і співів. Разом з тим інститут мав гостру потребу в досвідчених викладачах малювання, музики, педагогіки та електротехніки [192, арк. 20].

Більш плідною в підготовці науково-педагогічних кадрів стали наступні п'ять років роботи інституту. Так у 1965 – 1966 навчальному році в інституті працювало 116 штатних викладачів, 25 кандидатів наук, з них 16 доцентів. У порівнянні з 1960 – 1961 навчальним роком кількість викладачів вищої кваліфікації збільшилась на 16 осіб, що становило 21,5% від штатного складу викладачів. Але із зростанням загальної кількості викладачів за 5 років на 50 осіб процентне співвідношення кількості викладачів вищої кваліфікації за п'ятирічку зменшилось на 1,2%.

Найбільше поповнення викладачів вищої кваліфікації в період від 1961 до 1965 років відбулось за рахунок захисту кандидатських дисертацій. За 5 років захистили дисертації 10 викладачів інституту. У 1961 – 1962 навчальному році, коли в інституті навчалось 787 студентів денного відділення та 1183 студенти заочного відділення, працювали 72 викладачі, з них 14 кандидатів наук, доцентів. Протягом навчального року захистили дисертації 3 викладачі: К.П. Кіндрат та В.Ф. Шморгун – кафедра педагогіки і психології, І.П. Неліп – кафедра основ марксизму-ленінізму [193, арк. 6, 11].

У 1962 – 1963 навчальному році в інституті навчалось на денному відділенні 778 студентів, на заочному відділенні разом із студентами загально-наукового факультету, які навчались за вечірньою і заочною формою навчання, було 2002 студенти і працювали 87 викладачів інституту, з них 16 кандидатів наук, доцентів. За навчальний рік захистили дисертації А.Ф. Скубенко – кафедра фізики та Я.А. Ройтберг – кафедра математики. Разом з тим окремі кафедри були зміцнені за рахунок обрання за конкурсом кандидатів наук. На кафедрі мови і літератури був обраний кандидат педагогічних наук Я.С. Шлаган, а на кафедрі педагогіки і психології – кандидат педагогічних наук І.К. Матюша [194, арк. 10, 24].

У наступному 1963 – 1964 навчальному році на денному відділенні навчалось 776 студентів, це майже стільки ж, як і у попередньому році. Проте відбувалось значне зростання студентів на заочному відділенні, там навчалось 2068 осіб та 344 – на загально-науковому факультеті. Навчальний процес здійснювали 92 штатні викладачі й більше 30 – на умовах погодинної оплати. 23 штатні викладачі мали наукові ступені та вчені звання. Кандидатську дисертацію захистила старший викладач кафедри основ марксизму-ленінізму Н.Я. Марценюк. За рахунок обрання за конкурсом зміцнили свій склад: кафедра фізики – двома кандидатами наук (М.І.Штепа, К.І.Клиго), кафедра мови і літератури – одним кандидатом наук (В.І.Півторадні), кафедра основ марксизму-ленінізму – одним кандидатом наук, доцентом (О.Д.Гінькот). Саме у цьому

навчальному році відсоток викладачів вищої кваліфікації становив 25% від загальної кількості штатних викладачів [195, арк. 13, 20].

Кількість студентів у 1964 – 1965 навчальному році майже не змінилась у порівнянні з попереднім роком. Число штатних викладачів дещо збільшилось і становило 98 осіб та 35 – з погодинною оплатою. 21 викладач мав наукові ступені та вчені звання, що складало 21,4%. Захистили кандидатські дисертації П.Г. Мінесєв – кафедра мови і літератури та М.І. Колесник – кафедра філософії та політекономії. У порівнянні з попереднім роком кількість викладачів вищої кваліфікації зменшилась на два викладачі. Це можна пояснити тим, що обрані за конкурсом викладачі не бажали тривалий час проживати у найманих квартирах чи гуртожитках, адже 60 викладачів та співробітників інституту стояли в черзі на квартиру. Ось тому вони переїздили до іншого місця роботи [196, арк. 6-7].

У 32 педагогічних інститутах УРСР навчалось на 1 листопада 1965 р. 39941 студент і працювало 4639 штатних викладачів, 1164 з них або 25,1% мали вчені звання і наукові ступені (33 доктори наук та 1131 кандидати наук). Чернігівський педінститут за якісним показником ще не досягнув середньореспубліканського рівня [197, арк. 11].

Отже, за період 1961 – 1965 років керівник педагогічного інституту значну роботу здійснив з покращення кадрового складу викладачів. Основним напрямком поповнення науково-педагогічних кадрів було направлення власних викладачів та випускників інституту до аспірантур провідних університетів країни і підготовка ними дисертацій. Інший напрямок – це оголошення конкурсу на заміщення вакантних посад і обрання на викладацькі посади осіб, які вже мали наукові ступені та вчені звання. Проте новоприбулі викладачі не завжди на тривалий час затримувались у м. Чернігові, не маючи власної квартири. Третій напрямок – це систематичний контроль ректора інституту, завідувачів кафедр за складанням екзаменів кандидатського мінімуму та підготовкою дисертаційних досліджень викладачами інституту, надання їм творчих відпусток, відряджень для наукової роботи. Все це в комплексі дало змогу готувати в інституті

викладачів високої кваліфікації, хоча досягнути середньо республіканського рівня викладачів вищої кваліфікації на цей час не вдалося.

Наступні п'ять навчальних років з 1966 – 1967 до 1970 – 1971 були значно пліднішими у роботі ректора В.М. Костарчука у напрямку формування викладацького складу та підготовки висококваліфікованих викладачів. Окрім того, відбувалось зростання контингенту студентів, що потребувало розширення викладацького складу. Кількісні параметри контингенту студентів та якісного складу викладацького колективу можна побачити в наступній таблиці[198, арк. 5,7; 5, 10; 4, 9; 7, 13; 7, 11].

Навчальний рік	Студентів денного відділення	Кількість викладачів	Докторів наук, професорів	Доцентів	Кандидатів наук	Захищено дисертацій		Обрано за конкурсом	
						Докторських	Кандидатських	Професорів	Доцентів
1966-1967	1007	120	1	17	24	-	1	1	1
1967-1968	1100	127	1	23	8	-	-	-	2
1968-1969	1201	128	2	27	10	1	2	-	1
1969-1970	1308	130	2	25	14	-	5	-	1
1970-1971	1459	134	1	30	17	-	4	-	1

Як видно з таблиці, у 1966 – 1967 навчальному році на денній формі навчання чотирьох факультетів інституту здобували педагогічну професію 1007 студентів. Разом із студентами-заочниками в інституті навчалось близько 3 тисяч осіб. Проте кожного послідуєного року відбувалось збільшення кількості студентів денного відділення. Так на початку 1970 – 1971 навчального року їх кількість становила 1459 осіб. Проте протягом навчального року шляхом переведення з інших вузів та інших форм навчання прибуло 20 студентів, а вибуло з різних причин 56 осіб. Найбільший відсів студентів був «за

неуспішність» – 21 особа, значна частина їх навчалась на фізико-математичному факультеті. Основною причиною відсіву викладачі факультету вважали слабку шкільну підготовку окремих студентів і неспроможність їх оволодіти вузівською програмою з основних дисциплін.

Ректорат, вивчивши детально причини неуспішності студентів, прийшов до висновку про необхідність ретельного відбору найбільш здібної молоді до навчання у виші, покращення організації самостійної роботи студентів, надання індивідуальної допомоги шляхом проведення додаткових занять та консультацій відстаючим. Ці заходи дали бажані результати, і уже в 1968 – 1969 навчальному році відсів становив 46 осіб, а з причин неуспішності було виключено з інституту 15 студентів[199, арк. 13].

Наведені в таблиці статистичні дані свідчать також про зростання кількості та покращення якості викладацького складу інституту. Так, у 1966 – 1967 навчальному році навчально-виховний процес здійснювали 120 викладачів, з них: 1 – доктор наук, професор, 41 доцент, кандидат наук. Викладачі з вченими званнями та науковими ступенями становили 36,6%. Крім того, працювало близько 50 осіб з погодинною оплатою, здебільшого вони викладали медичну підготовку, фізвиховання, музику та співи.

Основним джерелом поповнення висококваліфікованих кадрів була підготовка дисертаційних досліджень викладачами інституту. За 1967 – 1971 рр. кандидатські дисертації захистили: Л.І. Неділя, Є.І. Антоненко, А.Г. Медвідь, В.Д. Пронікова, М.В. Петров, І.І. Редька, М.І. Акименко, В.Я. Кургузова, В.Н. Боровик, М.Г. Пушкаренко, А.П. Середній [200, арк. 5, 8-9]. У 1968 р. докторську дисертацію захистив доцент кафедри математики Я.А. Ройтберг, це був перший в історії навчального закладу викладач, який, працюючи в інституті, захистив докторську дисертацію.

Одним з напрямків поповнення інституту науково-педагогічними кадрами було направлення до цільової аспірантури молодих асистентів. Так, у 1966 – 1967 навчальному році до цільової аспірантури були направлені і вступили: асистент кафедри математики О.С. Хренова, асистент кафедри фізики

М.К. Коновець, у наступному 1968 році – викладачі інституту М.М. Острянка і І.І. Редька, у 1969 р. – М.І. Гриценко, М.Ф. Бурляй, у 1970 р. – М.М. Мурач, у 1971 р. – О.Г. Бедринець, В.З. Іржавська [201, арк. 6, 5, 9].

Важливим напрямком підвищення фахового рівня викладачів інституту стало системне направлення їх на стажування до провідних наукових установ та навчальних закладів країни, а також на навчання в інститутах та факультетах підвищення кваліфікації. За п'ять років з 1967 до 1971 рр. підвищили свою кваліфікацію 41 викладач інституту.

Значну роль у покращенні якісного складу викладачів відігравав конкурс на заміщення вакантних посад. Не всі кафедри педінституту мали достатню кількість викладачів високої кваліфікації. Найкраще були укомплектовані кафедри математики, фізики, історії КПРС і наукового комунізму та філософії і політекономії. Проблеми з комплектуванням викладачів були на кафедрах іноземних мов, спорту і спортивних ігор, музики і співів. По кілька разів протягом навчального року педінститут оголошував конкурс на заміщення посад завідувачів кафедр іноземної мови й фізвиховання та викладачів – кандидатів наук зі спеціальностей англійської й німецької мов, електротехніки, теорії фізики й фізвиховання. Проте не завжди могли підібрати на вакантні посади відповідні кадри. Протягом 1967 – 1971 рр. за конкурсом був обраний доктор філософських наук, професор Ф.Я. Москаленко та кандидати наук, доценти: В.К. Філіпов, І.П. Левченко, В.В. Левицький, Н.О. Іванова, В.О. Татарчук, А.А. Васильєва, І.С. Матюшко, С.А. Білан, М.В. Жарських [202, арк. 6, 6, 5, 9, 9].

Відбувались також кадрові зміни в педінституті, пов'язані з переїздом викладачів до інших місць роботи. Так, у 1966 – 1967 навчальному році з викладацького складу вибули: П.П. Дема – завідувач кафедри педагогіки і психології (помер), Є.Г. Гуменюк – кандидат історичних наук, В.О. Йовенко – старший викладач електротехніки, В.Д. Ковальов – завідувач кафедри фізвиховання. За п'ять років вибуло 27 викладачів, з них – 5 кандидатів наук,

доцентів. Вибували вони з різних причин: 8 – вступили до аспірантури, 3 – були призвані до армії, 3 – померли, останні – з різних причин.

З часу реорганізації інституту в педагогічний кожного року практикувалось проведення внутрішнього конкурсу викладачів. Після завершення терміну обрання на викладацьку посаду кожен викладач підлягав переобранню шляхом проходження конкурсного відбору. Випадків звільнення викладачів за непридатністю до викладацької роботи не було [203, арк. 6].

Отже, зусиллями ректора В.М. Костарчука на початку 70-х років ХХ ст. було проведено значну роботу по формуванню повноцінного науково-педагогічного складу викладачів. Відсоток осіб з науковими ступенями та вченими званнями перевищував 35% рубіж.

Наступна п'ятирічка з 1971 р. до 1975 р. характеризується зростанням кількості студентів як денної, так і заочної форм навчання. Якщо у 1971 – 1972 навчальному році, на його початку, на денному відділенні навчалось 1533, а на заочному відділенні - 1378 студентів, то у 1974 – 1975 навчальному році на денному відділенні навчалось 1981, а на заочному відділенні – 1712 осіб [204, арк. 143]. Загальна їх кількість становила 3693 особи, причому збільшення відбувалось кожного року на 100 – 150 чоловік.

У 31 педагогічному інституті УРСР на 1971 р. навчалось 41839 студентів, за навчальний рік прибуло 313 осіб, а вибуло 1350, з них за неуспішність було відраховано 440 студентів, 42 – були залишені на повторний курс, 796 – взяли академічну відпустку [205, арк. 1].

Зростала кількість викладачів у Чернігівському педінституті. Якщо в 1971 р. їх було у штаті 151 особа, то у 1975 р. – 181. Збільшилась кількість докторів наук, професорів: на початку п'ятирічки був один, а наприкінці – стало три. Захистив докторську дисертацію І.К. Матюша та прийшов до інституту за конкурсом Ф.М. Протас. Кандидатів наук, доцентів було 51, а стало 69. Відсоток осіб високої кваліфікації збільшився від 35 до 40% [206, арк. 119].

За п'ять років захистили кандидатські дисертації 18 викладачів інституту: М.Г. Пушкаренко, М.М. Острянка, В.К. Зволь, М.С. Чуприна, М.І. Гриценко,

М.Ф. Бурляй, Е.В. Рафаловський, М.В. Тимчук, В.І. Страшинський, Л.О. Шибицька, Л.О. Градобик, М.К. Коновець, М.І. Кислуха, М.М. Кононенко, І.Ф. Кирей, М.М. Мурач, І.П. Коваленко, О.І. Соколенко. У той же час навчались у цільовій аспірантурі 17 осіб: П.О. Мозоль, Л.П. Сергієнко, І.М. Майборода, Л.Б. Федосова, М.І. Антоненко, М.І. Борщ, А.В. Шморгун, Н.М. Федотова, М.О. Рудько, М.П. Краснолоб, М.М. Дедович, Л.О. Саприкіна, О.Г. Бедринець, В.З. Іржавська [207, арк. 132, 136].

Отже, за період 1971 – 1975 рр. у Чернігівському педінституті відбулось зростання кількісного складу студентів, яке на денному відділенні наблизилось до двох тисяч, а загальна кількість становила понад три тисячі шістсот осіб. Зростав і викладацький склад інституту, особливо важливе збільшення відбулось у якісному відношенні. Відсоток викладачів з науковими ступенями та вченими званнями збільшився до 40%.

З 1976 р. до 1981 р. продовжувалось зростання кількості студентів денної форми навчання. На початку 1976 – 1977 навчального року на денному відділенні навчалось 1992 студенти, а на заочному відділенні – 1853 студенти, тобто загальна кількість становила 3845 студентів [208, арк. 134, 135]. На початку 1981 – 1982 навчального року на денному відділенні кількість студентів збільшилась на 242 студенти і становила 2234 особи, а на заочному відділенні їх кількість зменшилась до 1552 осіб [209, арк. 4], загальна кількість студентів становила 3786 осіб.

В УРСР у педагогічних інститутах на 1981 р. навчалось 70211 студентів, прибуло за навчальний рік 179 осіб, вибуло 1321, з них – за неуспішність відраховано – 420, залишено на повторний курс 82, взяли академвідпустки – 996 осіб [210, арк. 7 зв.].

Кількість викладачів у ЧПІ на початок 1976 – 1977 навчального року становила 187 чоловік, з них 3 – доктори наук, професори, 78 – кандидатів наук, доцентів та 106 викладачів без наукових ступенів та вчених звань [211, арк. 105]. На початок 1981 – 1982 навчального року загальна кількість викладачів становила 229 осіб, з них 5 докторів наук, професорів, та 90 кандидатів наук,

доцентів [212, арк. 118]. Проте процентне співвідношення викладачів з науковими ступенями та вченими званнями у порівнянні із загальною кількістю викладачів за вищезгаданий період зменшилось. Так, на 1976 – 1977 навчальний рік відсоток викладачів вищої кваліфікації становив 43,3% , а на 1981 – 1982 навчальний рік зменшився до 41,4%. Аналіз статистичних звітів Міністерства освіти УРСР вказує на те, що на початок 80-х років по міністерству кількість кандидатів наук становила 39,67%, а докторів наук – 2,07% [213, арк. 20]. Тобто ці показники в Чернігівському педінституті відповідали середньостатистичним показникам в УРСР.

Січень 1982р. був останнім місяцем керівництва педінститутом для В.М. Костарчука.

Отже, за час його управління відбулись значні кількісні зміни у чисельності студентів педагогічного інституту. Якщо на час вступу на посаду ректора на денному відділенні навчалось 373 студенти, то на час завершення його керівництва контингент студентів денного відділення становив 2234 особи, тобто збільшився у 6 разів.

Збільшився викладацький склад інституту. У 1954 – 1955 навчальному році працювало штатних 33 викладачі, з яких всього 6 були кандидатами наук, що становило 18,1%. На 1981 – 1982 навчальний рік уже в педінституті працювало 229 викладачів, з яких 5 – докторів наук, професорів, 90 – кандидатів наук, доцентів, що становило 41,4%. Саме за цей час педінститут піднявся на якісно новий рівень забезпечення науково-педагогічних кадрів.

На початку керівництва вишу О.Ф. Явоненком відбулось деяке зростання контингенту студентів денного відділення за рахунок відкриття спеціальностей «хімія і біологія» та «початкова військова підготовка і фізвиховання». Уже в 1983 р. контингент студентів становив на денному відділенні 2366 студентів, це на 131 особу більше, ніж було у попередньому році, а на заочному – 1417 студентів, що 87 осіб менше від попереднього року[214, арк. 4]. Але загальна кількість студентів обох відділень майже не змінилась у порівнянні з попереднім роком.

Відбулось незначне зростання кількості викладачів. На 24 кафедрах у 1983 р. працювало 244 науково-педагогічних працівників, з них 6 докторів наук (2,5%) та 96 кандидатів наук (39,3%), тобто 102 викладачі, які мали наукові ступені, що становило 41,8% від загальної кількості[215, арк. 18-19, 33-34].

Наприкінці 80-х років на шести факультетах педагогічного інституту денного відділення відбувалась підготовка учителів 14 спеціальностей. На фізико-математичному факультеті готували учителів: математики й інформатики – 352 особи, фізики і астрономії – 52 особи, фізики і математики – 217 осіб. На факультеті педагогіки і методики початкового навчання йшла підготовка із трьох спеціальностей: з педагогіки і методики початкового навчання – 311 осіб, з педагогіки і методики початкового навчання і музики – 91 особа та з педагогіки і методики початкового навчання і образотворчого мистецтва – 114 осіб. На факультеті загальнотехнічних дисциплін готували учителів також трьох спеціальностей: загальнотехнічних дисциплін і праці – 254 особи, загальнотехнічних дисциплін і професійної орієнтації – 195 осіб, загальнотехнічних дисциплін і фізики – 82 особи.

На двох факультетах велась підготовка фахівців з двох спеціальностей. Так, на факультеті фізвиховання готували учителів фізичного виховання – 334 особи, а також початкової військової підготовки і фізичного виховання – 593 особи. Це був найбільш чисельний факультет педінституту. На хіміко-біологічному факультеті велась підготовка із спеціальностей: хімія і біологія – 212 осіб та хімія і обслуговуюча праця – 22 особи. Даний факультет був найменш чисельним в інституті. Лише на історичному факультеті йшла підготовка фахівців однієї спеціальності – історія і основи радянської держави і права – 603 студенти[216, арк. 5]. Загальна чисельність контингенту студентів денного відділення на 1989 р. становила 3432 осіб.

На заочному відділенні на чотирьох факультетах готували учителів таких спеціальностей: педагогіки і методики початкового навчання – 760 осіб, загальнотехнічних дисциплін – 397 осіб, історії – 379 осіб та фізичного виховання – 316 осіб[217, арк. 6]. Контингент студентів-заочників на 1989 р.

становив 1852 особи. Загальна кількість осіб, які навчались у 1989 р. у Чернігівському педагогічному інституті становила 5284 студентів. Отже, за 80-ті роки контингент студентів інституту зріс майже на півтори тисячі осіб.

За 80-ті роки також відбулось значне зростання професорсько-викладацького складу педагогічного інституту, аж на 141 особу. Так у 1989 р. у штаті вузу працювало 370 осіб, з них 4 доктори наук та 132 кандидати наук. Із загальної кількості працюючих вчені звання професора мали 10 осіб та 96 – мали вчене звання доцента [218, арк. 18]. Проте із збільшенням професорсько-викладацького складу зменшився відсоток осіб, які мали наукові ступені. На 1989 р. їх було близько 37%, а це майже на 5% менше від 1981 р. Отже, поповнення викладацького складу у цей період відбувалось в основному за рахунок учителів шкіл та талановитих випускників вишу і привело до зменшення кількості викладачів, які мали наукові ступені та вчені звання.

Початок 90-х років приніс значні зміни в житті українського народу. 24 серпня 1991 р. на позачерговій сесії Верховної ради УРСР було прийнято Акт проголошення незалежності України, а 1 грудня цього року відбувся референдум, на якому більшість населення підтвердила українську незалежність. За неї проголосувало 90% громадян України. З цього часу розпочався новий етап формування законодавчої бази нової Української держави, а разом з тим і нової системи освіти.

Початок 90-х років був успішним для Чернігівського педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка. Контингент студентів продовжував збільшуватися, а разом з ним розширювався і кадровий склад викладачів. Так на 1990 – 1991 навчальний рік на денній формі навчання в педінституті навчалось 3531 студент, з них на факультетах: фізвиховання – 882 особи, історичному – 654 особи, фізико-математичному – 630 осіб, початкових класів – 578 осіб, загальнотехнічних дисциплін і праці – 561 особа і на хіміко-біологічному – 226 осіб [219, арк. 58].

На чотирьох факультетах йшла підготовка педагогічних кадрів на заочному відділенні. 375 осіб набували спеціальність учителя історії та

суспільствознавства, 335 – учителя фізвиховання, 790 – учителя початкових класів, 348 – учителя трудового навчання. Із 1848 студентів-заочників 609 (32,9%) – були учителями в сільських школах, 84 (4,5%) – вихователями груп продовженого дня, 242 (13,1%) – піонервожатами. Заочне відділення давало можливість 572 випускникам педучилищ, а це складало 30, 9% від загальної кількості студентів-заочників, продовжити навчання у ВНЗ і набути вищу освіту[220, арк. 65]. Загальний контингент студентів на 1990 – 1991 навчальний рік становив 5379 осіб. Це була найбільша чисельність студентів за час діяльності Чернігівського педагогічного інституту.

На початок 1990 – 1991 навчального року працювало 370 викладачів, з них 11 – докторів наук, професорів (2,97%), 127 – кандидатів наук, доцентів (34,3%). Викладачі з науковими ступенями і вченими званнями становили 37,3% від загальної кількості. За три роки з 1987 – 1988 навчального року відбулись деякі якісні зміни у кадровому складі. За цей час викладачів вищої кваліфікації в інституті збільшилось на 30 осіб, а у процентному співвідношенні до загальної кількості викладачів відбулось навіть деяке зменшення якісного показника викладацького складу. Це був наслідок зростання кількості викладацького складу за цей час з 293 до 370 осіб[221, арк. 5].

На трьох кафедрах: музики і співів, фізвиховання та військовій – не було жодного кандидата наук, а на п'яти кафедрах: спорту і спортивних ігор кандидати наук становили 8,3%, мови і літератури – 15%, легкої атлетики – 16,6%, загальнотехнічних дисциплін – 23%, теорії і методики фізвиховання – 27% [222, арк. 6].

Порівнюючи кадрові показники по Міністерству освіти УРСР та по Чернігівському педагогічному інституту на початок 90-х років, наголосимо, що кількість кандидатів наук у педінституті була майже на 5% меншою від республіканського показника, а докторів наук в інституті було більше на 0,98%[223, арк. 1]. Проте варто відзначити, що з 1985 р. частка професорсько-викладацького складу вищої кваліфікації в педагогічних інститутах України почала поступово зменшуватись, не дивлячись на зростання загальної кількості

викладачів. З початку 90-х років велика кількість вчених почали виїздити за кордон або переходити на роботу у приватні заклади, що почали утворюватися, або ж працювали у новостворених кооперативах.

У звіті про наукову роботу за 1991 р. наголошувалось на потребі покращення якісного складу викладачів. Саме в червні 1991 р. Постановою Верховної ради УРСР було введено в дію Закону України «Про освіту», в якому зазначалось, щоб виш міг готувати випускників за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалаврів, спеціалістів і магістрів». Важливою умовою для акредитації навчального закладу було те, щоб у ньому працювало більше 50% викладачів, які б мали вчені ступені і звання. Ось тому для успішного проходження акредитації педінститутом необхідно було підвищити на 13% кількість кандидатів та докторів наук, а у кількісних параметрах це збільшення сягало до 50 осіб. На той час за якісним складом викладачів акредитацію могли пройти 12 кафедр: математичного аналізу, теорії фізики і астрономії, загальної фізики, філософії і економічної теорії, політичної історії, історії і теорії культури, педагогіки, психології і методики викладання фізики і математики, педагогіки і методики викладання історії, біології, хімії, у яких кількість докторів та кандидатів наук перевищувала 50%, та кафедри історії слов'ян і всесвітньої історії, в яких викладачі вищої кваліфікації становили рівно 50%. Інші 18 кафедр кадрову атестацію для підготовки «магістрів» не проходили [224, арк. 1].

Аналіз кількісного і якісного складу викладачів у 90-ті роки за часів діяльності педагогічного інституту свідчить, що найбільша їх кількість була у 1994 -1995 навчальному році і складала 395 осіб, з них 19 докторів наук, професорів та 149 кандидатів наук, доцентів. Кандидати і доктори наук становили 42,5% [225, арк. 2]. Досягнути п'ятидесятивідсоткового рубежу наявності викладачів вищої кваліфікації вдалося лише в 1997 – 1998 навчальному році, коли в інституті працювало 298 викладачів, з них 21 доктор наук, професор та 132 кандидати наук, доценти, це становило 51,3% від загальної кількості викладачів [226, арк. 2]. 13 березня 1998 р. Кабінет Міністрів

України надав навчальному закладу нового статусу Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

Досягнути 50% рівня викладачів вищої кваліфікації інститут міг значно раніше, проте відкриття в Українській державі приватних, комунальних та інших типів вищих навчальних закладів призвело до того, що молоді викладачі, які прагнули наукового і кар'єрного росту, переходили працювати до новостворених ВНЗ. Так у 1995 – 1996 навчальному році з педінституту вибуло 50 викладачів, 16 з яких кандидати наук, доценти. У наступному році вибуло 30 викладачів, 1 доктор наук та 7 кандидатів наук. Отже, така міграція молодих наукових кадрів приводила до погіршення якісного складу викладачів педінституту, який приклав немало зусиль для їх підготовки.

Контингент студентів денної і заочної форм навчання до 1993 – 1994 навчального року перевищував п'ятитисячний рубіж. Так ще на цей період на денній формі навчалось 3369 осіб, з них за кошти державного бюджету – 3154 особи. На заочній формі навчання – 1753 студенти, 53 з яких – контрактники [227, арк. 2 зв]. Загальний контингент студентів становив 5122 особи. В наступні роки, аж до набуття статусу педагогічного університету, контингент студентів зменшувався. Так у 1996 – 1997 навчальному році він становив 4537 осіб. На денній формі навчання - 3319, з них 2927 – за кошти державного бюджету. На заочній формі навчання – 1210, з них 721 – за кошти державного бюджету [228, арк. 3].

На 1998 р., тобто на час набуття статусу педагогічного університету, контингент студентів становив 4728 осіб. На денній формі навчання – 3351, з них 2835 – за кошти державного бюджету, і на заочній формі навчання – 1377, з них 667 – за кошти державного бюджету [229, арк. 4].

Порівнявши кількісні показники контингенту студентів денної форми навчання по 27 педагогічних навчальних закладах України, ми приходимо до висновку, що на 1997 – 1998 навчальний рік Чернігівський педінститут за цим показником займав 12 місце. Найбільше студентів – 6282 навчалось у Київському національному педагогічному університеті, у Харківському – 5555,

Вінницькому – 4778. Найменшими за чисельністю студентів були Глухівський – 1323, Переяслав-Хмельницький – 2085, Бердянський – 2213[230, с. 217].

Контингент студентів заочної форми навчання у Чернігівському педінституті в 90-х роках дещо зменшувався. Якщо у 1994 р. він становив 1686 осіб, то в наступному році – 1443, у 1996 р. – 1267, а у 1997 р. – 1210. Подібні процеси можна було спостерігати і в інших навчальних закладах. Так, якщо у Київському національному педагогічному університеті чисельність студентів-заочників у 1994 р. була 4645 осіб, то у два наступні роки вона зменшувалася до 4245 та 3830 осіб, а у 1997 р. зросла до 4483 осіб. У Харківському педуніверситеті чисельність студентів заочників налічувалося на 1994 р. – 3079, у наступному році – така ж кількість, у 1996 р. – 3065, проте у 1997 р. їх кількість зросла до 3745 осіб. На той час були педінститути, де навчалася незначна кількість студентів-заочників. Так, у Ізмаїльському на 1997 р. їх навчалася всього 469 осіб, хоча у 1994 р. їх було 898 осіб, у Горлівському педінституті з 1994 р. і до 1997 р. контингент заочників становив у межах 633 – 655 осіб[231, с. 218].

За джерелами фінансування набір студентів педагогічних вишів України на денній і заочній формах навчання дещо відрізнявся. Так, у 1997 р. на перший курс денної форми навчання за державний кошт було зараховано 71,7% студентів, за кошти фізичних осіб – 28,2%, а за рахунок галузевого фінансування – 0,1%. На заочній формі навчання за кошти фізичних осіб зараховано 72,4% осіб, державне фінансування становило 27,5%, а галузеве – 0,1%[232, с. 221].

Таким чином, за час діяльності педагогічного інституту у 9 разів збільшився кількісний склад викладачів. Значно поліпшився якісний його склад. Замість 6 кандидатів наук, які працювали на початку створення педінституту, на завершальному етапі його діяльності працювали 21 доктор наук та 132 кандидати наук. Отже, за кадровим складом навчальний заклад відповідав встановленим параметрам для вищих навчальних закладів четвертого рівня акредитації. Разом з тим значно зріс контингент студентів педінституту з 373 до 4728 осіб, тобто майже в 13 разів. За час діяльності Чернігівського державного

педагогічного інституту в його стінах було підготовлено, за нашими підрахунками, на денному відділенні 15513, а на заочному - 12633 учителів різних спеціальностей. (Див. додатки К, Л).

Розвиток педагогічної освіти у м. Чернігові у другій половині ХХ ст. здійснювався на основі розширення навчально-матеріальної бази педагогічного інституту і добудови нових навчальних корпусів. Створена навчальна база в основному забезпечувала необхідні умови роботи, проживання і відпочинку викладачів та студентів.

Процес структурування навчальних підрозділів ЧПІ значною мірою залежав від потреб школи, це давало змогу інституту виконувати поставлені перед педагогічним колективом завдання. За час діяльності педагогічний інститут значно покращив якісний стан професорсько-викладацького складу, який відповідав четвертому рівню акредитації ВНЗ. Контингент студентів за 44-річний період зріс майже в 13 разів, і за цей час педінститут випустив понад 28 тисяч дипломованих фахівців.

Розділ 3. Навчальний процес та наукова робота в Чернігівському педагогічному інституті

3.1. Навчально-методична робота викладачів інституту

Важливу роль у підготовці кваліфікованих педагогічних працівників мала добре організована навчально-методична робота викладачів навчального закладу. Вона значною мірою залежала від роботи школи. З 1954 – 1955 навчального року у загальноосвітній школі відбулись принципові зміни, пов'язані із впровадженням нових навчальних планів та програм. Згідно цих документів у 1 – 4 класах вводились уроки праці, а у 5 – 7 класах – практичні заняття у майстернях і на навчально-дослідних ділянках, у 8 – 10 класах – трудові практикуми[233, с. 116]. Тобто у школах більше уваги приділялось трудовому вихованню підростаючого покоління. У зв'язку з цими змінами у загальноосвітній школі відбулись зміни і у системі підготовки педагогічних кадрів. З урахуванням завдань політехнічної освіти учителів Міністерство вищої освіти СРСР затвердило нові навчальні плани, за якими з 1954 – 1955 навчального року мали працювати всі педагогічні вузи України.

Проаналізувавши ці нові навчальні плани педвузів різних спеціальностей, професор В.К. Майборода прийшов до висновку, «що більшість з них була перевантажена теоретичним матеріалом». Нерівномірно розподілявся час на вивчення окремих предметів, а історію і культурну спадщину України з навчальних планів було виключено. У підготовці фахівців переважала лекція[234, с. 116].

Особливо складними були завдання з переходу на нові навчальні плани та програми для викладачів Чернігівського педінституту, адже в той же час здійснювався перехід від учительського трьохрічного терміну навчання до чотирьохрічного. Студенти другого та третього курсів продовжували навчатись за попередніми навчальними планами та програмами, а лише перший курс мав навчатись за новими планами і програмами педагогічних інститутів. Ось тому

уже 26 листопада 1954 р. на вченій раді інституту було заслухано інформацію завідувачів кафедр педагогіки і психології доцента І.П. Львова та мови і літератури старшого викладача П.Г. Мінеєва про перебудову роботи кафедр у зв'язку з реорганізацією інституту.

В результаті обговорення вчена рада визначила ряд суттєвих недоліків в роботі обох кафедр. Ще не був налагоджений зв'язок зі школами членами обох кафедр та не була спланована їх подальша взаємодія. Був відсутній систематичний контроль за самостійною роботою студентів, тому кафедральні навчальні кабінети не використовувались ними. Вказувалось на необхідність посилення лекторської роботи викладачами кафедр в установах та організаціях міста та на активізації наукової роботи викладачів. Разом з тим вчена рада вирішила за необхідне покращити контроль за самостійною роботою студентів, особливо у період підготовки до зимової екзаменаційної сесії. Було вирішено остаточно визначитись у питанні про базову школу інституту та встановити тісні зв'язки з її педагогічним колективом, запланувати подальшу взаємодію у покращенні успішності та дисципліни учнів. Рекомендувалось активізувати роботу студентських наукових гуртків, а всім викладачам інституту визначити чіткі плани наукової роботи та терміни її виконання. Пропонувалось на всіх кафедрах інституту обговорити питання про перебудову їх роботи у зв'язку з підвищенням її якості[235, арк. 15].

15 січня 1955 р. в роботі вченої ради педагогічного інституту взяв участь заступник міністра освіти УРСР О.М. Русько. Визначаючи завдання педколективу на подальше покращення навчального процесу, заступник міністра освіти вказав на ряд недоліків, які потребували негайного виправлення. Особливої уваги заслуговувала перебудова викладачів з організації навчальної роботи – ведення лекцій і семінарських занять. Виступаючи на вченій раді говорили про покращення викладацької роботи та про те, як викладачі працюють над оволодінням вузівською методикою роботи. Представник міністерства вважав, що слабким місцем в роботі педагогічних навчальних закладів є те, що студенти-математики не завжди можуть вирішити шкільні задачі, фізики не

знають шкільних приладь, а інші студенти – не знають змісту підручників середньої школи.

На думку О.М. Русько педагогічна практика у вузі організована формально. Першим показником такої оцінки було те, що 99% студентів за результатами її отримують відмінні оцінки. Педагогічною практикою у переважній більшості керували викладачі, яким не вистачало навчального навантаження, але які не працювали в школі і не мали досвіду роботи в ній. Більш кваліфіковані викладачі ухилялись від керівництва педпрактикою. В подальшому подібна організація практики студентів мала бути змінена.

Гостро постало також питання щодо базової школи, у якій, як у навчальній лабораторії, мали працювати викладачі і студенти інституту. Але чомусь вищ, на думку виступаючого, обрав школу «найгіршу по місту» за навчальними досягненнями і дисципліною. Заступник міністра пояснював, щоб ця школа стала «зразковою», потрібно багато часу для комплектування педагогічного колективу кращими учителями міста та для перебудови в ній всієї системи навчально-виховної роботи [236, арк. 29-30].

Перед педагогічним колективом інституту були поставлені завдання: підвищити науково-теоретичний і методичний рівень лекційних, семінарських і практичних занять, надавати студентам допомогу у засвоєнні навчального матеріалу, організувати систематичний контроль за самостійною їх роботою; посиливши зв'язок кафедр із школами, приділити максимальну увагу професійній і політехнічній підготовці майбутніх учителів; забезпечити систематичну роботу студентських гуртків та широко розгорнути наукову роботу викладачів, забезпечити видання в 1955 р. наукових записок інституту[237, арк. 31].

Аналізуючи протоколи засідань ради та кількох нарад викладачів інституту за 1955 р., можна зробити висновок, що завдання, поставлені на початку року перед викладачами інституту, успішно виконувались. Кожного засідання розглядались актуальні питання щодо покращення навчально-

виховного процесу, звіти кафедр та окремих викладачів за свою роботу. Окрім того, інститут був під постійним контролем з боку Міністерства освіти УРСР.

Отже, протягом першого навчального року роботи педагогічного інституту, як директором інституту, так і працівниками Міністерства освіти УРСР, було зосереджено значну увагу на перебудові всієї навчально-виховної роботи, що відповідала б вимогам вищої школи.

На основі аналізу архівних матеріалів можна сказати, що процес становлення системи вузівської навчально-виховної роботи проходив у Чернігівському педагогічному інституті протягом першого десятиліття його існування. Саме з 1954 – 1955 до 1964 – 1965 навчальних років в інституті працювали всього два факультети – фізико-математичний та мовно-літературний. Останній працював до 1957 р., а потім після його закриття розпочав роботу факультет підготовки учителів початкових класів. За цей час відбулось значне зростання кількості штатних викладачів від 33 до 98 осіб. Також покращився якісний стан викладацького складу. Якщо у 1954 р. всього 6 викладачів мали кандидатські ступені, то вже у 1965 р. – була 21 особа. Зросла кількість кафедр з 6 до 11, які могли повною мірою забезпечували навчально-виховний процес.

У річних звітах за перше десятиліття роботи педагогічного інституту в розділі «Організація навчального процесу» майже кожного року значилось, що «інститут працював над перебудовою навчального процесу, над наближенням його до практики і потреб школи» [238, арк. 12].

На кожному факультеті в плані організації навчальної діяльності стояли свої завдання. Так, на фізико-математичному факультеті працювали над піднесенням рівня підготовки висококваліфікованих спеціалістів, а особлива увага була звернута на професійну підготовку майбутніх учителів. З цією метою курси лекцій викладачів факультету намагались супроводжувати «демонстративним експериментом», використанням навчального кіно та інших технічних засобів навчання.

З метою покращення політехнічної підготовки кожен із студентів, що навчався на факультеті, за час навчання отримував посвідчення кінодемонстратора, права на управління трактора і автомобіля, певний розряд із токарної чи слюсарної справи. Крім того, всі студенти набували умінь та навичок з фотосправи та електро- і радіотехніки. Переважна більшість студентів старших курсів фізмату керували в школах міста різними технічними та математичними гуртками, працювали на станції юних техніків [239, арк. 61].

Характерною особливістю прийому на навчання студентів наприкінці 50-х років XX ст. було надання переваг виробничникам, тобто тим молодим людям, які після завершення навчання в середній школі протягом двох, а то й більше років працювали на фабриках, заводах, колгоспах чи радгоспах. Причому саме виробничники, отримуючи перевагу при вступі до вишу, складали більшість контингенту студентів. Так, у 1959 р. на фізико-математичний факультет вступило 70% виробничників, а на факультет педагогіки і методики початкової освіти – 74% [240, арк. 112, 114].

Проте не секрет, що саме у цих студентів виникали певні проблеми, пов'язані з тим, що за час роботи на виробництві вони забували окремі положення з основних навчальних дисциплін. Особливо на першому курсі у таких студентів виникали проблеми із засвоєнням навчального матеріалу. Ось тому для допомоги таким студентам на фізматі протягом першого та другого семестрів за окремим графіком організовувались додаткові заняття. На факультеті педагогіки і методики початкової освіти додаткові заняття організовували протягом перших трьох місяців навчання, а потім – за необхідністю.

Проблеми іншого плану в організації навчально-виховної роботи були на факультеті підготовки учителів початкових класів. Переведений у 1957 р. з Київського педагогічного інституту ім. О.М. Горького другий курс цього факультету та набраний перший курс уже у Чернігові започаткували у педінституті новий факультет, який з 1959 – 1960 навчального року стали називати педагогіки і методики початкової освіти. Викладачам, які працювали на

ньому, довелось випробувати перші не досить досконалі навчальні плани та програми навчальних дисциплін, які проходили опробовування також у Вінницькому, Бердичівському, Ізмаїльському та Глухівському педінститутах, де вперше в Україні діяли подібні факультети.

Доводилось долати ряд проблем, які були пов'язані з відбором кваліфікованих кадрів з методик навчання музики, співів, малювання і початкового навчання, адже таких спеціалістів не готував жодний виш. Були відсутні підручники та навчальні посібники для студентів цього факультету, а також не вистачало музичних інструментів та іншого обладнання.

З метою вивчення передового педагогічного досвіду учителів початкових класів було встановлено тісний зв'язок з школами міста. Учителі шкіл ділились своїм практичним досвідом із студентами факультету. Цікавими і повчальними були доповіді серед студентів директора середньої школи № 9 м. Чернігова П.П.Овдака – «З досвіду виховання свідомої дисципліни у школі», заслуженої учительки УРСР О.В. Карташової – «Виховання колективізму у дітей», заступника директора середньої школи № 1 м. Чернігова В.Ф. Нюнька про специфіку і методику роботи у початкових класах та інші. Для учителів початкових класів м. Чернігова викладачами факультету спільно з обласним інститутом удосконалення кваліфікації учителів організували постійно діючий семінар, на якому обмінювались досвідом роботи з організації навчальної діяльності школярів. Постійними доповідачами на ньому були викладачі факультету[241, арк. 40].

Для реалізації завдань педпрактики та кращої її організації важливу роль відігравали ділові зв'язки викладачів інституту з учителями шкіл. Це дало можливість знайти новий підхід в організації безвідривної педагогічної практики студентів. Уже починаючи з першого та другого курсу всі студенти розподілялись по школах м. Чернігова і прикріплялись по 1 – 2 особи до класу, в якому вони працювали як піонервожаті, керували гуртками, а потім ставали помічниками учителів та класоводів [242, арк. 40].

Проаналізувавши хід безвідривної педпрактики, рада факультету підготовки учителів початкових класів з 1959 – 1960 навчального року внесла деякі корективи в її організацію. Головним завданням цієї практики було поєднання набутих теоретичних знань психолого-педагогічних дисциплін з виконанням практичних завдань у реальних шкільних умовах. У зв'язку з тим, що першокурсники не мали необхідних педагогічних знань, був змінений час початку цієї педпрактики – другий курс четвертий семестр, і продовжувалась вона у п'ятому семестрі третього курсу. Для проведення запланованих заходів у школі для кожної групи студентів виділявся один день на тиждень. Крім того, у цей же день планувалось проведення лабораторних занять з методик різних навчальних дисциплін, шкільної гігієни, психології або методики виховної роботи. Саме таким чином намагалися поєднати засвоєння теоретичних знань з практичними діями майбутніх педагогів. Проте і такий підхід у організації безвідривної педпрактики був неідеальним. Виникали труднощі у проведенні лабораторних занять на третьому курсі, де вивчались кілька методик навчальних предметів, які були у I – IV класах. Різні викладачі навчали студентів окремих методик, і тому було складно скласти графік проведення цих лабораторних занять, а також консультацій. Разом з тим потрібно було підлаштуватись також і під шкільний розклад [243, арк. 116].

На фізико-математичному факультеті з кінця 50-х і до початку 60-х років навчально-виховна практика студентів четвертого курсу проходила протягом навчального року, коли студенти працювали на робочих місцях учителів. Саме такий спосіб проведення педпрактики давав змогу студентам-практикантам заповнювати вакантні місця учителів і за свою роботу отримувати заробітну плату. Студентів четвертого курсу Чернігівського педінституту направляли до різних районів Чернігівської, Київської та Сумської областей. Такий тривалий термін практики давав можливість відчувати відповідальність кожного студента за якісне виконання поставлених завдань, перевірити власні можливості та з'ясувати слабкі місця у теоретичній і методичній підготовці, а разом з тим і набути першого досвіду учительської роботи.

Проте річний термін педпрактики на четвертому курсі фізмату на прохання Міністерства освіти УРСР довелось проводити і в 1964 – 1965 навчальному році. Саме таким чином педінститут допомагав галузевому міністерству вирішувати проблему дефіциту учителів математики і фізики в різних областях України.

Інститутські методисти аналізували результати навчально-виховної педпрактики та визначали досягнення й прорахунки у своїй роботі. Типовим недоліком у організації тривалої практики було те, що студентів-практикантів директори шкіл довантажували годинами поза профілем їх навчання. Тому їм доводилось вести уроки географії, історії, фізвиховання та інших дисциплін, з яких у студентів не було методичних знань в організації навчання. Більшість студентів та методистів відзначали деякі проблеми в організації навчального процесу на початку педпрактики, коли в них не було досвіду в проведенні уроків. Окрім того, у окремих невеликих школах не було досвідчених учителів-порадників, тому що усі учителі були майже одного віку і не мали досвіду роботи в школі [244, арк. 113].

Виникали також проблеми у викладачів інституту з відвідуванням віддалених шкіл та наданням методичної допомоги студентам. Здебільшого консультування таких студентів відбувалось у канікулярний час, коли на кафедрах інституту організовувалась методична допомога цим студентам.

З 1960 – 1961 навчального року перший та другий курс фізико-математичного факультету педагогічну практику проводили за новими навчальними планами і програмами, а інші курси продовжували навчатись за старими. Навчальні заклади мали право самостійно встановлювати зміст та організацію педпрактики. Нововведення у організації педпрактики полягало в тому, що безвідривна педпрактика розпочиналась з першого курсу у позашкільних дитячих установах, в обласній станції юних техніків та у палаці піонерів. Саме у цих дитячих установах студенти протягом першого семестру один раз на тиждень набували певних навичок організації дитячої технічної творчості. На початковому етапі завдання практики не були пов'язані з вивченням психолого-педагогічних дисциплін, адже їх лише починали вивчати.

З наступного семестру практикантів направляли до шкіл м. Чернігова, де вони керували авіа, судно та автомобельними гуртками, під керівництвом викладачів психології вели спостереження, вивчали учнів закріплених за ними класів, допомагали учителям математики та фізики, а також класним керівникам в організації навчально-виховної роботи.

На другому курсі для безвідривної педпрактики виділявся один вільний від занять день, що давало змогу студентам проводити в школі виховну роботу і брати участь в організації уроків фізики і математики в ролі помічників учителя. У ці ж дні у студентів проходили в школі практичні чи лабораторні заняття з педагогіки. До своїх індивідуальних планів роботи студенти другого курсу також включали роботу з невстигаючими учнями, виготовлення наочних посібників, керівництво гуртками, проведення екскурсій, культпоходів та інше [245, арк. 74-75]. Отже, початковий етап безвідривної практики на фізмати, крім першого семестру, був пов'язаний з вивченням студентами психології, методики виховної роботи та педагогіки.

За новим навчальним планом 1961 р. на третьому курсі безвідривна педпрактика поєднувалась із вивченням окремих методик навчання математики чи фізики й проведенням практичних чи лабораторних занять в шкільних умовах. На четвертому курсі термін проведення навчально-виховної практики становив одну чверть, коли першого тижня студенти знайомились із школою та закріпленим класом, складали індивідуальні плани та графіки проведення уроків. Протягом другого тижня проводили пробні уроки: по 3 – з математики та 2 – з фізики. Наступні чотири тижні студенти вели у закріплених класах всі уроки математики і фізики та виконували роль класного керівника. Крім того, для практикантів організовувались показові уроки досвідченими учителями шкіл.

На п'ятому курсі фізмату педпрактика проходила у кращих сільських середніх школах області, школах-інтернатах, вечірніх школах та школах сільської молоді протягом першої навчальної чверті. У школи студенти мали з'явитись 23 – 24 серпня для участі у районних нарадах учителів. Окремих

п'ятикурсників направляли на вакантні посади учителів до восьмирічних шкіл [246, арк. 76,78].

З 1961 – 1962 навчального року п'ятий курс фізмату проходив педпрактику за новим навчальним планом на робочих місцях учителів протягом першого півріччя. Більшість студентів, які працювали у віддалених селах Чернігівської та Київської областей, мали навантаження по 20 – 25 годин на тиждень. Для підбиття підсумків педагогічної практики в інституті організовувалась трьохденна методична конференція, в якій брали участь викладачі-методисти інституту, студенти, учителі шкіл області [247, арк. 149].

Однією з проблем в організації контролю за проведенням педагогічної практики в ЧПІ було те, що майже третина викладачів, які були методистами, самі не працювали у школах. Проте не кращою була ситуація і у інших педагогічних навчальних закладах УРСР. У звіті Міністерства освіти за 1965 – 1966 навчальний рік вказано, що «майже 50% викладачів не працювали в середніх школах», а наприклад у Харківському педінституті цей показник був ще вищим – 121 із 177 не працювали у школі, а у Кримському - 185 із 254 осіб [248, арк. 11].

Отже, з прийняттям нових навчальних планів для педагогічних вузів у 1961 р. значну увагу було приділено організації всіх видів педпрактики. Для проведення безвідривної виховної практики студенти один день на тиждень працювали у школах, виконуючи обов'язки піонервожатого, помічника класного керівника або керівника предметного гуртка. Важливо, що теоретичні заняття з психолого-педагогічних дисциплін пов'язувались з проведенням практичних занять та виконанням конкретних завдань у школах в ході безвідривної педпрактики. Навчально-виховну шеститижневу педпрактику студенти проходили на передвипускних курсах, а випускники – семестрову педагогічну практику на робочих місцях учителів або в школах сільської місцевості.

На фізико-математичному факультеті студенти також проходили виробничу практику. Третьокурсники не лише знайомились з виробничими процесами, а й самі працювали на робочих місцях слюсаря, токаря,

фрезерувальника, формувальника. Після проходження практики студенти складали екзамен на присвоєння кваліфікаційного розряду, а екзаменаційна комісія приймала рішення й видавала посвідчення [249, арк. 161].

П'ятикурсники відділу математики проходили виробничу практику протягом двох тижнів у обчислювальній лабораторії Київського педагогічного інституту імені О.М. Горького. Студенти не лише знайомились з роботою обчислювальних машин, а й самі вчилися виконувати обчислювальні операції [250, арк. 120].

Отже, за перше десятиліття роботи педагогічного інституту керівництву вишу та педагогічному колективу довелось провести значну роботу по вивченню і використанню на практиці вузівської методики організації навчального процесу та проведення всіх видів практик. Саме в 50-60-х роках для організації різних видів педпрактик у навчальних планах виділялось достатньо часу для їх проведення, і вона входила до графіку навчального процесу.

На першому етапі становлення системи навчального процесу вищої школи у Чернігівському педінституті важливе значення мало формування системи внутрішньовузівського контролю за роботою викладачів. Ця система складалась із контрольних заходів, здійснюваних директором та його заступником, а з 1961р. – ректором та проректором з навчально-наукової роботи інституту, деканів та завідувачів кафедр. Здебільшого даний вид контролю відбувався шляхом відвідування та аналізу цих занять.

На основі аналізу архівних матеріалів встановлено, що кількісні параметри показників контрольних заходів у звітах про роботу інституту стали систематично подаватись у таблиці «Зведена відомість про контроль педпроцесу і стан навчально-методичної роботи» з початку 60-тих років. З них видно, що кожного навчального року ректор відвідував та аналізував від 30 до 40 навчальних занять викладачів різних кафедр. У проректора з навчально-наукової роботи проконтрольованих занять було від 60 до 70, причому, на тих кафедрах, які перевірялись до засідань вченої ради, проректор відвідував заняття майже всіх викладачів.

Декани, в залежності від завдань контролю, мали різну кількість проконтрольованих занять. Так, на фізико-математичному факультеті, де вже працював більш кваліфікований склад викладачів, кількість відвіданих занять протягом року становила до 30. А от на факультеті педагогіки і методики початкової освіти, де відбувалось становлення стабільного викладацького складу кафедр, була потреба у декана частіше контролювати та надавати методичну допомогу новим викладачам. Ось тому протягом року кількість проконтрольованих занять була від 70 до 80 [251, арк. 205].

Система контролю за якістю проведених лекцій і практичних занять на кафедрах інституту здійснювалась їх завідувачами. Ще на початку навчального року кожен завідувач планував кількість занять для контролю навчального процесу. Ця кількість годин була різною на існуючих кафедрах. Так, на кафедрі фізики у 1958 – 1959 навчальному році її завідувач М.Ф. Максимов відвідав всього 8 занять членів кафедри, за що мав зауваження від керівництва інституту. Інший завідувач тієї ж кафедри Г.Ю. Ілляшенко у 1961 – 1962 навчальному році запланував і відвідав 80 навчальних занять у 8 членів кафедри, тобто по 10 занять на кожного [252, арк. 47, 205].

Аналіз чисельних показників відвіданих занять вказує на те, що завідувачі кафедр планували кількість контрольних відвідувань занять від чисельності членів кафедри, з розрахунку по 1 – 2 заняття на кожного викладача. Ось тому річна кількість таких занять становила від 20 до 30. Здебільшого досвідчені завідувачі розуміли, що якість контролю залежить не від кількості відвіданих занять, а від якості їх аналізу та методичних порад своїм колегам й контролю за виправленням раніше зроблених зауважень. Разом з тим не всі кафедри інституту були достатньою мірою укомплектовані кваліфікованими кадрами. Так на середину 60-х років жодного кандидата наук не було на кафедрі загальнотехнічних дисциплін, у секціях фізвиховання та музики і співів. Саме такі підрозділи інституту були під постійним контролем керівництва.

Характерною особливістю роботи кафедр був розгляд питань про якість викладання окремих кафедральних дисциплін на засіданнях кафедри. Це давало

змогу покращити якість взаємовідвідування занять, адже такий підхід вимагав від членів кафедри не лише побачити, а й оцінити навчальну діяльність свого колеги. Причому на вченій раді інституту, ще в 1958 – 1959 навчальному році було прийнято рішення, що кожен викладач протягом 1 місяця має відвідати не менше 2 занять своїх колег. Здебільшого дане рішення і в наступні роки виконувалось викладачами кафедр. Проте з роками даний контрольний захід носив формальний характер, адже у коротких записах відвіданих занять були відсутні зауваження.

Отже, за час першого десятиліття роботи Чернігівського педагогічного інституту, коли навчальну діяльність здійснювали всього два факультети, відбувся перехід всієї системи навчальної роботи на вузівські стандарти, які відповідали потребам підготовки учителів. Разом з тим за цей час відбулось становлення системи внутрішньовузівського контролю за здійсненням навчальної роботи в інституті.

Наступний етап в організації навчального процесу педагогічного інституту пов'язаний з розширенням кількості факультетів до шести і створенням на кожному з них необхідних умов підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів. Цей період охоплює час від створення третього факультету педінституту – англійської мови з 1 вересня 1965 р. і до 24 серпня 1991 р. – проголошення незалежності України.

На 1965 – 1966 навчальний рік одним з найбільших факультетів у інституті був фізико-математичний, на якому навчалось «більше 560 студентів стаціонарного відділення та 700 – на заочному відділенні». Факультет вів підготовку фахівців із трьох спеціальностей: «математика», «фізика і електротехніка» та «фізика і технічна механіка». Матеріально-технічна база факультету з добре обладнаними лабораторіями, кабінетами і майстернями давала можливість успішно організовувати навчальний процес. На чотирьох факультетських кафедрах працювали 10 викладачів, вони мали науковий ступінь кандидатів фізико-математичних наук і значний досвід підготовки педагогічних кадрів. Крім того, факультетські кафедри (математики, елементарної математики

і методики математики, фізики та фізики і загальнотехнічних дисциплін) стали осередками методичної роботи учителів області, а також сприяли підвищенню їх кваліфікації [253, арк. 55-56].

Викладачі фізмат факультету особливу увагу звертали на професійну спрямованість навчальних занять. Добирали такі задачі і вправи, які були пов'язані з основними розділами шкільної навчальної програми. На семінарських та практичних заняттях формували у студентів уміння пояснювати навчальний матеріал стисло, логічно обґрунтовано та аргументовано. Викладачі навчали студентів, яким чином домагатися від учнів чітких, вірно сформованих відповідей, як здійснювати активізацію процесу навчання, як робити записи на дошці та іншого.

Факультет педагогіки і методики початкового навчання, який у Чернігівському педагогічному інституті існував з 1 вересня 1957 р., також набув досвіду підготовки учителів. До середини 60-х років на факультеті було підготовлено «більше тисячі учителів початкових класів з вищою освітою». На факультеті була створена необхідна навчально-матеріальна база та була вироблена певна система підготовки учителів цього профілю. Факультет мав три кафедри: педагогіки і методики початкового навчання, мови і літератури, музики і співів. На них працювало 5 викладачів з науковими ступенями. Більшість викладачів цих кафедр не мали наукових ступенів, проте були досвідченими, висококваліфікованими працівниками, які добре знали школу і володіли методикою вузівської роботи [254, арк. 85].

З 1 вересня 1965 р. в педінституті було створено кафедру іноземної мови, а також проведено набір студентів за новою спеціальністю «англійська мова». Адміністративно студенти підпорядковувались деканату факультету педагогіки та методики початкового навчання, а у річних звітах про роботу педінституту вже з 1965 – 1966 навчального року вказували як про окремий факультет іноземних мов. Як сказано у звіті, «перший рік роботи цього факультету був досить напруженим». Необхідно було вирішити питання, пов'язані із створенням навчальної бази, підбором викладачів та налагодженням навчального процесу.

Протягом року було створено два кабінети іноземної мови, які були оснащені сучасною на той час звукотехнікою, індивідуальними кабінами для самостійної роботи студентів, придбано значну кількість звукових записів англійською мовою та друкованої літератури. Новостворена кафедра іноземної мови налічувала 15 викладачів, здебільшого випускників дворічних педагогічних курсів у м. Києві. Всі викладачі вже складали екзамени кандидатського мінімуму, 7 з них склали по 1 екзамену, 4 – склали 2 екзамени, 3 – готувалися скласти третій екзамен[255, арк. 101].

Для задоволення потреб шкіл у дипломованих спеціалістах з фізвиховання наказом Міністерства освіти УРСР за № 184 від 12 липня 1966 р. у Чернігівському педінституті з 1 вересня був відкритий факультет фізвиховання. На цьому факультеті працювала єдина кафедра фізвиховання. Протягом першого навчального року у роботі викладачів факультету виникли значні проблеми, пов'язані з організацією навчального процесу. Відсутнім був постійно діючий медичний пункт, були відсутні державні програми з багатьох видів спорту, лижна база була на стадії створення, на навчальних заняттях майже не використовувались технічні засоби навчання[256, арк. 51].

Отже, у середині 60-х років із започаткуванням у педінституті двох нових факультетів в організації навчального процесу на них виникли традиційні для новостворених структурних підрозділів проблеми. Потрібно було створити необхідну навчально-матеріальну базу, провести підбір кваліфікованого викладацького складу, забезпечити викладачів та студентів необхідною навчально-методичною літературою.

На основі аналізу річних звітів можна визначити особливості організації навчального процесу на факультетах. Так на фізико-математичному факультеті головною проблемою з підготовки учителів математики була слабка математична підготовка значної частини випускників середніх шкіл. Аналіз результатів екзаменаційних сесій показує, що успішність студентів з дисциплін елементарної математики була невисокою. Студенти протягом трьох років навчання розширюють знання з арифметики, геометрії, алгебри і тригонометрії,

а складали з цих дисциплін лише один екзамен. Проте викладачі кафедри вищої математики вважали, що основним недоліком в теоретичній і практичній підготовці з вищої математики були неглибокі знання студентів з курсу елементарної математики, недостатнє розуміння окремих тем: рівняння, площі, об'єми та інших[257, арк. 15].

Аналізуючи результати літніх заліково-екзаменаційних сесій, ми приходимо до висновку, що вони були самими низькими в інституті. Так, у 1966 р. успішність студентів фізико-математичного факультету становила 83,5%, у 1967 р. – 86,4%, у 1968 р. – 87,3%, а на факультеті педагогіки і методики початкової освіти успішність студентів була у 1967 р. – 95%, а на двох курсах факультету англійської мови – 96%. Навіть з поділом факультету на математичний і фізичний факультети загальна успішність студентів на них залишалась невисокою. Так на літній сесії 1970 р. успішність студентів математичного факультету становила 90%, а фізичного – 87,2%. Близькою до цих показників була успішність студентів факультету фізвиховання, яка становила також 87,2%.[258, арк. 131- 138].

Порівнюючи успішність студентів педвишів УРСР у 1964 – 1965, 1965 – 1966 навчальному році, варто відзначити, що середня успішність студентів по республіці становила 92,5% та 91,1%, а самими низькими були показники успішності у Одеському – 86,7%, Чернігівському – 86,8%, Глухівському – 87,6%. У річному звіті Міністерства освіти УРСР за 1965 – 1966 навчальний рік звернута увага керівників вишів на те, що більша половина студентів (53%) мають задовільні оцінки, 2907 осіб (7,5%) – мають незадовільні оцінки, 106 студентів (0,2%) – залишено на другий рік, 96 випускників (1,3%) не склали державних екзаменів або не з'явилися на них[259, арк. 93, 95].

Настанови Міністерства освіти щодо підвищення успішності студентів мали свої наслідки. У 70-ті роки загальна успішність студентів усіх факультетів ЧПІ зростала і на 1981 р. вона становила по інституту 94,5% [260, арк. 27]. Такий прогрес в успішності студентів періоду середини 60-х – початку 80-х років можна пояснити рядом причин. По перше, на факультетах з найбільш низькими

показниками успішності студентів ректоратом інституту було звернуто увагу викладачів на більш якісний відбір випускників шкіл. По-друге, на факультетах значну увагу приділяли акліматизації першокурсників, шляхом проведення додаткових занять з окремих предметів. По-третє, для допомоги студентам у оволодінні навичками самостійної роботи з підготовки семінарських та практичних занять, а також для формування умінь ведення елементарних наукових досліджень були введені до наукових планів окремі спецкурси. Не останню роль у цьому процесі відіграло зміцнення навчальної бази середніх шкіл та покращення всієї системи навчально-виховної роботи в школах. Запроваджені заходи дали бажані результати.

Аналіз наслідків літніх сесій дає можливість стверджувати, що із збільшенням кількості студентів у інституті збільшується кількість відсіву студентів, які мали академзаборгованість. Але дану тенденцію можна спостерігати лише у 60-ті – і до початку 70-х років. Так на початок 1966 – 1967 навчального року навчалось 940 студентів, за період літньої сесії 1967 р. 754 студенти успішно склали екзамени і були переведені на наступні курси, 103 – мали академзаборгованість, 8 – були відраховані [261, арк. 122]. На початок 1970 – 1971 навчального року навчалось 1423 студенти, закінчили ВНЗ 247 осіб, на наступний курс переведені 1135 студентів, 179 студентів мали по одній і більше негативних оцінок, 17 – залишені на другий рік навчання, 19 – відраховані [262, арк. 96].

В наступні роки з 1971 і до 1975 відсів студентів за «неуспішність» стабілізувався і становив від 12 до 17 студентів кожного навчального року, або 0,8% - 1% від загальної кількості студентів. Проте кількість студентів, які з різних причин припиняли навчання у виші, була значно більшою. Так у 1971 – 1972 навчальному році вибуло 117 студентів або 4%, з них 57 – денного відділення, 60 – заочного. Здебільшого це були студенти, які отримували академвідпустки. У 1974 – 1975 навчальному році кількість студентів, які припинили навчання, становила 86 осіб, з них 50 – денної форми навчання і 36 – заочної [263, арк. 123].

У наступній п'ятиріччі кількість студентів, які припиняли навчання з різних причин, становила 131 особу – у 1976 р., з них 46 студентів денної форми навчання і 85 – заочної, а у 1980 р. – 56 студентів (26 і 30). Але в попередні роки відсів становив 86 осіб (44 і 42), 94 особи (38 і 56), 97 (65 і 32) [264, арк. 59]. На денній формі навчання близько 30% студентів від загальної кількості відсіву з різних сімейних причин переводились на заочну форму, а кількість студентів, які вибували через неуспішність, стабілізувалась в межах попередньої п'ятирічки до 1% від загальної кількості студентів. Характерною особливістю роботи ректорату було ведення роз'яснювальної роботи серед студентів і викладачів інституту по зменшенню відсіву.

Особливого поштовху набувають зв'язки педагогічного інституту із школами м. Чернігова і області. У середині 60-х років було започатковано роботу комісії ради інституту по зв'язках із школами, яка координувала роботу кафедр з даного напрямку. У м. Чернігові майже всі учителі були охоплені навчанням в університеті педагогічних знань. Він мав 12 факультетів, де раз на місяць проходили заняття з понад 700 учителями різних навчальних дисциплін шкіл міста. Заняття проводили провідні викладачі педагогічного інституту, а також науковці м. Києва. Подібні університети педагогічних знань були організовані викладачами інституту у Сосниці, де у 1969 р. був проведений перший випуск слухачів[265, арк. 86].

Спільно в обласним відділом народної освіти та обласним інститутом удосконалення кваліфікації учителів викладачі факультету початкового навчання організували постійно діючий семінар учителів шкіл Куликівського району з питань експериментальної перевірки нових навчальних планів, програм і підручників для першого класу. Кожного місяця викладачі інституту проводили навчальні заняття з учителями району.

При педагогічному інституті працювали курси перепідготовки учителів математики і фізики. За період 1967 – 1969 років пройшли перепідготовку 500 учителів середніх шкіл області. За період з 1976 до 1980 років перепідготовку в педагогічному інституті пройшли 1363 учителі області, з них: 691 учитель

математики, 312 учителів фізики та 360 учителів історії[266, арк. 30]. Крім того викладачі інституту брали участь у курсах підвищення кваліфікації, які проводив обласний інститут удосконалення кваліфікації учителів кожного року протягом літніх канікул.

Викладачі фізико-математичного факультету брали активну участь у підготовці і проведенні факультативних занять у школах міста Чернігова. Так викладач В.М. Петров проводив заняття у СШ № 1, доцент В.С. Кролевець – у СШ № 20, старший викладач В.Н. Боровик – у СШ № 9, викладач Є.І. Антоненко – у СШ № 1. Значну увагу викладачі інституту приділяли організації учнівських гуртків. При кафедрі іноземних мов з 1967 р. розпочав свою роботу гурток для старшокласників з вивчення англійської мови. Викладачі кафедри музики допомагали учителям СШ № 9 та школи-інтернат м. Чернігова в організації шкільних хорів та підготовки їх до міського огляду художньої самодіяльності[267, арк. 89, 92].

Доброю традицією стали виступи кращих учителів області серед студентів різних факультетів інституту в рамках програми «Трибуна передового досвіду». З доповідями виступали заслужені учителі Н. Шелухіна, С. Лаврова, Є. Острицька. Завідувачі малокомплектних шкіл з Козелецького району М.М. Боровик, М.С. Острицький, директори шкіл м. Чернігова І.В. Байдала, П.П. Овдак, О.П. Кашуба, учителі математики Ф.П. Хоменко – Андріївська СШ, О. Сімонтова – Чернігівська СШ № 1 [268, арк. 94]. З роками змінювались доповідачі, але незмінною залишалась дружня атмосфера спілкування досвідчених педагогів з майбутнім поповненням учительських колективів.

В подальшому організацію педпрактик постійно удосконалювали, як у загальнодержавному масштабі, так і у самих навчальних закладах. З прийняттям у 1970 – 1971 рр. нових навчальних планів змінилось відношення до організації педагогічної практики. Початковим її етапом на всіх факультетах була безвідривна педпрактика, головним завданням якої було ознайомлення студентів з організацією навчально-виховного процесу в закладах освіти, а також виконання функцій вихователя, керівника гуртка, спортивної секції, помічника

класного керівника. Здебільшого безвідривна педпрактика для студентів з чотирьохрічним терміном навчання мала проходити з II по VII семестри на усіх факультетах без відриву від навчальних занять 2 години на тиждень, тривалістю 17 – 19 тижнів кожного семестру. Для отримання заліку студенти мали прозвітувати за проведену роботу [269, с. 149].

У Чернігівському педінституті з 1971 – 1972 навчального року були внесені корективи до організації безвідривної виховної практики. Вона проводилася на III та IV курсах, тобто з 5 по 7 семестр, вважаючи за необхідне перші два роки навчання більше уваги приділити теоретичним основам навчання. Для проведення цього виду практики на факультетах в розкладах занять було виділено по одній парі протягом тижня. Але, як показала реальна дійсність, за розкладами факультетів складно було розрахувати графіки виховних заходів у більше десяти школах м. Чернігова. Так, на факультеті початкового навчання в розкладі була визначена третя пара вівторка для безвідривної практики, а навчальні заняття в початкових класах закінчувались до 12 год. 30 хв., і студенти не встигали своєчасно приїхати до віддалених 13, 14, 15, 19 середніх шкіл. Подібні неузгодження виникли і у студентів факультету фізвиховання, у яких у другій половині кожного дня проходили заняття з підвищення спортивної майстерності. Крім того, значна частина студентів тривалий період проводили на різного роду змаганнях.

Суттєвим недоліком цієї практики було те, що у школах на початку навчального року та другого півріччя по 2 – 3 тижні не було сталого розкладу, ще не були затверджені плани виховної роботи, і це був привід для студентів не з'являтися до школи. Разом з тим дирекції шкіл, класні керівники не приділяли належної уваги організації практики, вважаючи, що це справа методистів інституту. Не завжди студенти сумлінно ставились до виконання своїх обов'язків. Так, у 1971 р. із 303 студентів інституту, які проходили практику, 26 протягом двох місяців не з'являлись до школи. Частина практикантів намагались лише допомагати класним керівникам в організації виховних заходів, підбирали

літературу та матеріали до стендів, були присутніми на класних годинах, але самі навіть не пробували їх провести [270, арк. 144 – 149].

В 70-х роках характерною особливістю роботи педагогічних вишів було те, що більше уваги приділялось теоретичній підготовці студентів і менше зверталось уваги на їх професійну, практичну підготовку. У Чернігівському педінституті викладачів, які віддавали перевагу теоретичній підготовці, було теж більше. Саме за їх пропозицією було винесено безвідривну педагогічну практику на позанавчальний час. Причиною таких змін стала «неможливість узгодження розкладів занять в інституті та в цілому ряді шкіл міста».

На нашу думку, даний вид педагогічної практики у 70-ті роки став малопродуктивним. Після 36 годинного навчального тижня студенти відвідували також факультативні заняття, гуртки художньої самодіяльності та спортивні секції. Тому тижневе навантаження студентів фактично становило більше 40 годин. Крім того, вони мали виділити час для відвідання школи і проведення там виховних заходів. Студенти сприймали цей вид педпрактики, існуючий поза розкладом, як необов'язковий вид роботи. Контроль за її організацією здійснювали куратори груп, а консультативну допомогу надавали викладачі кафедр педагогіки і психології. Як правило кураторами груп на кожному факультеті були фахівці не психолого-педагогічного профілю, вони лише поверхово орієнтувались у формах і методах організації виховного впливу на учнів. Тому позитивні відгуки про роль безвідривної педпрактики можна знайти лише у звітах інституту, де відзначалось про нагородження кількох студентів-практикантів грошовими преміями та подяками за успішне виконання завдань безвідривної практики. Позитивних оцінок в організації даної практики з боку студентів та їх методистів нам не вдалося знайти.

Піонерська педпрактика проводилась у літній час здебільшого у піонерських таборах для «ознайомлення з методикою проведення різних форм виховної роботи». Перед її проведенням студенти вивчали 16-годинний практичний курс, проходили 3-х денний збір на базі піонерського табору «Супутник» та розподілялись на місця проведення практики. Так, за

направленням інституту в 1978 р. 289 студентів проходили піонерську підпрактику у таборах Чернігівської та інших областей, 60 студентів працювали педагогами-вихователями на туристичних базах міст Києва, Одеси, Москви, Ленінграду, Волгограду, а 63 студенти – в дитячих кімнатах міліції [271, арк. 70, 94].

На завершальному етапі проходження піонерської практики студенти звітували про її результати та отримували заліки. Саме з цього виду практики ми знайшли найбільше позитивних її оцінок як від студентів, так і від керівників піонерських таборів про успішну роботу студентів. Крім того, за організацію відпочинку дітей влітку 1974 р. Чернігівський державний педагогічний інститут імені Т.Г. Шевченка був нагороджений грамотою Міністерства освіти СРСР та ЦК ВЛКСМ і грошовою премією [272, арк. 54].

Наприкінці 70-х років Міністерство освіти УРСР підготувало та надіслало до навчальних закладів положення та інструктивний лист про організацію педагогічної практики, а 12 серпня 1977 р. – про організацію безвідривної практики та наказ № 249 від 21 серпня 1979 р. «Про покращення педагогічної практики студентів». У відповідності до цих настанов у 80-х роках здійснювалась організація всіх видів підпрактик у Чернігівському педагогічному інституті. Але безвідривна та піонерська підпрактики за змістом і організацією майже не змінилися. Безвідривна, виховна практика проводилась без відриву від навчальних занять протягом 2 годин на тиждень у групах продовженого дня, школах-інтернатах, дитячо-юнацьких спортивних школах, при дитячих кімнатах міліції. Організація і проведення піонерської практики також не змінилися.

Тривалість навчально-педагогічних практик на передвипускних та випускних курсах поступово зменшувалась і становила в середньому 6 тижнів. Так у 1979 – 1980 навчальному році найменшою тривалістю підпрактики була на передвипускному III курсі на факультеті початкового навчання – 30 днів, або ж 4 тижні і 2 дні. Хоч варто зазначити, що на випускному IV курсі тривалість підпрактики на цьому факультеті була 7,5 тижнів, тобто найбільш тривалою.

Значно зменшили тривалість педпрактики на математичному факультеті. На передвипускному курсі вона тривала 5 тижнів, а на випускному – 6 тижнів, хоч останній вид практики у 50-60-х роках тривав до 1 року, або ж 1 семестр. На факультетах: фізичному, історичному та фізвиховання обидві навчально-виховні педпрактики тривали по 6 тижнів [273, арк. 98, 100].

Аналіз результатів навчально-виховних педпрактик дає підстави сумніватись у об'єктивності оцінювання студентів. Так, на передвипускній педпрактиці на історичному та фізичному факультетах всі студенти отримали оцінки «5» і «4», причому на історичному факультеті з 96 студентів 83 – мали п'ятірки. Взагалі на всіх п'яти факультетах 518 студентів, які проходили педпрактику, 311 отримали відмінні оцінки, 194 – добрі, що становить 97,5%, і лише 13 – отримали трійки. На випускних курсах відсоток тих, хто мав відмінні і добрі оцінки сягав 95%. З 455 студентів п'яти факультетів 330 мали п'ятірки, 102 – четвірки і 23 – трійки [274, арк. 98, 100].

Аналіз зауважень методистів щодо роботи практикантів підсилює наші сумніви в об'єктивності оцінювання студентів. Зауваження були такими. У частини студентів виникали проблеми у здійсненні індивідуального підходу до учнів у процесі навчання. Частина студентів математичного і фізичного факультетів мали проблеми з визначенням, а потім і з реалізацією виховних цілей уроків. Практиканти «избегают проблемных методов обучения». При виникненні складних ситуацій у студентів виникали проблеми у прийнятті рішень. Частина студентів невірно обирали форми і методи проведення уроків та визначали їх завдання. Деякі студенти слабо орієнтувалися у шкільних підручниках та «избегали использования технических средств обучения» [275, арк. 100, 101].

Саме такі зауваження були типовими для студентів-практикантів, причому окремі з них були дуже суттєвими. Цікавим є у загальних інститутських звітах той факт, що автори їх використовували інформацію викладачів інституту, не згадуючи про думку самих студентів. Суттєвим недоліком у звітах викладачів-методистів є те, що не говориться у них про кількість уроків, відвіданих ними в

ході педпрактики, а здебільшого акцентується увага на відгуках учителів про роботу студентів. У звітах методистів дуже часто використовувався вираз «на думку учителів», а власна точка зору вузівських методистів не звучить. Виставлення оцінок студентам-практикантам не викладачами інституту, а учителями шкіл приводило до завищення їх результатів.

Аналізуючи результати педпрактик, інститутські методисти відзначали ряд недоліків у її організації. Так на математичному факультеті навчальна програма з методики викладання математики була не узгоджена з графіком проведення педпрактики. Студенти III курсу йшли на практику у той час, коли значна частина тем з методики не були вивченими. Лабораторні заняття з моделювання уроків проводилися після завершення педпрактики на четвертому курсі. На фізичному факультеті за навчальними планами спеціальностей «Фізика» та «Загальнотехнічні дисципліни і фізика» педагогічна практика проводилася у один і той же час, що затрудняло роботу методистів малочисельної кафедри фізики. Крім того, на думку керівництва інституту завищення оцінювання студентів в ході педпрактики було наслідком того, що не всі групові керівники та методисти ставлять єдині вимоги до студентів, а також «відсутні чіткі критерії оцінок за проведені уроки та виховні заходи» [276, арк. 70, 94].

У подальшому відбувались певні позитивні зміни в організації педагогічних практик в інституті. На засіданні вченої ради інституту у січні 1976 р. вже не згадували про попередні проблеми в організації навчально-виховної педпрактики на математичному і фізичному факультетах, а вказували на необхідність підвищення ефективності цих практик: проведення науково-практичних конференцій на факультетах, призначення досвідчених керівників практик, запровадження спецкурсів і спецсемінарів, наближених до потреб школи, кращий підбір сільських шкіл та учителів для проведення практики. Проте і в подальшому в інституті не позбавились недоліків в даному напрямку роботи. На окремих кафедрах, і в першу чергу на кафедрах фізики, загальнотехнічних дисциплін, педагогіки і психології та інших, не приділялось належної уваги плануванню навантаження викладачів з педпрактики, не було

сталого складу методистів, призначались керувати студентами викладачі, які не працювали в школі. Недостатній контроль за ходом педпрактики був з боку окремих завідувачів кафедр та деканів факультетів: фізичного та факультету початкового навчання, кафедри загальної історії та анатомії і фізіології людини. Потрібно було посилювати контроль за роботою методистів також з боку факультетських керівників практики [277, арк. 131].

З появою в 1972 – 1973 навчальному році в інституті історичного факультету з'явився і новий вид практики – археологічної. Під керівництвом кандидата історичних наук, доцента Е.В. Яковенко вона проходила на базі Бортничевської (Київська область) та Староруської (Хмельницька область) експедицій. Першокурсники істфаку в ході практики набували певних навичок ведення розкопок, відбору та систематизації матеріалів. Після археологічних практик організовувались виставки знахідок, а також частина студентів узагальнювала матеріали досліджень у курсових роботах та у доповідях на наукових конференціях [278, арк. 84].

Виробничу практику студенти 5 курсу фізичного факультету з навчального курсу «Автомобілі, трактори і сільськогосподарські машини» проходили на авторемонтному заводі № 2, об'єднанні «Укрсільгосптехніка» та Чернігівському районному об'єднанні «Сільгосптехніка». Студенти 3 курсу – на ремонтному заводі «Жовтневий молот», а студенти 4 курсу спеціальності «Фізика і електротехніка» – в електроцеху та цеху контрольно-вимірювальних приладів Чернігівського комбінату хімічного волокна. В ході практики студенти ознайомлювались із структурою виробництва і виробничими процесами, організовували екскурсії в цехи, де студенти не працювали. За кожним студентом було закріплене робоче місце. У «Маршрутній картці проходження практики» було визначено послідовність її проходження. Практиканти брали участь у ремонті автомобілів, тракторів, електродвигунів та інших виробничих процесах [279, арк. 86]. Проходження цього виду практики давало змогу студентам фізичного факультету поєднати теоретичні знання, отримані в ході навчальних занять, з практикою на виробництві.

Сформована система внутрішньовузівського контролю ще у 50 – середині 60-х років досить добре діяла і в 70-х – поч.80-х років. Вона включала в себе: перевірку виконання графіків навчального процесу, періодичну інформацію деканів на засіданнях ректорату про виконання навчальних планів, контрольні відвідування занять, обговорення тексту лекцій, проведення відкритих занять з послідовним їх обговоренням, взаємовідвідування занять, звіти викладачів про виконання індивідуальних планів та інше.

Відповідно до навчальних планів на факультетах складали графіки навчального процесу, які визначали календарні терміни теоретичної і практичної підготовки, підсумкового контролю, виконання курсових та дипломних робіт, канікул. Наявність таких графіків значно полегшувало контроль за виконанням навчальних планів з кожної дисципліни. Проте виконати повною мірою навчальні плани було можливо лише на випускних курсах, які не виїздили на сільгоспроботи. Студенти інших курсів протягом вересня місяця традиційно допомагали сільгосп підприємствам в збиранні врожаю. Тому на підставі наказів Міністерства освіти УРСР «у зв'язку з довготривалим перебуванням студентів на сільгоспроботах зменшувалась кількість годин першого півріччя на 5% з усіх навчальних дисциплін, крім суспільних». Скорочувалась тривалість зимових канікул до одного тижня. Окремі теми виносились на самостійне опрацювання з наступною їх перевіркою на контрольних роботах чи колоквіумах. У розкладах занять з'являлись також і четверті пари[280, арк. 15, 17].

У графіках навчальної роботи не передбачалось відволікання студентів на сільськогосподарські роботи, і тому кожного року доводилось вносити до них корективи. Перші семестри, у зв'язку із скороченням навчальної роботи на один місяць, були перевантажені навчальними заняттями, що негативно впливало на результати засвоєння навчального матеріалу студентами.

Контрольні відвідування навчальних занять викладачів інституту продовжували здійснювати керівники інституту, декани факультетів та завідувачі кафедр. Аналізуючи зведені відомості про контроль педагогічного процесу з початку 70-х і до початку 80-х років, нами встановлено, що кількість

відвіданих занять ректором та проректором з навчальної роботи, а також деканами факультетів була сталою і становила 30 – 40 занять кожного року. (Див. додаток М). Кількісні показники відвіданих занять завідувачами кафедр за цей час змінились. Так, на початку 70-х років 85% завідувачів кафедр відвідували за рік від 50 до 70 навчальних занять, і лише очільники кафедр історії КПРС та мови і літератури відвідали відповідно 26 та 37 занять викладачів. Причому це були не найменші за чисельністю кафедри інституту, так кафедра мови і літератури була найчисельнішою, на ній працювало 18 викладачів, а на кафедрі історії КПРС – 15 викладачів [281, арк. 94-95]. (Див. додаток Н).

Для подолання різних підходів у визначенні завідувачами кафедр кількості планових контрольних відвідувань занять уже в 1973 – 1974 навчальному році ректорат встановив для них чисельні параметри відвідувань в межах 25 – 35 навчальних занять [282, арк. 105].

Про кількісні показники ми знаходимо інформацію в річних звітах про роботу інституту, але в них відсутня інформація про якість і дієвість цього контролю. Проте певну оцінку внутрішньовузівському контролю можна отримати з довідок про перевірки інституту. Мова про це буде йти у іншому підрозділі.

1981 – 1982 навчальний рік був роком, коли в першому семестрі керівництво навчальним закладом здійснював ректор В.М. Костарчук, а наприкінці цього семестру був призначений новий керівник інституту О.Ф. Явоненко. (Див. додаток П). Аналізуючи результати діяльності у навчальному році, коли керували два керівники, варто сказати, що відсів студентів був найбільшим у порівнянні з попередніми. Так на денному відділенні було відраховано 80 осіб, це 3,6% від загальної кількості студентів, така ж кількість відрахованих була і на заочному відділенні, що становило 5,2% студентів, якщо у попередньому навчальному році на денному відділенні було відраховано 39 осіб (1,7%) і на заочному відділенні 29 (1,7%). Причинами виключення були: за неуспішність – 18 осіб на денному та 57 – на заочному відділеннях, за аморальні

поступки – 10 осіб, за порушення трудової дисципліни – 3 особи, через хворобу – 2 особи та інших причин – 44 особи, які вибули з денного відділення [283, арк.4].

За радянського часу встановилась традиція визначення планових параметрів діяльності державних вищих навчальних закладів. Освітнє міністерство визначало не лише плани прийому студентів, але й плани випуску спеціалістів. Саме в 1982 р. Чернігівський педінститут вперше за багато років не виконав план випуску спеціалістів на 5 осіб. Якщо на денному відділенні відбулось перевиконання плану на 1 особу, інститут закінчило 412 випускників, то на заочному відділенні замість 329 осіб випустили 323 особи, тобто недовиконання становило 6 осіб[284, арк.2]. Невиконання плану випуску відбулось також і в 1989 р., коли замість 524 осіб випустили 511, тобто план випуску був виконаний на 97,5%. Причиною недовиконання плану цього разу було те, що в ході державних іспитів 11 студентів денного відділення та 9 студентів заочного відділення отримали незадовільні оцінки. Так на денному відділенні незадовільні оцінки отримали 2 особи – на хіміко-біологічному, 2 – на загальнотехнічному, 1 – на педфаці, 1 – на спеціальності «фізвиховання» та 5 – на спеціальності «початкова військова підготовка та фізвиховання». Здебільшого двійки отримували студенти з фахових дисциплін: 8 осіб – на денному і 6 осіб на заочному відділеннях[285, арк.10].

Чи сприяв більш ефективній роботі навчального закладу такий показник, як план випуску? На наш погляд даний показник лише мав негативний відбиток як для студентів, так і викладачів. По-перше, не всі вступники ще в школі вірно обирали майбутню професію. Ознайомившись з усіма нюансами педагогічної роботи та дізнавшись про незначну зарплату учителя, окремі студенти не бажали продовжувати далі навчання. По-друге, не всі студенти після закінчення школи мали достатній рівень знань для навчання у вищій школі. Дізнавшись про вимоги до організації навчальної діяльності студентів та перевіrivши свої можливості у реалізації вузівських завдань, окремі студенти розуміли, що вони є непосильними для них. По-третє, у житті молоді людини інколи виникають

проблеми, пов'язані з хворобою, створенням сім'ї та іншими причинами, коли навчання на денному відділенні вузу не сприяє їх вирішенню. Доводилося залишати навчання.

План випуску для викладачів мав теж свої негативні наслідки. По-перше, він значною мірою впливав на якість підготовки фахівця, адже кожен викладач знав про необхідність виконання плану випуску спеціалістів і замість негативної оцінки ставив задовільну. Втрачалась не лише об'єктивність оцінювання студентів, а й принцип справедливості. Не секрет, що в кожній академічній групі всі студенти орієнтувались в рівні навчальних досягнень кожного члена колективу. Під пильною увагою були не лише кращі студенти, а й ті, що мали низький рівень інтелектуальних здібностей. Незаслужені завищені оцінки негативно впливали на студентів, які бачили, що можна не «викладатись» в процесі навчання, адже все рівно викладач поставить позитивну оцінку.

Загальна успішність студентів денного відділення інституту з 1982 р. до кінця 80-х років була стабільною в межах 96,4% – у 1982 р., 95,1% – у 1985 р. Понад 50% студентів навчались на «4» і «5»: у 1982 р. – 54,1%, у 1985 р. – 51,9%. На заочному відділенні успішність студентів була нижчою і становила в середньому 82 – 85%, а студентів, які навчались на «4» і «5» 12 – 17%.

Різною була успішність на факультетах педінституту. Найбільш високою вона була на факультеті педагогіки і методики початкового навчання – в межах 99 – 97% , якісний показник – понад 60%. На історичному факультеті загальна успішність сягала 96 – 98%, а якісні параметри перевищували 60 – 70%. Дещо нижчою була загальна успішність на фізико-математичному факультеті. Так на 1983 р. вона сягала 95,2%, а якість наближалась до 50%. На початок створення факультету загальнотехнічних дисциплін і праці у 1983 р. загальна успішність на факультеті становила 88%, а якість лише 29,7% [286, арк. 9, 6].

Питання підвищення рівня успішності та якості знань студентів було найбільш важливим для факультетів педінституту. Дане питання по кілька разів протягом навчального року обговорювалось на засіданнях рад інституту і факультетів та кафедр. Кожного разу визначались резерви підвищення

показників успішності. Так на засіданні ради інституту наприкінці серпня 1983 р. ректор О.Ф. Явоненко загострив увагу викладачів на тому, що майже на всіх факультетах є значна кількість студентів, які за результатами літньої сесії мають по 1 оцінці «задовільно». На загальнотехнічному факультеті таких 35 осіб, що складає 12%, на історичному – 59 (14%), на факультеті фізвиховання – 53 (10%), на факультеті початкового навчання – 69 (17%).

Іншим резервом – було скорочення пропусків занять без поважних причин. Їх кількість у порівнянні з попередніми роками зменшувалась, але залишалась достатньо високою. Якщо у 1981 – 1982 навчальному році прогулів було 11344 години то в наступному році їх було 2410 годин. Проте залишалась значна кількість пропущених занять із поважних причин: чергування, відрядження, змагання та інших [287, арк. 23, 38].

З метою покращення організації процесу навчання особливу увагу ректорат приділяв організації самостійної роботи студентів. Певний позитивний досвід у даному напрямку набув факультет педагогіки і методики початкового навчання. На кафедрах викладачі визначили обсяг навчального матеріалу для самостійного опрацювання, вид контролю і терміни проведення контрольних заходів. Індивідуальну роботу студентів включили до розкладу. Але в ході дотримання графіку індивідуальної роботи виникали певні труднощі, пов'язані з відсутністю у визначений час аудиторій або ж і самих студентів.

Організації самостійної роботи сприяла підготовка методичних рекомендацій і настанов для студентів. На факультеті загальнотехнічних дисциплін і праці підготували і видрукували ряд посібників для студентів з нарисової геометрії, деталей машин, з виконання курсового проекту з використанням мікроЕОМ. На суспільних кафедрах позитивним результатам в організації самостійної роботи сприяли не лише підготовлені методичні матеріали щодо самостійного вивчення визначених тем, а й організація контрольних співбесід з вивченого матеріалу.

З метою наближення навчального процесу до школи на загальнотехнічному факультеті практичні заняття проводили у середніх школах

№ 12, 27, 29. На факультеті фізвиховання 20% практичних занять з методики перенесено до базових шкіл[288, арк. 8-9].

У середині 80-х років, втілюючи в життя ідею зближення науки з виробництвом, у педагогічній галузі особливу увагу стали приділяти співпраці педагогічних вищих навчальних закладів зі школами. Одним із напрямків інтеграції школи і виш було створення у школах філіалів кафедр. На 1986 – 1987 навчальний рік певного досвіду роботи набув філіал кафедр фізики і математики у середній школі № 3 м. Чернігова. Розпочав свою роботу в середній школі № 2 філіал кафедри педагогіки і методики початкового навчання. В школах проводилися спільні засідання кафедр, педагогічних рад та методичних об'єднань учителів шкіл та викладачів інституту. Так, у грудні 1986 р. таке спільне засідання було проведене у середній школі № 2 з проблем інтенсифікації навчально-виховного процесу в початкових класах. З доповіддю виступила доцент О.І Смовська, а в обговоренні взяли участь учителі школи та викладачі інституту. У січні 1987 р. на педагогічну раду було винесено питання методичної роботи учителів початкових класів. У обговоренні доповіді заступника директора школи С.В. Лужецької брали активну участь викладачі кафедри педагогіки і методики початкового навчання. Викладачі кафедри взяли активну участь у проведенні тижня початкової школи. Відкриті заняття в школі провели доценти І.Ф. Кирей та Л.С. Ульяницька і викладач З.П. Маргаритова. Було відвідано і проаналізовано в школі більше 30 уроків і позаурочних заходів. На базі цього філіалу діяв факультатив «Школа професійної майстерності», на якому учителі школи Л.Л. Андрушкова, Л.А. Гриценко, В.П. Сьоміна та інші ділились своїм досвідом роботи, вчили студентів веденню педагогічного спостереження, вмінню розуміти і поважати дітей [289, арк. 12-13].

Інтенсивну роботу здійснював філіал кафедри анатомії і фізіології людини і тварини у середній школі № 2 м. Чернігова. Вона включала науково-педагогічні дослідження з участю учителів біології та студентів, вивчення передового педагогічного досвіду, проведення відкритих уроків. Створені також філіали і колективами кафедр історії СРСР і УРСР у СШ № 12, методики трудового

навчання у СШ № 27, теорії і методики фізвиховання у СШ № 31. Проте робота цих філіалів потребувала більш інтенсивної діяльності. На засіданні ради інституту 31 серпня 1987 р. було поставлене завдання «перетворити філіали кафедр у школах в навчально-науково-методичні комплекси» [290, арк. 13].

Основні завдання і функції учбово-науково-педагогічних комплексів (УНПК) були визначені Типовим положенням, затвердженим наказом Мінвузу СРСР від 1 вересня 1987 р. № 611. ВНЗ пропонувалось самостійно вирішувати, які форми і організаційні структури найбільш придатні для успішної роботи в місцевих умовах.

Створення УНПК в Чернігівському педінституті розпочалось виданням спільного наказу інституту і обласного управління народної освіти від 15 вересня 1989 р. З метою посилення інтеграції вищої педагогічної, середньої спеціальної і загальноосвітньої шкіл на основі угод між педінститутом та відповідними навчальними закладами середньої ланки на базі існуючих філіалів кафедр створювались УНПК. Керівниками їх стали: М.І. Антоненко, В.П. Січенков, З.Б. Жаворонкова, П.В. Самойленко, О.Г. Баранков, Т.В. Гринь. До 1 жовтня 1989 р. ними були розроблені довгострокові програми їх роботи.

Плідною була діяльність УНПК на факультеті ЗТД і праці. До складу комплексу увійшли кафедра педагогіки, психології і методики викладання ЗТД, загальноосвітні школи м. Чернігова № 12, 27, 29, міжшкільний учбово-виробничий комбінат с. Жовтневе, гуртки технічної творчості Палацу піонерів і школярів, кабінет трудового навчання обласного інституту удосконалення учителів. Учасниками комплексу розроблена і обговорена програма «Трудове навчання і виховання учнів». Керівник УНПК доцент В.П. Січенков протягом навчальної чверті пройшов стажування в установах комплексу [291, арк. 15-16].

Після трьох років роботи УНПК ректор інституту О.Ф. Явоненко на засіданні ради інституту 31 серпня 1992 р. зауважив, що робота їх на факультетах є різноманітною, але все ж «недостатньою, бо часто дії їх є епізодичними і безсистемними». Для координації дій необхідним було створення ради по зв'язках зі школами. Варто всі кафедри інституту закріпити за районами

області, в усіх районах мати опорні школи, з якими заключити договори про співпрацю. На думку ректора, необхідно завершити формування УНКП створенням комплексу «педучилище – педінститут», що сприятиме підвищенню якості підготовки спеціалістів, значній економії коштів і гарантуватиме здобуття випускниками педучилищ вищої кваліфікації [292, арк. 31].

Для детального аналізу роботи УНКП в жовтні 1992 р була створена комісія, яка 25 листопада того ж року винесла це питання для обговорення на раді педагогічного інституту. У довідці про перевірку роботи комплексів на факультетах комісія відзначила значну кількість здобутків у їх роботі. Комісія відзначила, що інтерес і потреба в інтеграції науково-практичних зв'язків усіх ланок педагогічної освіти є. Проте рейтинг або імідж існуючих комплексів недостатньо високий, а в окремих школах про них навіть не знають (СШ 32, 24, 26). Комісія вважала, якщо діє комплекс, то він має діяти не лише в кращих чи базових школах, а й охоплювати усі школи міста і області. У середніх навчальних закладах вважали за необхідне, щоб УНКП виступали в ролі координаційних, наукових і методичних центрів, які б допомагали у вирішенні гострих проблем сучасної школи. Комісія прийшла до висновку, що питання діяльності УНКП потребує більш ретельного вивчення та реорганізації згідно тогочасних вимог школи [293, арк. 9-10].

Отже, за час існування УНКП відбуваються деякі зміни в поглядах педагогічних працівників на завдання і функції цих комплексів. На початку їх створення вони охоплювали незначну кількість навчальних закладів, з якими методичні кафедри інституту співпрацювали. Саме на початковому етапі створення комплексів у взаємодії інститут – школа були певні позитивні досягнення. Проте, коли з 1992 р. було поставлене завдання перед УНКП про розширення поля діяльності і охоплення всіх шкіл міста Чернігова та всіх районів області, ці завдання для комплексів стали непосильними. Не секрет, що роботою з координації діяльності УНКП займалися малочисельні психолого-педагогічні і методичні кафедри педінституту, викладачі яких мали до 900 годин академічного навантаження. Виконання ж розширених завдань комплексів

потребувало використання значної кількості часу, відряджень по школах і не сприяло виконанню основних функцій викладача педагогічного вузу. У таких випадках реальна діяльність підмінювалась формальними паперовими справами, яка не давала бажаних результатів ні для вишу, ні для школи.

У 80-90-х роках були визначені єдині строки проведення безвідривної практики на всіх факультетах, яку ще стали називати громадсько-педагогічною. Розпочиналась вона з 20-х чисел жовтня, тривала до 20 чисел травня і проводилась без відриву від навчальних занять. Для покращення зв'язків інституту із школами була створена при раді інституту комісія на чолі з доцентом М.Ф. Бурляєм, яка займалась питаннями координації взаємодії і в тому числі організацією всіх видів практик.

На педфаці було змінено структуру безвідривної практики. Так студенти першого курсу працювали в підготовчих групах дитячих садків, другого курсу – в групах продовженого дня шкіл, третього курсу – помічниками вчителів I –III класів. На фізматі безвідривну практику проводили за програмою педагогічної акліматизації студентів, яка отримала схвальні відгуки в школах. Про це свідчить стаття директора СШ № 3 м. Чернігова Г.Сергієнко у газеті «Деснянська правда» за 12 лютого 1985 р. [294, арк. 144].

З 1989 – 1990 навчального року було змінено зміст і структуру безвідривної педпрактики на історичному факультеті. Тривалість її була розрахована на чотири семестри, починалась вона з другого курсу 4 семестру, продовжувалась у 5,6 і 7 семестрах по два навчальних тижні або ж по 6 годин кожного тижня і була включена до графіка навчального процесу. У 5 і 6 семестрах завдання практики були пов'язані з вивченням методики навчання історії та формуванням умінь спостерігати, планувати і проводити виховні заходи та перші пробні уроки, а у 7 і 8 семестрах – завдання пов'язані з вивченням курсу основ педагогічної майстерності та формуванням умінь підготовки і проведення пробних уроків та їх аналізу.

Тривалість навчально-виховної педпрактики на передвипускному та випускному курсах було збільшено. Так на четвертому курсі вона тривала 6

тижнів, а на п'ятому – 13 тижнів. Така кількість часу давала змогу реалізувати завдання практичної підготовки студентів до роботи у школі та формувати у них необхідні професійні уміння і навички.

Для покращення інформаційного забезпечення студентів членами кафедри педагогіки, психології і методики викладання історії А.М. Боровиком, М.Т. Благініним, О.П. Віхровим, Л.П. Коротковою, О.Г. Баранковим та Н.В. Орловою були підготовлені, а у 1990 р. видані видавництвом «Деснянська правда» тиражем 500 екземплярів «Методичні рекомендації по організації педагогічної практики студентів II – V курсів історичного факультету». У них, крім загальних настанов щодо організації практики, студенти могли знайти завдання і зміст роботи, форми звітності по кожному дню занять з безвідривної практики. Також визначалася мета, зміст роботи та звітна документація для літньої педпрактики в оздоровчих таборах, умови організації й проведення правової практики, вказувалися настанови для проведення навчально-виховних практик на передвипускному та випускному курсах денної та заочної форм навчання. У 10 додатках дані зразки оформлення всіх видів документації з перелічених видів педагогічної практики. Такі методичні настанови сприяли покращенню організації практики та повному інформаційному забезпеченню як методистів, так і студентів [295].

Проте вже на початку 90-х років на історичному факультеті були внесені корективи до навчальних планів, і безвідривна педпрактика у 4 та 5 семестрах була винесена за межі навчального розкладу. Двотижнева безвідривна педагогічна практика у 6 семестрі була залишена для проведення перших пробних уроків у школі, а два тижні безвідривної практики у 7 семестрі були включені до навчально-виховної практики на передвипускному курсі, яка стала тривати 8 тижнів. Виведення з розкладу безвідривної практики у 4 і 5 семестрах значно погіршило можливості студентів у виконанні завдань безвідривної педпрактики, адже вона проходила за рахунок вільного часу студентів.

Таким чином, на другому етапі зміни в організації навчального процесу були пов'язані із розширенням кількості факультетів інституту та

налагодженням системи підготовки кваліфікованих педагогічних фахівців на них.

Перше вересня 1991 р. Чернігівський педагогічний інститут розпочав у принципово нових соціально-політичних умовах державної незалежності. Акт проголошення незалежності України, затверджений Верховною Радою 24 серпня 1991 р., незабаром підтверджений Всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 р., розпочав складний процес становлення власної державності. Саме з цього часу розпочинається третій етап змін в організації навчального процесу в педагогічному інституті. Цей етап тривав до 13 березня 1998 р., до набуття навчальним закладом університетського статусу.

Правовою основою реформ у національній вищій школі стали закон України «Про освіту», державна програма «Освіта (Україна XXI століття)», «Основні напрямки реформування вищої освіти в Україні» та інші урядові документи. Важливу роль для формування нормативної бази діяльності вищої школи відіграло затверджене наказом Міністерства освіти України від 2 червня 1993 р. за № 161 «Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах». Саме у цьому документі були визначені: нормативно-правова база організації навчального процесу, форми організації навчання та види навчальних занять, контрольні заходи перевірки результатів навчання, навчальний час студента, робочий час викладача, методичне забезпечення навчального процесу.

З утворенням незалежної держави Україна у Чернігівському педагогічному інституті значно розширюється підготовка фахівців різних спеціальностей. Лише за період з 1991 р. по 1996 р. в інституті відкриваються нові подвійні спеціальності: «історія і психологія», «історія і англійська мова», «історія і народознавство», «хімія і екологія», «праця і основи підприємництва», «праця і професійне навчання», «математика і основи економіки», «початкове навчання і англійська мова». На 1996 – 1997 навчальний рік інститут готував педагогічних працівників з 18 спеціальностей, що свідчило про істотне розширення сфери

освітніх послуг в навчальному закладі. Разом з тим це розширювало можливості для працевлаштування випускників [296, арк. 117].

На початку 90-х років на факультетах знижуються показники загальної успішності студентів та якості знань. Так на 1991 – 1992 навчальний рік значне зменшення цих показників відбувається на історичному факультеті: загальна успішність – до 90%, а якість – до 37%. У 1992 – 1993 навчальному році – відповідно до 89% і 34%. Значне зниження успішності відбулось на факультеті фізвиховання: у 1991 – 1992 навчальному році – 79,9% та 20,3%, а у 1992 – 1993 - 76,6% та 21,7%. Деяке зростання успішності студентів відбулось на факультеті загальнотехнічних дисциплін і праці. Так в 1992 – 1993 навчальному році загальна успішність становила 96,1%, а якість знань 32% [297, арк. 2-3].

Головною причиною зниження показників успішності студентів стало те, що з 1992 – 1993 навчального року, крім набору студентів, які навчались за державні кошти, зараховували студентів-контрактників, які навчались за власні кошти, а також за кошти організацій і установ, що направляли їх на навчання. Конкурсний відбір студентів, які навчались за державні кошти, давав можливість відібрати кращих вступників. Хоч був набір і поза конкурсом, яким користувались вступники, що мали пільги (діти-сироти, чорнобильці та інші). Проте студентами-контрактниками зараховували не завжди тих осіб, які мали нахил до педагогічної діяльності та належний рівень знань. Даний контингент студентів певною мірою вплинув на зниження показників успішності. Саме тому з 90-х років у ВНЗ стали визначати окремо успішність цих двох категорій студентів. Так у 1995 – 1996 навчальному році найвищі показники загальної успішності були на факультеті початкового навчання. У студентів-держбюджетників – 98%, а у контрактників – 96%. Але якісні показники у цих двох категорій студентів значно відрізнялись – 40% і 18%. Найбільш контрастні показники успішності були на факультеті індустріально-педагогічному, де різниця загальної успішності складала майже 30% (89,5% та 60%). Ще більшою була різниця з якості знань на цьому факультеті, адже 36,4% студентів

державного набору навчались на «4» і «5», а у контрактників не було жодного студента [298, арк. 11].

Варто зауважити, що загальна успішність студентів-контрактників не завжди була нижчою від студентів, які навчались за державні кошти. Так, в ході зимової сесії 1997 р. на фізико-математичному факультеті всі студенти-контрактники склали сесію, а успішність іншої категорії студентів становила 98%. Вищими були показники загальної успішності і на факультеті фізичної культури, де показники контрактників становили 83,7% , а державного набору – 80,4%. Подібних прикладів можна навести і за результатами інших сесій [299, арк. 53]. Проте якісні показники протягом 90-х років завжди були вищими у студентів-бюджетників. Саме від добрих і відмінних оцінок залежало, чи будуть отримувати стипендію ці студенти.

Удосконалювався навчально-методичний процес. На зміну традиційним приходили нові сучасні форми роботи викладачів і студентів. На всіх факультетах впроваджувалась письмова форма проведення проміжного та семестрового контролю знань студентів. Відбувались зміни в державній атестації. На початку 90-х років на фізико-математичному факультеті було започатковано проведення державних кваліфікаційних екзаменів. Після тривалого обговорення на кафедрах факультету, раді інституту з дозволу Міністерства освіти було проведено замість кількох державних екзаменів один кваліфікаційний екзамен із спеціальності. В ході цього екзамену випускник мав показати свою загальнотеоретичну підготовку і вміння застосовувати її для конструювання власної методичної концепції, розробки і проведення одного з уроків. Викладачами факультету була розроблена програма і складені екзаменаційні білети, які складались з двох питань. З першого питання випускник мав показати не лише свої знання з математики чи фізики, але й, провівши структурно-методичний аналіз теми, показати методику вивчення її з проведенням окремого уроку. Друге питання було присвячене методиці виховної роботи[300, арк. 7].

Практика проведення кваліфікаційного екзамену показала, що на ньому можна об'єктивно визначати рівень готовності випускника педвузу до роботи в школі. Нова форма проведення державного екзамену не була позбавлена недоліків. Не вдалося органічно поєднати питання перше з теорії предмету та методики його навчання з питанням другим, де вже мова йшла про теорію і практику виховної роботи.

З урахуванням досвіду проведення кваліфікаційних екзаменів на фізико-математичному факультеті вчена рада інституту рекомендувала проведення подібного екзамену на інших факультетах [301, арк. 8].

Ініціативу проведення комплексних екзаменів підтримали на хіміко-біологічному та загальнотехнічному факультеті. Проте загального поширення на всі факультети таких екзаменів не відбулось. На нашу думку, противники проведення таких екзаменів вважали, що результати підготовки студентів до навчально-виховної роботи в школі можна було побачити в ході навчально-виховних педпрактик. В такому випадку буде реальна шкільна обстановка, де студент зможе показати володіння навчальним матеріалом, вміння розповідати, пояснювати, аргументувати, обґрунтовувати, контактувати з учнями класу, керувати навчально-виховним процесом. Нічого штучного, екстремального, надуманого не має бути в ході перевірки рівня кваліфікації випускника педвузу. Саме тому практика проведення кваліфікаційних екзаменів не набула широкого поширення, а на фізико-математичному факультеті з деяким удосконаленням така державна атестація проходить до нинішнього часу.

Кафедра хімії стала ініціатором впровадження в інституті рейтингової системи контролю та оцінки навчальних досягнень студентів. Ця технологія охоплювала всі види навчальної діяльності студентів від лабораторних занять до екзаменів. Вона потребувала розробки, використання і постійного удосконалення методичного забезпечення завдань для самостійної роботи студентів, тестових та багаторівневих контрольних завдань, карток програмованих опитувань та іншого. Тенденція до уніфікації форм контролю вимагала розробки спеціально підготовлених завдань, які б надавали навчальній

діяльності студентів пошукового характеру, спонукали б їх до самостійної пізнавальної праці. Кожен етап перевірки навчання студентів оцінювався в балах. Загальна кількість балів з окремої дисципліни корелювалась з кількістю годин, відведених для її вивчення. На завершальному етапі засвоєння навчальної дисципліни проводилась комплексна контрольна робота. На думку ініціаторів впровадження рейтингової системи оцінювання перевагою її була систематична робота студентів та результативність процесу навчання, об'єктивність, чіткість, динамічність їх оцінки [302, с. 210].

Дану систему оцінки навчальних досягнень студентів використовували також викладачі фізико-математичного та загальнотехнічного факультетів.

На початку 90-х років відбулись деякі зміни в організації методичної роботи в навчальному закладі. Пов'язані вони були з розформуванням загальноінститутських кафедр педагогіки і психології та утворенням факультетських кафедр педагогіки, психології та методик викладання відповідних дисциплін. Після року роботи новоутворених кафедр вчена рада інституту констатувала, що ці зміни дали позитивні результати. Підвищився рівень інтегрованого викладання психолого-педагогічних і методичних дисциплін. Це також дало змогу усунути дублювання окремих тем і максимально реалізувати можливості міжпредметних зв'язків, а у кінцевому підсумку – формувати у студентів систему педагогічних знань та умінь і навичок в ході педагогічних практик.

Але разом з тим не все заплановане в період реформування було реалізовано. На час створення методичних кафедр передбачалось, що буде діяти внутрішньовузівська система підвищення кваліфікації викладачів цих кафедр. Мав діяти семінар викладачів під керівництвом проректорів з навчальної і наукової роботи. Проте цього не сталося. Жодного засідання семінару не відбулось, хоча багато актуальних питань можна було б обговорити [303, арк. 14-15].

Важливим завданням навчально-виховних педпрактик було знайомство студентів з досвідом роботи кращих учителів області. Так у 1991- 1992

навчальному році студенти історичного факультету в ході педпрактики познайомились з досвідом роботи Заслужених учителів УРСР Б.С. Драпкіна (Березнянська СШ Менського району), М.Г. Харацького (Холминська СШ Корюківського району), В.Г. Ілляшенка (Лосинівська СШ Ніжинського району), вчителя-методиста Г.Д. Чередниченка (Городнянська СШ № 1). Студенти початкових класів зустрічалися з учителями молодших класів Л.М.Борисенко (Сосницький район), В.І. Коваленко (Ічнянський район), Є. Є. Ботяй (Ріпкінський район). Студенти хіміко-біологічного факультету знайомилися з досвідом роботи учителів біології А.М. Хомозюк (Городнянський район), Т.К. Пекур (Козелецька СШ № 3), а студенти факультету загальнотехнічних дисциплін вивчали досвід учителів праці М.В. Сергієнка (Хотіївська СШ Корюківського району), В.І.Тупик (Моценська СШ Городнянського району) та багатьох інших [304, арк. 61-62].

З метою поглиблення підготовки студентів до роботи у сільській школі на початку 90-х років термін педпрактики на випускному курсі факультету початкових класів збільшили на 3 тижні, і вона тривала всю першу чверть. Викладачі цього ж факультету стали більше уваги концентрувати на роботі у малокомплектних школах.

В організації навчально-виховної практики на передвипускному та випускному курсах загострювались проблеми, пов'язані з недостатньою матеріальною базою ряду шкіл. У багатьох школах були відсутні кабінети інформатики та комп'ютерні класи, не завжди у сільських школах були спортивні зали з відповідним обладнанням, складно було виконувати навчальні програми та завдання педпрактики студентам спеціальності «педагогіка і методика початкового навчання і образотворче мистецтво» [305, арк. 90]. Взагалі у 90-х роках виникли проблеми, пов'язані з переходом школи на нові програми і підручники, тому особливо студенти відчували слабку забезпеченість шкіл засобами навчання.

У другій половині 90-х років для покращення зв'язків педагогічного вузу із школами кафедри інституту розпочали укладати із загальноосвітніми школами

м. Чернігова і області угоди про співробітництво. У них вказувались конкретні напрямки взаємодії, спільні заходи, підбиття підсумків і визначення планів подальшої роботи.

Технологічну практику студенти факультету загальнотехнічних дисциплін і праці на початку 90-х років проходили у колгоспах, радгоспах, на автотракторних станах та в сільгосптехніках області. Вони працювали слюсарями по ремонту автомобілів, тракторів та іншої сільгосптехніки, окремі студенти проходили практику як механізатори [306, арк. 62].

У зв'язку із початком підготовки на початку 80-х років на історичному факультеті спеціальності 2108 «історія та радянське право» на четвертому курсі у 8 семестрі студенти проходили двотижневу педагогічну правову практику. Головними завданнями її було закріплення і поглиблення знань, отриманих студентами з правових дисциплін, набуття навичок і умінь правовиховної діяльності, формування внутрішньої потреби активної протидії проявам неповаги до закону та порушення законності. В ході цієї практики студенти знайомились з роботою районного відділу народної освіти, народного суду, прокуратури, державного арбітражу, інспекції у справах неповнолітніх районного відділу внутрішніх справ.

На настановчій конференції студентів знайомили з метою та завданнями практики, планом-графіком її проходження, порядком ведення облікової та звітної документації. За підсумками практики проводилась заключна конференція та залік [307, с. 24-27].

З початку 90-х р. значно поліпшилось інформаційне забезпечення студентів для проходження різних видів педпрактик. На ряді методичних кафедр факультетів: історичного, педагогіки і методики початкового навчання, загальнотехнічних дисциплін і праці та фізвиховання були підготовлені методичні рекомендації студентам. Це значно поліпшило інформаційне забезпечення.

Покращуючи інформаційні умови організації педпрактики, інститут значно втрачав від повної відсутності фінансування Міністерством освіти України в

частині оплати педагогічної практики студентів. З 1997 – 1998 навчального року студенти проходили практику без оплати роботи шкільних працівників (учителів-предметників, класних керівників та керівників шкіл). У зв'язку з цим інститут надіслав на ім'я начальника управління освіти Чернігівського міськвиконкому лист-прохання з роз'ясненням ситуації, що склалась з оплатою праці учителів. Подібного листа було направлено начальнику управління освіти Чернігівської області [308, арк. 19]. Проте ніякі листи чи прохання не могли замінити символічну оплату, яку отримували педагогічні працівники за роботу із студентами. Саме в даний час збільшується кількість відмов учителів допускати студентів на уроки та співпрацювати з ними.

Опитування студентів показало, що в ході педпрактики вони отримували методичну допомогу від більшості учителів шкіл, але відчували недостатню увагу з боку інститутських методистів. Студенти вказували на те, що вони мало відвідували, рідко погоджували та обговорювали з ними майбутні уроки. У той же час викладачі інституту пояснювали свою відсутність у школі значним навчальним навантаженням в інституті. Як бачимо, дана проблема в організації практики існувала з давніх пір, але так і не була вирішена. У середині 90-х років в інституті змінюється нарахування годин методистам за організацію роботи студентів в ході навчально-виховної педпрактики. Якщо у 80-ті роки методистам за керівництво 1 студентом на передвипускному курсі нараховували 16 годин, а на випускному – 18 годин, то стали нараховувати відповідно 5 і 6 годин. На нашу думку, це і стало однією з причин недостатньо відповідального відношення методистів до своїх обов'язків.

Ще одна із проблем, що не була вирішена, теж стосується методистів. Вони всі мали мати педагогічний стаж роботи в школах не менше трьох років, проте значна їх частина в школі не працювала.

Наприкінці 90-х років відбувається ще одна зміна в структурі педпрактики Чернігівського педінституту. У зв'язку з погіршенням державного фінансування зменшується кількість літніх оздоровчих таборів, а, як наслідок, це приводить до відсутності необхідної кількості баз практики. У 1997 – 1998 навчальному році в

інституті було відмінено обов'язкове проходження літньої педагогічної практики студентів, тому вона залишалась лише на кількох факультетах [309, арк. 20].

Чималу увагу колектив інституту приділив виконанню «Закону про мови в Українській РСР», прийнятого ще в 1989 р. Питання про організацію виконання в інституті цього закону було заслухано на вченій раді 31 січня 1990 р. Були затверджені заходи щодо розширення сфери функціонування української мови в інституті, розраховані на 10 років. У них зазначалось про втілення у стислі строки вимог Закону УРСР про мови у діловодство і документацію, проведення засідань, зборів, нарад та інших зібрань в інституті українською мовою. В інституті мали забезпечити вивчення практикуму з української мови на перших курсах та здійснити поступовий перехід до 1996 р. на викладання всіх предметів українською мовою, а також були визначені інші заходи.

На початку наступного навчального року 31 жовтня вчена рада інституту заслухала інформацію про виконання вищезгаданого закону. Так, українська мова як навчальна дисципліна вивчалась на I – II курсах усіх спеціальностей. Також на всіх спеціальностях були введені обов'язкові навчальні курси: історія світової та вітчизняної культури (78 годин) й історія України (50 годин). На підготовчому відділенні для всіх спеціальностей був введений курс української мови обсягом 50 годин. Для викладачів працювали курси української мови на всіх факультетах.

Забезпеченість підручниками українською мовою була незначною. Так з психолого-педагогічних дисциплін була забезпеченість на 30%, а на 90% була забезпеченість підручниками з фізико-математичних дисциплін. На історичному факультеті вона становила 35%, на факультеті педагогіки і методики початкового навчання – 40%, на хіміко-біологічному – 30%, а на спеціальності початкова військова підготовка та фізвиховання україномовних підручників взагалі не було.

Українською мовою вели викладання 47% викладачів суспільно-політичних дисциплін, 52% – психолого-педагогічних, 47 – спеціальних дисциплін. Із 375 викладачів інституту українською мовою викладали 159.

Створення кафедри української мови утруднювалось відсутністю спеціалістів з вченими ступенями та званнями, тому на кафедрі мови і літератури працювала лише секція української мови [310, арк. 69-70].

Через три роки після прийняття закону про мови ректор інституту О.Ф. Явоненко констатував про позитивні зрушення. Так вся документація у вузі в основному велась українською мовою, 55% начальних дисциплін викладалась державною мовою, що на 10% більше, ніж на час прийняття закону. Викладання на першому курсі здійснювалось українською мовою. Проте викладання технічних, спортивних і суспільно-політичних дисциплін (особливо по кафедрі філософії і політекономії) продовжувалось російською мовою. Були також і факультети загальнотехнічних дисциплін та фізичного виховання, де кількість дисциплін, що викладались українською мовою, становила від 0 до 20% [311, арк. 32].

Перше десятиріччя дії закону про мови було непростим для колективу інституту на шляху реалізації намічених планів. Однією з проблем, яка складно вирішувалась, було забезпечення студентів навчальною літературою. Виступаючи на розширеній вченій раді інституту у серпні 1997 р., директор бібліотеки Н.Г. Костарчук зазначала, що в цілому забезпеченість навчальною літературою достатньо висока. Повною мірою нею забезпечені студенти факультетів фізико-математичного та педагогіки і методики початкового навчання. За невеликим винятком відсутності методичної літератури українською мовою, добре забезпечені навчальними посібниками студенти історичного факультету. Проте студенти інших факультетів (фізвиховання, хіміко-біологічного, індустріально-педагогічного) були забезпечені російськомовними підручниками, але навчальна література українською мовою «майже відсутня» [312, арк. 72]. Саме відсутність українських навчальних посібників була приводом для окремих викладачів інституту відмовитись викладати навчальний предмет державною мовою.

Ректорат тримав під постійним контролем стан виконання Закону «Про мови...». В ході засідань вченої ради інституту ці питання розглядались: 20

травня 1992 р., 23 лютого 1994 р., 24 березня 1996 р., 28 січня 1998 р. До набуття навчальним закладом статусу педагогічного університету всі підручники, навчальні посібники, курси лекцій, методичні розробки, інструкції до лабораторних занять, плани семінарських та практичних занять, монографії, дисертації виконувалися і видавалися українською мовою. Вся навчальна і виховна робота переводилась державною мовою.

Була проведена робота по забезпеченню бібліотечного фонду україномовними підручниками. Значно поповнився фонд соціально-економічної, філософської літератури, а також методичної з усіх профільних предметів. На жаль мало видавалось навчальної літератури з психолого-педагогічних, загальнотехнічних дисциплін, фізкультури і спорту. Тому забезпеченість україномовними підручниками з цих курсів залишилась недостатньою.

Згідно із визначеними заходами в педагогічному інституті поступовий перехід на українську мову викладання мав бути завершеним у 1996 р., проте аналіз інформації про виконання Закону «Про мови...», яка зберігається у навчальному відділі педуніверситету, дає можливість стверджувати, що це завдання так і не було виконане – 17 викладачів із 274 не завершили цього переходу. Крім того, курс української мови, який вивчався на перших курсах на початку 90-х р., мав обсяг 50 годин, а згодом був зменшений до 36 годин, що не сприяло поліпшенню стану викладання української мови та розширенню її сфери вживання.

Отже, реалізація державної мовної політики в педагогічному інституті в основних її завданнях була здійснена. Проте з об'єктивних причин виникли проблеми із забезпечення студентів україномовною навчальною літературою, а окремі викладачі так і не змогли оволодіти державною мовою та здійснити перехід на викладання нею навчальних дисциплін.

Перехід на державну мову викладання у загальнодержавному масштабі серед педагогічних навчальних закладів не до кінця був завершений на 1997 р. Повною мірою цей перехід здійснили лише 4 з 27 педагогічних вишів: Дрогобицький, Київський лінгвістичний, Рівненський та Тернопільський.

Дев'яностовідсотковий рубіж чисельності викладачів, які викладали українською мовою досягнули 16 вишів, серед яких був і Чернігівський. Проте ряд навчальних закладів не досягнули навіть 50% рубіж: у Горлівському – 9,71%, Мелітопольському – 28,37%, Ізмаїльському – 42,16% [313, с. 237].

Таким чином, за тривалий період існування Чернігівського педагогічного інституту удосконалювалась вся система навчальної діяльності. За перше десятиріччя роботи в інституті особлива увага була звернена на перехід на нові навчальні плани та програми лише двох існуючих факультетів й оволодіння викладачами вузівською методикою проведення теоретичних і практичних занять, організацію самостійної роботи студентів, вироблення цілісної системи навчальної діяльності та здійснення внутрішньовузівського контролю. На наступному етапі, який тривав з другої половини 60-х років до початку 90-х років із збільшенням кількості факультетів до шести була звернута увага на формування системи організації навчальної діяльності на новостворених факультетах та удосконалення і використання нових підходів до навчально-виховної роботи. Третій етап, який тривав з 1991 р. до реорганізації педінституту в педуніверситет у 1998 р., розпочався складний процес становлення української державності, а разом з тим і формування нормативно-правової бази організації навчального процесу у вищій школі. Це дало змогу відкрити нові подвійні спеціальності та розширити сферу освітніх послуг і можливостей працевлаштування випускників. Відбулося удосконалення навчального процесу, впровадження української мови у викладання навчальних дисциплін. Проте завершити повний перехід всіх викладачів на викладання українською мовою у визначені терміни так і не вдалося.

За майже 44-річну історію Чернігівського державного педагогічного інституту була сформована ціла система проведення різних видів педагогічної практики. Міністерство освіти шляхом видання положень, інструкцій чи наказів давало навчальним закладам настанови щодо організації педпрактики, а у розробці змісту та особливостей її організації відігравали важливу роль

факультети і кафедри інституту, які у залежності від місцевих умов визначали, як краще її провести.

Першим етапом у набутті умінь і навичок виховної роботи в освітянських установах була безвідривна педагогічна практика, яка тісно пов'язана з вивченням курсу «Педагогіки» та його складової частини «Методики виховної роботи». Ефективність цієї практики значною мірою залежала від включення даного виду діяльності студентів до навчального розкладу. Винесення її за рамки позанавчальної діяльності приводило до знецінення даного виду роботи. Саме цю проблему на більшості факультетів так і не вдалося вирішити.

Піонерська або практика в літніх оздоровчих таборах була пов'язана з організацією виховної роботи у тимчасових об'єднаннях школярів у позанавчальний час. Проте виконувати її завдання було можливо лише за наявності необхідної кількості баз практики. У зв'язку з неможливістю охоплення всіх студентів даним видом практики у другій половині 90-х років був втрачений сенс її проведення на всіх факультетах.

Навчально-виховна педпрактика на передвипускному та випускному курсах мала на меті набуття певних практичних навичок організації навчально-виховної роботи учителя-предметника та класного керівника і була пов'язана не лише з вивченням психолого-педагогічних дисциплін, а й окремих методик з профільних дисциплін. Як свідчать матеріали дослідження, основна маса студентів інституту виконували поставлені перед ними завдання. Проте на ефективність даної практики значний вплив мала її тривалість, кваліфіковане надання студентам методичної допомоги як збоку шкільних учителів, так і інститутських методистів, принципова і об'єктивна оцінка результатів практики, забезпечення шкіл необхідними засобами навчання та інше. Проте не завжди ці умови реалізовувались, і тому це вказувало на необхідність її удосконалення.

Виробничі, технологічні, археологічні, правові педагогічні практики у педвищі давали змогу майбутнім учителям-предметникам детальніше ознайомитись з окремими галузями науки, поєднати теоретичні знання, отримані

в ході навчальних занять, з практикою та набути певних практичних умінь і навичок, необхідних для майбутньої роботи.

3.2. Зовнішній контроль за організацією навчально-виховного процесу

Важливу роль в діяльності вищих навчальних закладів відігравав зовнішній контроль, який здійснювався Міністерством освіти УРСР і України та освітніми міністерствами Радянського Союзу: Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти та Міністерством народної освіти. На перших порах реорганізації учительського інституту в педагогічний процес організації його діяльності був під постійним контролем з боку Міністерства освіти УРСР. Перша перевірка була здійснена комісією на чолі з начальником управління підготовки педагогічних кадрів Ф.В. Усенком уже після кількох місяців роботи інституту. 13 травня 1955 р. голова комісії доповів про результати перевірки всьому педагогічному колективу інституту. Хоч основним питанням перевірки була політико-виховна робота в інституті, але вивчення питань стосувалось всієї навчально-виховної роботи.

У своєму виступі Ф.В. Усенко зосередив увагу на аналізі якості лекцій і практичних занять. На основі стенограми проаналізував лекцію з стародавньої літератури на першому курсі. Головним його зауваженням було те, що викладачка, яка проводила лекцію, поверхово дала характеристики окремих програмних творів, а основну увагу зосередила на творах, відсутніх у навчальній програмі. В ході обговорення заняття на кафедрі виступаючі вірно вказали на недоліки, але йому не сподобалась оцінка цього заняття, дана членами кафедри, які вважали, що «лекція відповідала вузівським вимогам».

Обурливим він назвав той факт, що лекція, застенографована на кафедрі основ марксизму-ленінізму ще у листопаді, обговорена лише через півроку. Звинуватив він у «безвідповідальному, недбалому відношенні до своїх прямих

обов'язків» завідувача цієї кафедри. На травень місяць на кафедрі скопилось кілька стенограм лекцій, які не були прорецензовані та обговорені на засіданнях кафедри.

Сам Ф.В. Усенко відвідав семінарське заняття Н.Я. Марценюк, яке, за його оцінкою, «пройшло добре, при достатній активності студентів». Проте, даючи позитивну оцінку організації заняття, перевіряючи зробив зауваження викладачці щодо виставлених оцінок, які, на його думку, у деяких студентів були дещо завищеними [314, арк. 56].

Аналізуючи організацію навчальної роботи у педінституті, виступаючи назвав окремих викладачів, які спізнюються на лекції та несвоєчасно проводять консультації студентам. Відзначив він і деяких викладачів які не мали авторитету у студентів.

Виступаючи також запинився на ролі комсомольської організації у виховній роботі. Відвідавши комсомольські збори фізико-математичного факультету, він констатував, що студенти-комсомольці «обговорюють злободенні питання навчання і виховання». На них виступили 19 учасників зборів, які «викривали неправильну поведінку та недоліки у навчанні, власні та своїх товаришів».

На основі власних спостережень представник Міністерства освіти визначив недоліки проведення політзанять в інституті. Він не погоджувався з тим, що в основному тематика цих занять здебільшого стосувалась міжнародних подій. Так у вересні місяці всі чотири заняття були присвячені даній тематиці, і, як наслідок, розгляд цих питань перетворився у з'ясування 15-ї глави з курсу «Історія КПРС». Ось тому він вважав за потрібне розглядати частіше актуальні питання розвитку країни й пов'язувати з життям студентства [315, арк. 57].

На зборах викладачів виступив також директор педагогічного інституту В.М. Костарчук, який вважав, що у ідейному вихованні студентів є певні досягнення. Так, у квітні місяці було проведено студентську наукову конференцію, у роботі якої взяла участь «більша половина студентів». Значну виховну роботу серед молоді вели викладачі кафедр математики і фізики.

Кафедра математики організувала і провела обласну математичну олімпіаду та інститутський математичний турнір. Викладачі кафедри фізики разом із студентами протягом навчального року проводили у школах міста гурткову роботу.

Крім певних досягнень, директор інституту вказав на необхідність виправлення недоліків у цій роботі. У організації політзанять варто більше уваги звертати на виховання у студентів культури поведінки, ввічливості, поваги, а також на обговорення матеріалів молодіжних та освітянських газет. Політінформації мали стати складовою частиною політзанять [316, арк. 61].

Отже, протягом першого навчального року роботи педагогічного інституту працівниками Міністерства освіти УРСР було зосереджено значну увагу на перебудові всієї навчально-виховної роботи, що відповідала б вимогам вищої школи. Проведений аналіз роботи всього педагогічного колективу давав можливість встановити слабкі місця та визначити напрямки подальшої діяльності.

В період 60-70-х років зовнішній контроль стосувався окремих підрозділів інституту і загальної оцінки організації навчального процесу у виші комісії не давали.

Важливе значення для об'єктивної оцінки роботи Чернігівського державного педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка мала його фронтальна перевірка комісією Міністерства освіти УРСР, яку очолював начальник управління педагогічними навчальними закладами В.К. Майборода. Перевірка проходила з 1 по 10 квітня 1981 р., а наприкінці квітня відбулась колегія Міністерства освіти, де було розглянуте питання «Про стан підготовки учительських кадрів у Чернігівському педагогічному інституті в світлі рішень XXVI з'їзду КПРС».

У рішенні колегії Міністерства освіти було в цілому позитивно оцінено організацію підготовки учительських кадрів та соціалістичного змагання у вузі, належне забезпечення навчального процесу науково-педагогічними кадрами та їх наукову діяльність, зв'язки інституту із школами та інше. Але значне місце у

рішенні займали недоліки в роботі навчального закладу. Так рівень методичної роботи не повною мірою відповідав тогочасним вимогам, недостатньо використовувались технічні засоби навчання, окремі лекційні курси на кафедрах історії СРСР та УРСР, мови і літератури, математики та інших вели асистенти, а в той же час доценти не завжди мали достатню кількість лекційного навантаження. Кафедри суспільних і психолого-педагогічних дисциплін мало проводили спільних засідань з фаховими кафедрами, що не сприяло педагогізації викладання спеціальних дисциплін. Кафедри суспільних дисциплін не виконали наказу Мінвузу УРСР № 463 від 9 вересня 1974 р. про розробку текстів лекційних курсів і зосередження їх у навчально-методичних кабінетах. Не виконано інструктивний лист Міністерства освіти СРСР щодо спецкурсів з психолого-педагогічних дисциплін, на які мало відводиться 30-35% годин, виділених на курси за вибором. Ряд викладачів кафедр, в тому числі і методичних, керували педпрактикою студентів, хоч не працювали жодного дня у школі.

Була виявлена значна розбіжність між результатами контрольних робіт і оцінками екзаменаційної сесії. Так, за результатами сесії з української мови на 4 курсі факультету початкового навчання успішність студентів була 100%, якість знань – 89%, а контрольні роботи написали – 29% на «незадовільно», а 42% – на «задовільно», лише менше третини студентів підтвердили отримані оцінки в ході сесії. Студенти математичного факультету виявили низький рівень знань з курсу шкільної математики. Комісія вказала на ряд недоліків в роботі завідувачів кафедр, недостатній рівень вимогливості. Аналізи відвіданих ними занять здебільшого носили поверховий характер. Значна частина викладачів кафедр математики, психології, мови та літератури, педагогіки і методики початкового навчання не керувала підготовкою студентських наукових робіт [317, арк. 195].

Перелік недоліків в роботі, визначений комісією Міністерства освіти УРСР, вказував на основні напрямки покращення діяльності ректорату, факультетів і кафедр інституту. Значні зусилля необхідно було докласти в посилення навчально-методичного напрямку діяльності педагогічного інституту.

Разом з тим дана перевірка показала, що не все гаразд було з якістю і дієвістю внутрішньовузівського контролю.

Перевірка роботи Чернігівського державного педагогічного інституту комісією Міністерства освіти УРСР не була єдиною у 1981 р. У зв'язку з чисельними скаргами про недоліки в роботі, зловживання, хабарництво та аморальні вчинки окремих викладачів, які надходили до радянських, партійних і правоохоронних органів, ЦК Компартії України у жовтні 1981 р. направив комісію для перевірки навчально-виховної роботи в інституті. У той же час управління Комітету державної безпеки УРСР у Чернігівській області активізувало оперативно-слідчі дії у навчальному закладі. 14 грудня 1981 р. за матеріалами перевірки ЦК КПУ прийняв постанову «О серьёзных недостатках и упущениях в учебном и воспитательном процессе, злоупотреблениях, взяточничестве и поборах в Черниговском педагогическом институте».

23 грудня 1981 р. на засіданні бюро Чернігівського обкому КПУ було розглянуто вищезгадану постанову. На нього, крім членів бюро, були запрошені ректор інституту В.М. Костарчук, секретар партійного комітету інституту, проректори з навчальної роботи й заочної форми навчання та три викладачі – члени партії, яких звинувачували у хабарництві та поборах.

В ході розгляду питання про серйозні недоліки в навчально-виховній роботі, хабарництво та порушення норм поведінки у Чернігівському педінституті обговорювалися кілька документів. Основним з них була постанова ЦК КПУ, крім того, була використана довідка, підготовлена завідувачем відділу науки і навчальних закладів обкому Ю.І. Гірманом, а також доповідна записка начальника управління КДБ у Чернігівській області А.Н. Диченка від 19 листопада 1981 р. та доповнення до неї від 30 листопада 1981 р.

Комісія ЦК Компартії України вказала на виявлені «серьёзные недостатки и упущения в организации учебной и воспитательной работы». Зауваження стосувалися успішності студентів, яка була нижчою, ніж в середньому по педагогічних вишах України. Зафіксовано багато пропусків занять студентами без поважних причин (15240 годин). За останні 5 років збільшилась плинність

кадрів. Звільнилось з роботи 48 викладачів, в тому числі 1 доктор наук та 12 кандидатів наук. За той же час прийнято на роботу 83 викладачі, з них лише 14 кандидатів наук. Крім того, в інституті працювало 34 викладачі й співробітники, які були пов'язані родинними зв'язками, що негативно впливало на розвиток критики та самокритики [318, арк. 2].

Виявлено в інституті ряд фактів хабарництва, що зафіксовано у кількох кримінальних справах. Також у довідках згадується про аморальну поведінку окремих викладачів [319, арк. 6, 12, 13].

З матеріалів, наданих управлінням КДБ у Чернігівській області, можна зробити висновок, що основні звинувачення будуть спрямовані проти 5 викладачів і співробітників інституту за частиною 2 статті 168 Кримінального кодексу УРСР.

Бюро обкому партії, розглянувши дане питання, вирішило, що за серйозні недоліки в роботі інституту, неприйняття своєчасних заходів з наведення порядку, некритичну оцінку становища справ у колективі ректору Чернігівського педагогічного інституту, члену КППС В.М. Костарчуку оголосити сувору догану із занесенням до облікової картки, а разом з тим наголосило: «считать нецелесообразным его дальнейшее пребывание в должности ректора». Сувору догану із занесенням до облікової картки було оголошено секретарю парткому педінституту. Таке ж партійне стягнення отримав проректор із заочного навчання, хоч він, на їх думку, «заслуживает исключения из членов КПСС». Проректора з навчальної роботи за прорахунки в роботі та «недостойное поведение в быту» виключили із членів партії та визнали «нецелесообразным его дальнейшее пребывание в должности проректора».

Були виключені з партії викладачі, поведінку яких розглядали на даному засіданні, а також визнали, що неможлива в подальшому їх робота у виші. Адміністрації інституту рекомендувалось вирішити питання щодо роботи в інституті викладачів, які не були членами КППС та допускали факти хабарництва і недостойної поведінки [320, арк. 81-83].

На початку квітня місяця, не дочекавшись закінчення семестру, кілька викладачів звільнились з роботи «за власним бажанням», а можливо за наполяганням правоохоронних органів. За нашими підрахунками таких було більше 20 осіб.

Наказом Міністерства освіти УРСР від 12 січня 1982 р. за № 21-к В.М. Костарчук був звільнений з посади ректора Чернігівського педагогічного інституту імені Т.Г.Шевченка, але він продовжував працювати в інституті до 31 серпня 2000 р. професором кафедри математичного аналізу [321, арк.16-17].

Для об'єктивності оцінки організації навчального процесу в Чернігівському педагогічному інституті з 1982 р. до 1998 р. було проведено кілька перевірок комісіями різного рівня. Перша з них була проведена з 22 листопада до 2 грудня 1983 р. Державною інспекцією вищих навчальних закладів СРСР у складі інспектора вузів Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР Л.Ю. Пронякіна, доцента Коломенського педінституту Л.Г. Богатової та доцента Московського обласного педінституту В.П. Новікова. Ними було перевірено якість підготовки студентів зі спеціальності «загальнотехнічні дисципліни і праця». У акті перевірки детально описана історію інституту та факультету, їх матеріальна база, втілення в життя планів XXVI з'їзду КПРС, постанов партії та уряду.

Щодо результатів перевірки навчально-виховного процесу на факультеті говорилося, що аналіз успішності студентів за останні роки вказує на тенденцію покращення. Так, в 1980 – 1981 навчальному році загальна успішність становила 83%, в наступному році – 87,7%, в першому семестрі поточного навчального року – 88%. Однак такий рівень успішності був низьким. Невисоким був і рівень якості знань, всього 29,7%. Керівництво факультету і кафедр ведуть систематичний контроль за роботою викладачів і студентів. За поточний навчальний рік декан провів більше 30 контрольних відвідувань. Виконаний план контрольних відвідувань і завідувачами кафедр. Відвідування студентами занять є однією з важливих проблем, яка знаходиться в центрі уваги деканату. Однак ще багато студентів пропускають заняття без поважних причин. Так, у

1982 – 1983 навчальному році із 330 студентів 220 пропустили 1012 годин. Відсів студентів на факультеті теж значний. За останні 5 років відраховано 84 особи, це без врахування призову до армії [322, арк. 25-26].

На заочному відділенні навчаються на молодших курсах по 75 осіб, а на старших – по 90, які поділені на 2 групи по 45 осіб. Така кількість студентів не сприяє ефективній організації навчального процесу і потребує поділу студентів по 25 – 30 осіб у групі. Всі студенти-випускники, які закінчили ВНЗ у попередньому навчальному році, прибули на місце призначення. Суттєвим недоліком є те, що деканат не добився повної інформації про проходження стажування випускників. Отримано мало стажувальних листів із шкіл інших областей та республік.

Вказавши як на позитивні моменти, так і недоліки в роботі, комісія прийшла до висновку, «що діяльність керівництва і науково-педагогічних кадрів Чернігівського педагогічного інституту, спрямована на підготовку учителів загальнотехнічних дисциплін і праці, відповідає вимогам вищої школи» [323, арк. 28].

Після даної перевірки Державною інспекцією деканатом факультету загальнотехнічних дисциплін були розроблені заходи з подолання недоліків у роботі, що були вказані в акті.

У березні – квітні 1988 р. було проведено перевірку роботи Чернігівського державного педагогічного інституту комісією Міністерства освіти УРСР. 25 квітня питання про перебудову навчального процесу в інституті розглянула Колегія Міністерства освіти УРСР. Вона констатувала, що «на факультетах і кафедрах відбулись певні зрушення перебудовного характеру». З позитивної сторони було відзначено про створення на факультетах робочих навчальних планів з розрахунку тижневого навантаження 24 – 28 годин. На факультетах фізико-математичному, хіміко-біологічному, загальнотехнічному та початкових класів зосереджено увагу на організації самостійної роботи студентів. В інституті введена атестація студентів з усіх лекційних курсів. Частина практичних занять проводилась у школах, а 28 викладачів інституту працюють у

школах м. Чернігова. Провідні учителі міста і області залучені до проведення занять з методики.

Разом з тим в інституті не подолано інертність та пасивність викладачів. Мають місце неузгодженість і нечіткість в організації самостійної роботи студентів, слабкою ланкою в системі підготовки до роботи в школі залишалось ознайомлення студентів з шкільними програмами, підручниками, посібниками. Значного поліпшення вимагала методична підготовка студентів за обраним фахом, підвищення їх професійного та інтелектуального рівня [324, арк. 178-179].

Проведені міністерські контрольні роботи показали, що їх результати на 10 а то і більше відсотків нижчі семестрових оцінок. Третина студентів випускного курсу факультету початкових класів не справились з контрольними роботами з математики. Слабку теоретичну підготовку показали студенти історичного факультету. За даними анкетування кожен третій студент-випускник хіміко-біологічного факультету не підготовлений до роботи в сучасній школі. Крім того, студенти негативно оцінювали діяльність семи викладачів інституту, а майже кожен п'ятий студент-випускник факультету початкових класів висловив думку, що з боку викладачів допускається лібералізм і невимогливість в оцінюванні знань студентів [325, арк. 8].

Отже, перевірка організації навчально-виховного процесу в інституті показала, що певні зміни в його перебудові відповідно до нових вимог розпочались, проте Колегія Міністерства освіти УРСР визначила ряд конкретних завдань в даному напрямку.

Перевірка якості підготовки фахівців була проведена уже в незалежній державі Україна Державною інспекцією закладів освіти в лютому 1996 р. Контрольні роботи з виявлення залишкових знань студентів були проведені з дев'яти фундаментальних та спеціальних дисциплін: української мови, математики, інформатики, фізики, хімії, опору металів, педагогіки, психології, фізіології людини. Контролем було охоплено 565 студентів 27 академічних груп, що складало 27% від загальної кількості студентів, яка на той час перебувала в

інституті. В результаті проведених контрольних робіт на оцінку «відмінно» написали 56 осіб (9,9%), на «добре» - 217 осіб (38,4%), на «задовільно» - 195 осіб (34,5%), на «незадовільно» - 97 осіб (17,2%). Таким чином, загальна успішність студентів за результатами контрольних робіт склала 82%, а якісний показник успішності становив 48,3%.

Загальні результати були непоганими, але аналіз виконаних робіт з окремих навчальних дисциплін та в окремих групах показав значні розбіжності в результатах оцінки знань студентів, виявлених на екзаменах під час останньої сесії та у контрольних роботах. Так, з математики у 31 групі спеціальності «початкове навчання» різниця становила 37,7%, з хімії у 32 групі спеціальності «хімія» – 21,2%, з інформатики та обчислювальної техніки у 54 групі спеціальності «математика» – 36,4%. Значні розбіжності у порівнянні з екзаменаційними оцінками виявлені з педагогіки у 44 групі спеціальності «фізичне виховання», де різниця в показниках успішності становила 36,4%, з психології у 35 групі спеціальності «початкове навчання» – 46%, з соціальної психології на спеціальності «історія і психологія» – 34%.

Одним з напрямків роботи комісії була перевірка виконання в інституті Закону «Про мови...». З цією метою у ряді груп були проведені контрольні роботи, в ході яких студенти мали написати державною мовою 4 ділові документи: автобіографію, характеристику, доповідну записку, заяву. В цілому із завданням справились від 80% на факультеті фізичного виховання до 85% на інших факультетах. Типовими помилками були: невірне оформлення документів (здебільшого доповідної записки), вживання русизмів, неузгодження граматичних форм, синтаксичні помилки [326, арк. 12-13].

Результати проведених контрольних випробувань з ряду дисциплін були піддані експертній перевірці. Так кафедри математики та хімії Київського державного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова перевірили контрольні роботи з математики та хімії і підтвердили об'єктивність оцінок, виставлених викладачами Чернігівського педагогічного інституту.

Аналіз проведених міністерських контрольних робіт з фундаментальних та спеціальних дисциплін дав привід для ректорату, деканатів, кафедр провести об'єктивний, вимогливий самоаналіз з метою удосконалення фундаментальної і спеціальної підготовки майбутніх педагогів. Після даної перевірки для всіх деканатів стало правилом щосеместра проведення контрольних ректорських робіт з основних навчальних дисциплін.

Своєрідна перевірка навчального закладу була пов'язана з прийняттям Закону України «Про освіту». Відповідно до даного закону Кабінет Міністрів 1 червня 1992 р. прийняв Постанову і Положення про акредитацію вищих навчальних закладів. Акредитація – це акт визнання державою відповідності рівня діяльності ВНЗ державним стандартам. Складовою частиною акредитації було ліцензування, тобто визнання державою права ВНЗ на здійснення навчально-виховної діяльності за державними вимогами і у відповідності до заявленого статусу. Згідно вимог ліцензування на кожному факультеті відповідно до кожної спеціальності мали бути документи: концепція, програма та план освітньої діяльності, програма формування педагогічного персоналу та програма матеріального і фінансового забезпечення, пакет замовлень на підготовку спеціалістів, програма наукового, методичного та інформаційного забезпечення, програма цільових міжнародних зв'язків. Ліцензований ВНЗ зобов'язаний був пройти атестацію, тобто отримати підтвердження здатності закладу до проведення навчально-виховного процесу на рівні державних стандартів освіти [327, арк. 6].

У 1995 р. Державна акредитаційна комісія перевірила роботу всіх факультетів Чернігівського державного педагогічного інституту і відповідно до рішення акредитаційної комісії від 30 травня 1995 р. і наказу Міністерства освіти України від 16 червня 1995 р. інститут в цілому був акредитований за третім рівнем акредитації, а три факультети з шести (фізико-математичний, історичний та хіміко-біологічний) – за четвертим рівнем [328, арк. 87].

Отже, в результаті цієї перевірки була дана оцінка роботи педінституту і на основі певних критеріїв визначений акредитаційний рівень навчального закладу.

Деякою мірою це стало стимулом для трьох факультетів з третім рівнем акредитації і для ВНЗ в цілому для подальшого зростання. Вже 26 березня 1997 р. вченою радою педінституту було затверджено «Самоаналіз діяльності Чернігівського педагогічного інституту імені Т.Г.Шевченка», в якому йшла мова про те, що інститут за визначеними критеріями доріс до університетського четвертого рівня акредитації [329, арк. 85 – 115]. Через рік навчальний заклад отримав університетський статус. (Див. додаток Р).

Таким чином, за час діяльності Чернігівського державного педагогічного інституту відбулось ряд важливих перевірок організації навчально-виховного процесу. Здебільшого контрольні заходи проводили комісії освітянської галузі союзного чи республіканського рівня. Одна з перевірок була ініційована вищим республіканським партійним органом. За її результатами відбулись зміни керівництва навчального закладу та відкриття правоохоронними органами кримінальних справ, звільненням з роботи ряду викладачів. В незалежній Україні перевірки проводили різні підрозділи Міністерства освіти здебільшого для контролю рівня теоретичних знань та практичних умінь і навичок, набутих студентами, й визначення акредитаційного рівня ВНЗ.

Аналіз архівних матеріалів різного роду перевірок вказує на те, що вони мали позитивне значення для подальшого розвитку навчального закладу. Здебільшого на основі зауважень і пропозицій, висловлених перевіряючими, керівництво вишу, деканати і кафедри робили вірні висновки й визначали шляхи їх виправлення.

3.3. Основні напрямки наукової роботи

З трансформацією учительського інституту в педагогічний особливу роль у діяльності ВНЗ мала відігравати науково-дослідницька робота. Вивчення цієї проблеми нами умовно поділено на три періоди: перший – розпочинається з другої половини 50-х і триває до середини 60-х років, коли діяли два факультети

і відбулося становлення системи наукової роботи у виші. Другий – з середини 60-х – до початку 90-х років, коли відбулося збільшення кількості факультетів та покращення якісних наукових здобутків викладачів. Третій період пов'язаний з утворенням незалежної української держави у 1991 р. – до реорганізації педінституту в педагогічний університет у 1998 р.

У 1955 р. головною метою викладачів в цьому напрямку були традиційні для того часу питання, пов'язані з «вирішенням завдань, які були поставлені в постановах ЦК партії з ідеологічних питань, в рішеннях 19 з'їзду КПРС з проблем політехнізації». Наукова робота викладачів кафедр в основному зводилася до підготовки кандидатських дисертацій, публікації журнальних та газетних статей. Підготовка монографій, шкільних та вузівських підручників в цей час не стояла на порядку денному.

На середину 50-х років в інституті функціонувало два факультети та п'ять кафедр. Саме такою була структура колишніх учительських інститутів в Україні.

Основними здобутками викладачів за 1955 р. була публікація в різних виданнях результатів власних наукових досліджень. За рік сім викладачів (В.М. Костарчук, М.С. Красіко, С.І. Гончарук, Б.Ф. Кирющенко, О.С. Шева, П.Г. Мінеєв та В.С. Кролевець опублікували 13 статей у різних виданнях, причому 9 статей з'явилися у обласній газеті «Деснянська правда», а П.Г. Мінеєв виступив на обласному радіо з повідомленням про видатного радянського письменника М.О. Шолохова. Лише три публікації були надруковані у наукових журналах: стаття О.С. Шеви «Відображення революції 1905 – 1907 рр. в українській літературі» (український методичний журнал «Література в школі», № 4), стаття В.С. Кролевця «Математична олімпіада газети «Зірка» (збірник Українського науково-дослідницького інституту педагогіки «З досвіду викладання математики») та доповідь В.М. Костарчука «Про один метод вирішення систем лінійних рівнянь і відшукування власних векторів матриці» (математична серія «Доповідей АН СРСР», №4 [330, арк. 22-23].

Протягом 1955 р. викладачами інституту була захищена одна дисертація. Старший викладач кафедри марксизму-ленінізму В.М. Воїнова на засіданні

спеціалізованої вченої ради при Інституті підвищення кваліфікації Київського державного університету імені Тараса Шевченка захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук.

Одним з напрямків наукової роботи того часу були виступи з лекціями і доповідями викладачів інституту на науково-методичні і педагогічні теми перед учителями, студентами і громадськістю. Так, кандидат педагогічних наук П.М. Глушков виступив на обласному семінарі учителів математики з доповіддю «Підсумки проведення математичної олімпіади серед учнів старших класів середніх шкіл». Старший викладач С.А. Хатюков виступив перед учителями фізики м. Чернігова з доповіддю «Про політехнічне навчання на уроках фізики середньої школи». З доповідями на різноманітну тематику серед учителів, студентів і громадськості виступали також члени кафедри мови та літератури О.С. Шева, П.Г. Мінеєв, О.Л. Мешкова, О.Й. Коцюба.

З метою поширення найновіших наукових знань серед молоді в інституті був створений учнівський лекторій фізико-математичного та філологічного спрямування, де читалися лекції викладачами інституту. З цією метою був підготовлений абонемент з тематикою виступів, який був поширений серед старшокласників м. Чернігова [331, арк. 40-41].

Характерною особливістю контролю за науковою роботою на початковому етапі діяльності педагогічного інституту з боку ректорату, керівництва факультетів і кафедр було щомісячне обговорення на засіданнях ради інституту та кафедр результатів науково-дослідницької роботи викладачів. На цих засіданнях не лише заслуховувалися звіти та інформація про наукову роботу, а й попередньо проводилася перевірка виконаної роботи. На засіданнях кафедр обговорювались параграфи та розділи кандидатських дисертацій, плани методичних статей та посібників.

Контроль за виконанням науково-дослідницької роботи здійснювався особисто директором, науковою частиною інституту та завідувачами кафедр. Достатньо критично оцінювалися результати наукової роботи у звіті за 1955 р., де вказано на значні недоліки в роботі кафедр в цьому напрямку. Перше

зауваження стосувалося незначної кількості публікацій на сторінках наукових і методичних видань. Не було підготовлено жодного методичного посібника для студентів, а також курсу лекцій з будь-якої дисципліни. Недостатньо вивчався і поширювався передовий педагогічний досвід роботи учителів через видання методичних публікацій.

Окрім того, у звіті йшла мова про шість викладачів, які не виконали запланованої на 1955 р. наукової роботи. Серед них був один із завідувачів кафедри, кандидат наук, який не підготував до друку статті. Подібні завдання не виконали також три старші викладачі та два асистенти.

Підбиваючи підсумки за перший рік роботи педагогічного інституту, керівництво ВНЗ прийшло до висновку, що для покращення результатів наукової діяльності «необхідно зменшити максимальне академічне навантаження викладачів», ставити за обов'язок виконання наукової роботи, яка б прирівнювалася до виконання академічного навантаження. Було висловлене побажання, щоб дирекції інституту було надано право давати творчі відпустки викладачам терміном до трьох місяців та наукові відрядження за межі України до одного місяця [332, арк. 17].

Подібні завдання довелося вирішувати викладачам педінституту і у другій половині 50-х років. Проте науково-дослідницька робота стала обов'язковою для всіх викладачів і одним із важливих напрямків діяльності ВНЗ. Збільшувалась кількість друкованої продукції у різних наукових виданнях. Так у 1958 р., за нашими підрахунками, викладачі п'яти кафедр інституту надрукували 24 статті: кафедра марксизму-ленінізму – 4, кафедра педагогіки – 4, кафедра математики – 5, кафедра фізики – 3, кафедра літератури – 8. У місцевій пресі вийшло близько 20 статей про роботу інституту, проблем освіти, з історії Чернігівщини, тощо.

Окрім того, протягом року було підготовлено і проведено дві наукові конференції, присвячені 70-річчю з дня народження А.С. Макаренка та річниці створення Компартії України. Також проведені дві науково-практичні конференції спільно з обласним відділом освіти та учителями Чернігівщини, одна – з обговорення навчальних планів та програм для новоствореного

факультету початкових класів, інша стосувалась зміцнення зв'язків школи з життям та подальшого розвитку системи народної освіти [333, арк. 19].

Саме в даний час з'являється як обов'язковий ще один з напрямків наукової роботи викладачів інституту – це керівництво науково-дослідницькою роботою студентів. Аналіз архівних матеріалів показує, що в основному студенти набували елементарних навичок дослідницької роботи в науковому товаристві. Воно об'єднувало студентські наукові гуртки як окремі секції цього товариства. Чисельність учасників його, як і кількість секцій, кожного року змінювалась. Так, у 1958 р. працювало 8 секцій товариства: педагогіки, фізики, математики, історії КПРС і філософії, радіотехніки, автомотогурток, фото і кінодемонстратора. У них брало участь 202 студенти. Найбільше учасників було у фото та автомотогуртках – 50 та 42 студенти [334, арк. 16].

Проте уже в наступному 1959 – 1960 навчальному році працювали шість секцій товариства: історико-філософська – під керівництвом ст. викл. Ю.І. Гірмана (11 студентів), математична – керівник ст. викл. В.Л. Сабодаш (9 студентів), педагогічна – керівник ст. викл. К.П. Кондрат, технічна – керівник І.П. Євдокименко (14 студентів), радіотехнічна – керівник В.О. Йовенко (4 студенти), кінотехнічна – керівник А.П. Нижник (6 студентів). Керівництво навчального закладу критично оцінювало ефективність роботи студентського наукового товариства. Як зазначалось у звіті інституту, в секціях наукового товариства брала участь незначна частина студентів, тематика їх наукових проблем не пов'язана з роботою школи, у секціях не ставлять завдань проведення експериментів та недостатньо налагоджено керівництво з боку викладачів [335, арк. 128]. Тобто, даний напрямок роботи потребував подальшого удосконалення.

Отже, в другій половині 50-х років у педагогічному інституті основними напрямками наукової діяльності викладачів була підготовка і публікація результатів власних наукових досліджень, поширення досягнень науки серед учителів та молоді. На стадії становлення була студентська науково-дослідна

робота. Керівництво інституту і кафедр тримало під постійним контролем та критично оцінювало виконання планів наукових досліджень.

Зростання наукового потенціалу інституту відбувається на початку 60-х років. У 1960 – 1961 навчальному році збільшується кількість кафедр. За перші п'ять років діяльності педінституту кадровий склад збільшується в два рази. Якщо в 1955 р. він становив 33 викладачі, 6 з яких мали науковий ступінь кандидата наук, то на 1960 – 1961 навчальний рік уже працювало 66 викладачів, 15 з яких мали наукові ступені. Збільшення кількості викладачів – кандидатів наук в основному здійснювалось за рахунок захисту дисертацій. Разом з тим зміцнення кадрового потенціалу здійснювалося і за рахунок конкурсного відбору [336, арк. 12].

Із збільшенням кількості викладачів високої кваліфікації покращуються і якісні показники їх науково-дослідної роботи. Так, у 1960 р. вийшли з друку у видавництві «Радянська школа» підручник для студентів педінститутів «Курс вищої алгебри» доцентів В.М. Костарчука та Б.І. Хацета, монографії В.Ф. Шморгуна «Активізація мислительної діяльності учнів на уроках», С.П. Марценюка «Марксизм-ленінізм про роль особи і народних мас в історії», брошура В.У. Чорноуса і Н.Я. Марценюк «З історії партійної організації Чернігівщини» та ряд статей у республіканських наукових виданнях [337, арк. 1]. За графіком дирекції інституту проведені дві наукові конференції викладачів, а результати наукової діяльності обговорені на раді інституту.

Керівництво навчального закладу констатувало, що поряд із певними позитивними змінами у науково-дослідній роботі викладачів було і ряд недоліків у її організації. По-перше, не всі викладачі займалися науковою роботою. Найбільше таких працювало у предметних секціях «музики і співів» та «фізвиховання», а також на новоствореній кафедрі загальнотехнічних дисциплін. Загальна кількість їх, за нашими підрахунками, становила 27 осіб [338, арк. 65]. По-друге, значна частина викладачів, а особливо асистентів мали академічне навантаження до 1000 годин, тому фактично вони не мали часу для заняття науковою роботою. По-третє, інститут не мав достатнього фінансування на

наукові відрядження, а у той же час у навчальному закладі було відсутнє необхідне лабораторне обладнання для проведення експериментів і дослідів. По-четверте, у педагогічних навчальних закладах існували об'єктивні труднощі із друкуванням наукової продукції, а також не було коштів на вихід у світ «Наукових записок». По-п'яте, існувала ускладнена система захисту дисертаційних робіт, що не сприяло збільшенню кількості науково-педагогічних працівників [339, арк. 40-41].

Важливим напрямком наукової діяльності викладачів інституту були організація і керівництво науково-дослідною роботою студентів. У 60-ті роки у звітах про наукову роботу інституту давалася інформація про студентське наукове товариство. Воно об'єднувало на 1965 р. 17 студентських наукових гуртків як секцій цього товариства, у них налічувалося 233 студенти. У квітні гуртківці традиційно звітували про виконану роботу на студентських наукових конференціях. У звітах про наукову роботу інституту відзначаються успішна робота таких секцій, як математична (керівник доц. Я.А. Ройтберг), спектроскопії (керівник доц. Г.Ю. Ілляшенко), напівпровідників (керівник доц. А.Ф. Скубенко), технічної творчості (керівник І.П.Євдокименко), біологічної (керівник І.С. Рябко) [340, арк. 47].

Особливо відзначали діяльність секції напівпровідників, яка досліджувала електричні і фотоспектральні властивості сульфідів сурми, германію та інших напівпровідників. Відзначено роботу студентів цієї секції Сидорко та Мозоль. Значну практичну роботу радіофікації навчальних приміщень здійснили студенти радіотехнічного гуртка під керівництвом студента Скрипки. Творчі роботи студентів технічної секції надсилали на конкурс студентських наукових робіт [341, арк. 48].

Подібні наукові здобутки та недоліки у науковій роботі були у викладачів інституту до 1965 р., коли діяли два факультети, а кількість викладачів деякою мірою збільшувалась у залежності від збільшення набору студентів. Саме в першому десятилітті діяльності педагогічного інституту була вироблена певна система організації наукової роботи викладачів. Керівництво навчального

закладу систематично контролювало роботу кафедр і окремих викладачів з виконання планів наукових досліджень.

З другої половини 60-х років розпочинається наступний етап організації науково-дослідної роботи. Із збільшенням кількості факультетів і кафедр формуються не лише нові структурні підрозділи, а й нова система організації наукових досліджень. Збільшуються як кількісні, так і якісні показники колективних та індивідуальних результатів досліджень. З 1965 р. 30 викладачів інституту були залучені до підготовки нарисів з історії міст і сіл Чернігівщини та історії партійної організації Чернігівщини. Окрім того, щорічно виходили з друку авторські підручники та методичні посібники. Так, у 1967 р. вийшли у світ підручник доц. Т.Б. Коробової «Природознавство» для студентів факультету педагогіки і методики початкового навчання, старшого викладача В.М. Петрова – методичний посібник з викладання математики, доцента Г.Ю. Ілляшенка – методичний посібник з викладання фізики [342, арк. 2].

Окрім навчально-методичних посібників, що видавалися викладачами, кожного року збільшувалась кількість публікацій у наукових збірниках та журналах. Так, у 1968 р. на сторінках цих видань було надруковано більше 40 статей. Лише журнал «Радянська школа» надрукував 11 статей викладачів інституту.

У звітах Чернігівського педагогічного інституту другої половини 60-х років особлива увага акцентується на питаннях виконання планів наукової роботи викладачами навчального закладу. Так, у 1968 р. було заплановано завершити роботу з підготовки та друку 92 видів різного роду наукової продукції. Проте вийшло з друку 86 монографій, статей, підручників, методичних посібників. Тобто було незначне невиконання планів [343, арк. 68]. Ще більшим було недовиконання плану наукових досліджень у 1967 р. Із запланованих 60 видів наукової продукції вийшло з друку 46.

Значні позитивні зміни у науково-дослідницькій роботі викладачів відбулися у 70-х роках. Відсоток викладачів вищої кваліфікації у 1971 р. уже становив 30% , а у 1975 р. – уже 40%. За першу половину 70-х років науково-

педагогічним персоналом надруковано 82 монографії, підручники і навчальні посібники загальним обсягом 459 друкованих аркушів, а також 428 наукових публікацій у фахових журналах та збірниках, загальним обсягом 259 друкованих аркушів [344, арк. 2-3].

На базі Чернігівського педагогічного інституту за п'ять років було проведено дві всесоюзні та п'ять республіканських і міжвузівських наукових конференцій. Одна із всесоюзних конференцій була організована Міністерством освіти СРСР і присвячена проблемам викладання фізики у педагогічних ВНЗ, а інша – присвячена 150-річчю з дня народження К.Д. Ушинського. 281 викладач інституту підготували доповіді й повідомлення і взяли участь у зазначених конференціях.

Викладачами кафедри методики викладання математики були розроблені автоматизовані пристрої для контролю знань студентів «Чернігів 1» та «Чернігів 2». Викладачами кафедри фізики підготовлені уроки фізики для республіканського телебачення та методичні матеріали з використання телевізорів для проведення лекційних занять в інституті.

Відбуваються якісні зміни і у студентській науковій роботі. За 1971 – 1975 рр. зросла кількість студентських наукових гуртків з 25 – у 1971 р., у яких брали участь 424 студенти, до 46 – у 1975 р. і було 848 гуртківців. За вказаний період на конкурси студентських наукових робіт було подано 111 робіт, з них 25 були відзначені дипломами і преміями. У наукових виданнях опубліковано 8 статей студентів у співавторстві із їх науковими керівниками [345, арк. 85].

З 1973 р. вперше в історії інституту розпочалось виконання господарсько-договірної тематики науковцями навчального закладу на суму 11200 крб. Виконання даного виду роботи було пов'язане з впровадженням у виробництво нових науково-технічних винаходів і підвищенням ефективності виробничих процесів. Першу тему, розраховану на два роки, «Дослідження можливостей підвищення ланцюгових приводів шляхом використання нових конструкцій елементів ланцюгового контура», виконували викладачі кафедри загальнотехнічних дисциплін під керівництвом кандидата технічних наук О.І.

Пилипенка спільно з Гомельським науково-дослідним інститутом механіки металополімерних систем АН БРСР.

Другу госпдоговірну тему «Дослідження фазових і структурних перетворень у вольфрамівій сталі» виконували викладачі кафедри фізики спільно з інститутом металофізики АН УРСР під керівництвом кандидата фізико-математичних наук А.С. Медвідя. У 1974 р. викладачами інституту виконувались три госпдоговірні теми на суму 23500 крб., а у 1975 р. – чотири, на суму 31500 крб. [346, арк. 83].

Проте й на середину 70-х років викладачі інституту не позбулися розрізненості наукової тематики та дрібних тем дослідження. Мало викладачів працювали над докторськими дисертаціями. Керівництво інституту пропонувало докорінно змінити перспективне планування науково-дослідної роботи у педагогічних ВНЗ. Зважаючи на потреби розвитку освітньої галузі та здійснення виховання молоді, необхідно було науково-дослідним інститутам чи координаційним центрам Міністерства освіти УРСР давати педвузам завдання у цьому напрямку. Окрім того, потребував змін порядок виконання госпдоговірної тематики, надавши інститутам більше можливостей для підписання договорів про співробітництво.

Керівництвом інституту пропонувалось галузевому міністерству розробити чіткі критерії оцінки результатів наукової діяльності викладачів вишів, поставивши в залежність обсяги виконаної наукової роботи від виконання академічного навантаження. Для зміцнення кадрового потенціалу провінційних навчальних закладів вважали за необхідне збільшити для них кількість посад старших наукових співробітників та місць у цільовій аспірантурі. Потребувала змін існуюча система друкування результатів наукових досліджень викладачів у республіканських збірниках, де частіше публікувалися статті столичних науковців [347, арк. 116-117].

У другій половині 70-х років науково-дослідницька робота викладачів інституту мала ще більші здобутки. Вийшли з друку сім монографій, одна з яких була колективною, а саме: «Очерки истории Черниговской областной партийной

организации», яка видана у видавництві «Політична література України» у 1980 р. обсягом 21,3 друкованих аркушів. До авторського колективу цього видання входили викладачі суспільних кафедр, доценти: М.М. Острянюк, С.П. Марценюк, М.Н. Кононенко, В.К. Молочко, І.П. Неліп, М.Г. Пушкаренко, Н.В. Тимчук, Ф.Й. Стрельченко. Окрім того, доцент М.М. Артеменко у 1978 р. видав у видавництві «Просвещение» книгу «Природа и эстетическое воспитание», а інші видання вийшли в світ уже в 1980 р. Доцент В.Г. Гетта у видавництві «Радянська школа» видав монографію «Проблемне навчання на уроках праці», доцент І.С. Матюшко – «Активізація навчання студентів», доцент М.І. Колесник у видавництві «Мистецтво» - «Людяність прекрасного», доцент Д.М. Букович у Закарпатському видавництві «Карпати» видав угорською мовою книгу - «Реакційна діяльність уніатської церкви», а монографія доцента О.Я. Куриша «Системи принципів навчання у радянській школі» була депонована в Київському державному університеті імені Т.Шевченка [348, арк. 109-110]. .

З 1976 до 1980 років викладачі інституту видали 17 підручників та методичних посібників для студентів ВНЗ. Ректор педінституту професор В.М. Костарчук видав у видавництві «Вища школа» підручник для студентів фізико-математичних факультетів педагогічних інститутів «Алгебра і теорія чисел» у двох частинах. Перша частина цієї книги вийшла у світ в 1976 р. обсягом 25 друкованих аркушів, а друга частина – у 1980 р. обсягом 25,5 друкованих аркушів. Навчальні посібники для студентів педінститутів видали у видавництві «Вища школа» професор Л.М. Вивальнюк «Числові системи» та доцент З.Г. Шефтель «Теорія ймовірності», обсягом 10 і 9 друкованих аркушів. Викладачі математики, доценти В.Н. Боровик, І.С. Матюшко та Е.В. Рафаловський, у видавництві «Вища школа» в 1978 р. видали навчальний посібник для студентів математичних факультетів педвишів «Практикум з розв'язування задач з геометрії». Доцент В.Н. Боровик у співавторстві з викладачами інших навчальних закладів у 1980 р. видав навчальний посібник «Математика» для студентів факультетів підготовки учителів початкових класів. Інші методичні видання, підготовлені викладачами інституту, стосувалися рекомендацій та

вказівок студентам з вивчення різних навчальних дисциплін. Разом з тим викладачі інституту видали 8 навчальних посібників та методичних рекомендацій для учителів загальноосвітніх шкіл загальним обсягом 33,4 друкованих аркушів [349, арк. 111-115].

За другу половину 70-х років викладачами 20 кафедр педагогічного інституту видано 280 наукових статей обсягом 144,4 друкованих аркушів, а загальна чисельність виданої наукової продукції становила 494 публікації, загальним обсягом 485,7 друкованих аркушів [350, арк. 117-118].

Значно зростали обсяги виконаної госпдоговірної тематики. Якщо у 1976 р. об'єм науково-дослідних робіт складав 53 тисячі карбованців, то в 1977 р. – 54,5 тисячі, у 1979 р. – 121,1 тисячі, а у 1980 р. – 142,1 тисячі карбованців [351, арк. 3].

Наукові напрямки госпдоговірної тематики були поєднані з відповідними колективними темами кафедр. Разом з тим науковий потенціал окремих кафедр інституту приводив до виникнення науково-дослідницьких осередків. Так на кафедрі фізики за планами науково-дослідних робіт виконувалась колективна тема з дослідження фізичних властивостей напівпровідникових кристалів, яку очолював доцент М.І. Гриценко. Ця ж тема була безпосередньо пов'язана з розробкою госпдоговірної проблеми. На кафедрі загальної історії старший науковий співробітник Е.В. Яковенко керувала виконанням госптеми «Охоронні розкопки археологічних пам'яток в зоні будівельних робіт м. Чернігова», яка була складовою частиною наукових досліджень кафедри.

Науково-дослідна робота студентів набула певної системи і розпочиналась вона з формування елементів дослідження на навчальних заняттях, при виконанні лабораторних робіт, завдань педпрактики, підготовці курсових та дипломних робіт. На всіх факультетах, починаючи з 5 семестру, вивчався курс «Основи наукових досліджень». Теоретична частина курсу складалась із двох частин: «Основи наукових досліджень в галузі психолого-педагогічних наук» та «Основи наукових досліджень в галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук». Для проведення практичного курсу студенти поділялись на

підгрупи, отримували конкретні теми наукових досліджень, які мали завершуватися дипломними проектами, науковими статтями, рефератами, роботами, що відбиралися на конкурс студентських наукових робіт.

Протягом 1976 – 1980 рр. в інституті працювало більше 50 студентських гуртків та секцій, в яких брало участь біля 80% студентів денного відділення (у 1976 р. – 52 гуртки, де брало участь 1620 студентів, а у 1980 р. – 54 гуртки і було 2088 учасників). Головним результатом роботи студентських гуртків було більш глибоке вивчення навчальних дисциплін, стимулювання інтересу до наукових досліджень, підготовка до участі в наукових конференціях, конкурсах та предметних олімпіадах. Так, на республіканський тур VII Всесоюзного конкурсу студентських наукових робіт з суспільних дисциплін (1977 р.) було подано 34 наукові роботи, 16 з яких були відзначені дипломами. Наступного року на цей конкурс уже направили 54 роботи, 26 – з них були відзначені дипломами 1 – 3 ступенів.

Збільшувалась кількість учасників на республіканському конкурсі студентських наукових робіт з природничих, технічних та гуманітарних наук. Так, у 1977 – 1978 навчальному році було направлено на конкурс 12 робіт, одна з них відзначена дипломом. У наступному навчальному році вже 3 роботи були відзначені дипломами, а у 1979 – 1980 навчальному році з 16 робіт було відзначено дипломами 8 [352, арк. 6-7].

Зростала також кількість учасників наукових конференцій. Так, на республіканській конференції 1976 р. взяли участь 13 студентів, 4 з них були рекомендовані та взяли участь у всесоюзній конференції, а у 1980 р. 26 студентів виступили з доповідями на республіканській конференції, 3 з яких взяли участь у всесоюзній конференції.

На початку 80-х років відбулась зміна ректора інституту. 12 січня 1982 р. керівником педагогічного інституту призначено професора О.Ф. Явоненка. Проте в організації наукової роботи викладачів не відбулось змін. Вони продовжували видавати підручники і навчальні посібники, монографії та статті у наукових виданнях, розробляли держбюджетні та госпдоговірні теми,

виступали з доповідями на міжнародних, всесоюзних і республіканських наукових конференціях, керували науково-дослідною роботою студентів. Так, у 80-х роках кількісні показники видання підручників та навчальних посібників була майже на одному рівні. У 1982 р. їх видано 4. Разом з тим опубліковано 136 статей у наукових виданнях загальним обсягом 145,3 друкованих аркушів. У 1983 р. видавничі обсяги дещо зменшились, адже було видано всього 3 підручники та навчальні посібники, один з них - для студентів педінститутів, а два – для школярів. Проте кількість опублікованих статей збільшилась до 165, але загальний обсяг видань зменшився до 115,5 друкованих аркушів [353, арк. 6].

У 1985 р. видання підручників та навчальних посібників збільшилось до восьми, з них два – для студентів ВНЗ та шість – для школярів. Видано також 135 статей у наукових виданнях. Загальний обсяг видань збільшився до 147,5 друкованих аркушів [354, арк. 6].

Вісім підручників та навчальних посібників було видано і в 1986 р. Окрім того вийшло з друку 7 методичних розробок, 12 брошур та 157 наукових статей та тез. Загальна кількість наукових публікацій становила 186 одиниць обсягом 136,5 друкованих аркушів [355, арк.26].

З 1986 р. і до кінця 80-х років вийшло в світ 1109 наукових публікацій, з них 10 монографій, 34 підручники та навчальні посібники. Найбільше публікацій мали викладачі кафедр загальної фізики – 123, кафедри історії СРСР та УРСР – 105. Проте 82 викладачі (22,1%) за 1987 – 1989 рр. не мали жодної публікації, зокрема на кафедрі фізвиховання 14 викладачів з 15 не мали публікацій, не друкувались також у наукових виданнях викладачі кафедри цивільної оборони та медичної підготовки [356, арк. 40].

Аналіз архівних матеріалів дає можливість стверджувати, що у 80-х роках у звітах про наукову роботу акцентувалася увага на виконанні викладачами інституту госпдоговірних і держбюджетних тем, які досліджувалися за планами, починаючи від Академій наук СРСР та УРСР і завершуючи планами кафедр. Так, на 1983 р. викладачами інституту розроблялися 119 тем, з них 7 – госпдоговірних, 6 тем були включені до координаційних планів наукових рад

АН СРСР та УРСР, 13 тем входили до комплексних цільових програм Міністерства освіти УРСР «Наука», інші стосувались кафедральних планів. Госпдоговірні теми в основному виконували викладачі фізико-математичного факультету, а саме 6 тем на суму 125 тисяч карбованців, і одна тема сільськогосподарська на суму 3,8 тисяч [357, арк. 17, 19].

Кількість наукових тем, які розроблялись в педінституті у 80-ті роки, була в межах 100 – 120. Так, у 1985 р. їх кількість становила 98 тем, 4 з яких були включені до всесоюзних, 7 – до республіканських і 12 – до відомчих планів науково-дослідної роботи. Госпдоговірна тематика виконувалась викладачами і співробітниками 5 кафедр: 9 кандидатів наук та 14 осіб навчально-допоміжного персоналу. Договорів з підприємствами підписано на суму 113 тисяч карбованців. У звітах про наукову роботу особливо відзначається робота кафедри фізики на чолі з доц. М.І. Гриценком. Викладачі і співробітники виконували госпдоговірні роботи з підприємствами міст Харкова та Києва, обладнали в підвальному приміщенні лабораторію рідких кристалів, яка, за словами завідувача відділом Інституту кристалографії АН СРСР професора Л.М. Блінова, за обладнанням та корисністю і цінністю досліджень була на рівні кращих лабораторій СРСР [358, арк. 18].

Аналіз архівних документів свідчить, що протягом 80-х років у науково-дослідній роботі, й в тому числі у виконанні госпдоговірних тем, брала участь значна кількість студентів. Так, у 1982 р. із 2314 студентів денної форми навчання брали участь у науковій роботі 2105, у тому числі із психолого-педагогічних наук – 1177. Працювали 56 студентських гуртків, у яких брали участь 1118 студентів. Технічні витвори студентів були відзначені шістьма авторськими свідоцтвами, один експонат був представлений на Виставці досягнень народного господарства УРСР. Члени студентського конструкторського бюро отримали 4 медалі ВДНГ СРСР та 4 дипломи республіканської виставки «Юні техніки», а також понад 20 грамот і дипломів обласних і міських конкурсів і виставок технічної творчості [359, арк. 2, 34].

У 1985 р. учасники студентського конструкторського бюро брали участь у 2 всесоюзних (4 експонати) та 2 республіканських (6 експонатів) виставках і отримали 3 атестати головного комітету ВДНГ СРСР, 4 бронзові медалі і 4 дипломи ВДНГ УРСР, 2 грамоти всесоюзних виставок технічної творчості молоді. Кількість студентських гуртків у 1985 р. збільшилася до 71, але гуртківців у них зменшилося до 935 осіб. У звітах інституту особливо відзначались керівники студентських гуртків доц. М.І. Гриценко – гурток з вивчення властивостей рідких кристалів, асистент М.М. Сердюк та ст. викладач І.П. Євдокименко – гурток навчально-виробничого проектування і конструювання, старший викладач Т.П. Демченко – краєзнавчий гурток та Е. В. Яковенко – археологічний гурток. Позитивним результатом роботи студентських наукових гуртків стало те, що колишні студенти-гуртківці фізичного факультету О.Ситніков, В. Завадський, Виноградов, Зданчук після закінчення інституту продовжили роботу в науково-дослідному відділі. Колишній гуртківець О.В. Рогоза підготував до захисту кандидатську дисертацію із властивостей рідких кристалів [360, арк. 3, 33].

На початку 90-х років результати наукової діяльності викладачів педагогічного інституту мали ще вищі показники у порівнянні з попередніми. Це можна пояснити не лише збільшенням кількісного і якісного складу науковців, а й більш інтенсивною їх роботою. Так, у 1990 р. загальна кількість опублікованих робіт становила 492 одиниці, обсягом 307,4 друкованих аркушів. Із цієї кількості публікацій 189 становили тези доповідей на наукових конференціях, у республіканських наукових виданнях опубліковано 178 статей, а 62 – у всесоюзних виданнях, 42 – методичні розробки, 8 робіт – у збірниках наукових праць, 11 монографій навчально-методичного характеру, 2 роботи опубліковані за кордоном.

Кращими за науковими досягненнями відзначені кафедри історії і археології УРСР – 105 публікацій, 46 – мали викладачі кафедри початкових класів, 31 – у викладачів кафедри історії культури. Не мали опублікованих

матеріалів викладачі кафедр фізвиховання, цивільної оборони та військової кафедри [361, арк. 142].

На початку 90-х років збільшилися обсяги виконання госпдоговірної тематики. Якщо у 1989 р. їх обсяг становив 148 тисяч карбованців, то у 1990 р. – 189,8 тисяч. Основний обсяг цих робіт виконували викладачі і співробітники кафедр загальної фізики, початкових класів, історії і археології УРСР, загально технічних дисциплін. 82 студенти брали участь у виконанні цих робіт, за що їм нараховувалася заробітна плата [362, арк. 143].

Особливу увагу кафедри інституту зосереджували на науково-дослідній роботі студентів. У інституті працювало 76 гуртків, де брали участь 579 студентів. Коло інтересів гуртківців розподілялося наступним чином: технічні науки – 167 студентів, 144 – психолого-педагогічні науки, 45 – суспільні науки. 31 студент опублікували свої статті у наукових виданнях, 4 студенти, наукові керівники яких працювали на кафедрах хімії, математики, загальної фізики та історії і археології УРСР, зайняли призові місця на республіканській студентській олімпіаді, а І. Коновець зайняв призове місце на всесоюзній олімпіаді з хімії [363, арк. 143].

Отже, на другому етапі організації наукової роботи, який тривав від другої половини 60-х і до початку 90-х років, у педагогічному інституті зростає кількість факультетів до шести і формується у новостворених структурних підрозділах нова система організації наукових досліджень. Більш якісних змін набувають наукові здобутки викладачів. Монографії, підручники, методичні посібники та чисельні наукові статті були результатами їх досліджень. Значно розширилися обсяги госпдоговірної тематики. Головними показниками досягнень студентської наукової роботи стали призові місця республіканських та всесоюзних предметних олімпіадах.

1991 – 1992 навчальний рік став першим роком організації науково-дослідної роботи в педагогічному інституті незалежної держави Україна, і розпочався третій етап організації наукової роботи. Саме з вересня 1992 р. було започатковано ще один з напрямків наукової діяльності навчального закладу, а

саме підготовка викладачів високої кваліфікації. В інституті відкрили аспірантуру за спеціальностями: 01.01.02 – «Диференційні рівняння», 01.03.03 – «Геліофізика і фізика сонячної системи», 01.04.07 – «Фізика твердого тіла», 03.00.04 – «Біохімія», 07.00.02 – «Вітчизняна історія». Управління атестації науково-педагогічних працівників затвердило план прийому до аспірантури інституту у 1992 р. в кількості 6 аспірантів. Науковими керівниками стали О.Ф. Явоненко, Я.А. Ройтберг, М.І. Гриценко, І.К. Коваль і М.К. Бойко[364, арк. 18].

Загальна кількість опублікованих наукових робіт у 1991 р. дещо зменшилась і становила 403 роботи загальним обсягом 277 друкованих аркушів, у тому числі 18 підручників, навчальних посібників та монографій, 21 робота опублікована за кордоном[365, арк. 2].

Загальний обсяг госпдоговірних робіт складав 380 тисяч карбованців. Причому при значній інфляції того часу це була незначна сума. Разом з тим у річному звіті роботи навчального закладу ректор О.Ф. Явоненко наголошував, що з розвитком ринкової економіки попит керівників підприємств на виконання госпдоговірних тем значно зменшився. Проте ректорат домігся від Міністерства освіти значного збільшення держбюджетного фінансування наукових досліджень. Якщо у 1991 р. воно становило лише 3 тисячі карбованців, то у 1992 р. – 803 тисячі. Ці дослідження проводили викладачі кафедр: фізики, історії і археології України, загальної історії, хімії, основ матеріалознавства і трудового навчання, математики [366, арк. 18-19].

Важливою подією для дослідників історії Чернігівщини став вихід у світ в березні 1995 р. першого номера всеукраїнського історико-краєзнавчого просвітницького журналу «Сіверянський літопис». Одним з ініціаторів його створення виступив Чернігівський державний педагогічний інститут імені Т.Г. Шевченка. Журнал ставив за мету розкривати сторінки історії Сіверського краю та відображати наукові розвідки дослідників інших регіонів й зробити їх надбанням численних науковців, краєзнавців, шанувальників старовини. З часом на його сторінках друкувались статті з філософії, економіки, філології.

«Сіверянський літопис» швидко завоював авторитет у чисельних читачів не лише в Україні, а й далеко за її межами. Повні комплекти видання зберігаються у вісімнадцяти базових освітніх, культурологічних наукових установах чотирьох країн світу. З 1999 р. публікації журналу згідно з Постановою Вищої атестаційної комісії України зараховуються до результатів дисертаційних робіт з історії, філософії, філології та економіки [367, с. 4]. Це друковане видання стало дуже популярним серед дослідників історії педагогічного інституту, а також серед студентів.

Науково-дослідною роботою у 1991 р. було зайнято 675 студентів, 23 з них брали участь у виконанні госпдоговірної тематики. Співавторами опублікованих наукових праць стали 27 студентів. На базі основних напрямків наукових досліджень в інституті склались наукові школи під керівництвом проф. М.І. Гриценка, Я.А. Ройтберга, О.Ф. Явоненка, М.К. Бойка [368, арк. 29].

Підсумки роботи аспірантури протягом 4 років були підведені на раді педагогічного інституту в листопаді 1996 р. Перші 5 випускників аспірантури 1995 р. «виявили дуже тривожні симптоми», жоден з них не подав дисертації до захисту. Подібна ситуація склалася з п'ятьма випускниками аспірантури другого випуску 1996 р. Проректор з наукової роботи пропонував раді інституту змінити систему підбору кандидатур вступників: брати до аспірантури не вчорашніх випускників інституту, а учителів шкіл. Це давало б змогу ще до вступу в аспірантуру скласти екзамени кандидатського мінімуму, а перебуваючи в аспірантурі, проводити дисертаційні дослідження.

На 1996 – 1997 навчальний рік в аспірантурі педагогічного інституту навчалося 32 аспіранти, 8 з них – за цільовими направленнями інших ВНЗ. Окрім того, в інших вишах та науково-дослідних інститутах за цільовими направленнями педінституту навчалися 5 осіб у докторантурі та 12 осіб у аспірантурі. Для покращення результативності підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації в аспірантурі рада інституту вирішила особливу увагу зосередити на покращенні науково-дослідної роботи студентів. Даний вид роботи значною мірою зводився до виконання суто навчальних форм роботи –

виконання курсових та дипломних робіт. Робоча група, що перевіряла роботу факультетів, не виявила у протоколах засідань рад питань, де б розглядалися проблеми пошуку нових форм та удосконалення організації студентської наукової роботи.

Рада інституту визнавала, що завдання підготовки викладачів вищої кваліфікації інститут виконував не повною мірою. Адже з 5 випусників першого випуску викладачами інституту працює лише 2, а з наступного випуску влаштовано трьох випусників і то лише на 0,5 ставки. Невтішною була ситуація і з тими випусниками аспірантури, що навчалися в інших наукових центрах за рахунок коштів інституту. Так, після направлення двох випусників індустриально-педагогічного факультету до аспірантури Українського науково-дослідного інституту педагогіки, вони не повернулися до інституту, а влаштувалися на роботу в школу міліції. Колишнього викладача інституту, випусника аспірантури Інституту історії НАН України ледь влаштували на 0,5 ставки асистента. Залишалися невлаштованими на профільну роботу значна кількість випусників [369, арк. 190-192].

Для подолання проблем, що існували в роботі аспірантури, радою інституту було вказано на необхідність чіткого виконання планів підготовки науково-педагогічних кадрів та визначення перспективи формування замовлень місць в аспірантурі.

Кількість наукових галузевих проблем, що розроблялися викладачами інституту в 90-ті роки, дещо збільшувалась. Якщо у 1994 р. їх було 45, то у 1995 р. – 52, у 1996 р. – 68, така ж кількість була і в 1997 р. Обсяг держбюджетних виконаних НДР становив у 1994 р. – 64 тисячі гривень, у 1995 р. – 52 тисячі, у 1996 р. – 65 тисяч, а у 1997 р. – 52 тисячі гривень.

Проте, якщо порівняти кількість викладачів, які виконували держбюджетні теми, то їх частка з роками зменшувалася. Так, якщо у 1995 р. 55,95% викладачів вели такі роботи, то у 1997 р. їх частка уже становила 15,15%. Даний показник по педагогічних навчальних закладах України був значно нижчим. Середній

показник на 1995 р. становив 15,22%, у 1996 р. – 13,66%, а у 1997 р. – 11,26% [370, с. 232].

Характерною особливістю періоду 90-х років було поступове зменшення обсягу госпдоговірної тематики. Так, у 1994 р. він становив 4,9 тисяч гривень, у 1995 р. – 1,8 тисяч, 1996 р. – 2,1 тисяч гривень [371, арк. 111].

Це приводило до зменшення кількості викладачів, які брали участь у виконанні госпдоговірної тематики. Якщо у 1995 р. у ЧПІ ця частка становила 42,28%, то в наступному році – 18,89%, а у 1997 р. – 3,64%. У загальнодержавному масштабі по педвишах середній показник на 1993 р. становив 10,33% , у 1995 р. він зменшився до 2,34% , а у 1997 р. становив 0,67% [372, с. 231].

Загальний обсяг наукових публікацій незначною мірою збільшувався. У 1994 р. він становив 314 друкованих аркушів, у 1995р. – 320, а у 1996 р. – 330 друкованих аркушів. Вийшло з друку у 1994 р. 6 монографій обсягом 80 друкованих аркушів, у 1995 р. – 5 монографій (55 друкованих аркушів), 1996 р. – 6 монографій (90 друкованих аркушів). Дещо збільшилась кількість наукових розробок спільно із зарубіжними партнерами. Якщо у 1994 р. їх було 11, то 1996 р. їх стало 12 [373, арк. 112].

У 1997 р. було опубліковано 340 наукових робіт, 30 – з них у іноземних виданнях. Якщо порівняти кількість опублікованих матеріалів по педвишах України, то лідерами по цьому показнику були: Харківський педагогічний університет – 1004 публікації, Тернопільський – 872, Київський національний педагогічний університет – 839. У семи педвишах ці показники були нижчими від Чернігівського педінституту. Лідерами з кількості публікацій у іноземних виданнях були педвиші західного регіону. Із 994 публікацій, виданих по Україні, 203 опублікували викладачі Дрогобицького педінституту, 172 – Рівненського, 94 – Тернопільського. У 12 педвишів цей показник був нижчим від ЧПІ [374, с. 234].

Наукові розробки викладачів і співробітників Чернігівського інституту відзначались медалями та преміями. Так, у 1994 і 1995 рр. відзначено трьома, а у

1996 р. – п'ятьма преміями та медалями. За цей же час було отримано по 4 ліцензії і авторські свідоцтва [375, арк. 112].

Варто підкреслити, що кількість експонатів, які виставляли на виставках представники педвишів, з роками зменшувалася і у 1997 р. лише 5 педінститутів представили 64 експонати на різних виставках, 16 з яких були представлені на міжнародних виставках. Представники ЧПІ не брали участі у них. Сім педагогічних навчальних закладів у 1997 р. отримали 33 патенти на відкриття, причому один з них отримали співробітники ЧПІ.

У другій половині 90-х років у звітах про наукову роботу вишів з'являються нові дані, яких раніше не було. Стали звітуватися про кількість виїздів наукових працівників за кордон для проведення наукових досліджень та кількість працівників, які працювали за контрактом за кордоном, також подавали дані про отримані гранти на наукові дослідження від міжнародних фондів. Так, за даними 1997 р. 24 викладачі з 10 педвишів України виїздили для наукових досліджень за межі держави, лише 4 викладачі з 3 вишів працювали за контрактами в іноземних державах. 32 гранти від міжнародних фондів отримали викладачі 14 педвишів, і в тому числі один грант мав Чернігівський педінститут [376, с. 234].

В педагогічному інституті протягом тривалого часу накопичений певний досвід організації і проведення науково-дослідної роботи студентів. Головними формами її стали проблемні групи, гуртки, які працювали на кафедрах усіх факультетів. Регулярними стали студентські наукові конференції на факультетах, участь студентів у наукових творчих колективах викладачів, які працювали над реалізацією держбюджетних та госпдоговірних досліджень. Науково-дослідницька робота стала також складовою частиною навчання у виші. Проте протягом 80-90-х років не виправдали себе студентські структури координації наукової роботи. Створена рада студентського наукового товариства стала існувати формально. Наукова частина не змогла знайти нові форми активізації наукової роботи студентів.

Перший напрям наукової роботи охоплював навчальний процес протягом усіх років навчання. Реалізація цього завдання здійснювалась шляхом підготовки рефератів, курсових та дипломних робіт, освоєння елементів дослідницької роботи під час практичних і лабораторних занять. Саме цей напрямок роботи став обов'язковим для викладачів усіх кафедр. Проте із навчальних планів майже всіх факультетів (за винятком індустріально-педагогічного) вилучено спеціальний курс «Основи науково-дослідницької роботи». Це привело до загального зниження якості дипломних робіт, зменшення в них наукового пошуку.

Потребувало також посилення уваги викладачів кафедр до тієї частини студентів, які в процесі навчання проявляли нахил до дослідницької роботи. Саме таким чином необхідно було формувати резерв аспірантів і майбутніх викладачів. Кожного року державні комісії інституту рекомендували від 20 до 25 студентів для вступу в аспірантуру. Близько 25% від кількості рекомендованих вступали до аспірантури і приблизно така ж кількість складали екзамени кандидатського мінімуму поза аспірантурою. У 90-х роках в педінституті дійшли до системи самозабезпечення кадрами вищої кваліфікації за схемою: студент – спеціаліст – кандидат наук. Але результати діяльності аспірантури інституту були досить низькими. З 15 випускників аспірантури захистили дисертацію на 1997 р. лише 3 колишні аспіранти. Показник ефективності складав 20% [377, арк. 137-138].

Аспірантура до певної міри стала стимулом для активізації наукової роботи серед студентів. Кращі студенти дістали можливість для підготовки дисертаційних робіт. Однак не всі факультети і кафедри могли використати таку можливість, адже у них не було спеціалістів вищої кваліфікації, які б здійснювали підготовку аспірантів. Так, на 1997 р. 7 провідних викладачів історичного факультету керували 19 аспірантами, 5 викладачів фізико-математичного факультету керували 11 аспірантами, 3 викладачі хіміко-біологічного факультету керували 3 аспірантами, 1 викладач індустріально-педагогічного факультету керував 1 аспірантом. Але на факультетах підготовки

учителів початкових класів, фізвиховання підготовка аспірантів не проводилася, хоч ці факультети потребували поліпшення свого якісного складу викладачів [378, арк. 142].

Порівнюючи ефективність діяльності аспірантури в 27 педагогічних навчальних закладах України можна сказати, що найменш ефективною в другій половині 90-х років вона була у Чернігівському педагогічному інституті. Так, у 1996 р. прийнято до аспірантури 13 осіб, випустили з аспірантури цього року 5 осіб, ефективність, тобто захищених дисертацій випускників – 0%. Наступного року – прийнято до аспірантури 9 осіб, випущено – 5, ефективність – 0%. Подібна ситуація була і в наступні два роки. Проте в інших педвишах ефективність аспірантури була значно вищою. Так, у Ізмаїльському педінституті у 1997 р. було зараховано 11 осіб, 2 аспіранти завершили навчання і того ж року захистили дисертації, тобто ефективність 100%. Високою також була ефективність діяльності аспірантур у 1997 р. у Луганському університеті – 57%, Уманському педінституті – 67%, Тернопільському педуніверситеті – 43% [379, с. 207].

Отже, за сорокачотирирічну історію Чернігівського педагогічного інституту удосконалювалась вся система організації наукової роботи. У першому десятиріччі діяльності інституту головна увага була зосереджена на формуванні в свідомості кожного викладача необхідності виконання наукових досліджень як необхідної умови реалізації індивідуального плану роботи. Окрім того, були впроваджені основні напрямки даного виду діяльності, типові для вищої педагогічної школи. На другому етапі, який тривав з другої половини 60-х років до початку 90-х, коли збільшилася кількість факультетів до шести, виникла необхідність формування системи організації наукової діяльності на новостворених факультетах. З покращенням якісного складу викладачів були підвищені завдання з видання наукової продукції у вигляді підручників, методичних посібників, а також розширення планів госпдоговірної тематики та створення перших науково-дослідних осередків. Значно результативнішим стало керівництво науково-дослідною роботою студентів.

З утворенням незалежної держави Україна у серпні 1991 р. розпочинається третій етап організації наукової роботи Чернігівського педагогічного інституту. Характерною особливістю його стала поява важливого напрямку підготовки викладачів високої кваліфікації через інститутську аспірантуру. У 90-х роках в педінституті дійшли до системи самозабезпечення кадрами вищої кваліфікації за схемою: студент – спеціаліст – кандидат наук.

Збільшуються обсяги публікації наукової продукції. Науковий потенціал викладачів інституту спричинив розширення науково-дослідницьких осередків та виникнення наукових шкіл під керівництвом провідних професорів інституту. Внаслідок цього ЧПІ почав відігравати роль провідної наукової інституції Сіверянського краю.

Таким чином на початку своєї діяльності викладачі педагогічного інституту зосередили увагу на перехід на нову систему організації навчального процесу, характерного вищій школі. Із середини 60-х років, коли відбулося збільшення кількості факультетів до шести, подібна система формувалася й на новостворених факультетах. За незалежної держави України відбулося формування нової нормативно-правової бази організації навчального процесу вищої педагогічної школи, у ЧПІ відкривалися нові подвійні спеціальності та розширювалася сфера освітніх послуг.

За час діяльності педагогічного інституту відбулося формування цілісної системи організації педагогічної практики, до якої увійшли: безвідривна, у літніх оздоровчих таборах, навчально-виховні практики на передвипускному та випускному курсах. Виробничі, технологічні, археологічні, правові підпрактики давали змогу майбутнім учителям-предметникам більш детально познайомитися із спорідненими галузями науки та набути певні практичні уміння і навички для виконання педагогічної діяльності.

За радянського часу робота ЧПІ була під постійним контролем різних комісій освітянської галузі союзного і республіканського рівня. У період

незалежності перевірки проводили здебільшого для визначення рівня теоретичних знань, сформованості практичних умінь та навичок і для визначення акредитаційного рівня ВНЗ.

Значно результативнішою стала наукова робота викладачів інституту. Підтвердженням цього було не лише збільшення кількості і якості наукової продукції, а й те, що у 90-ті роки педінститут уже прийшов до системи самозабезпечення кадрами вищої кваліфікації. ЧПІ став відігравати роль провідної наукової інституції Сіверянського краю.

Висновки

У результаті проведеного дослідження автор дійшов таких висновків:

1. Аналіз стану розробки теми дисертаційного дослідження дає можливість стверджувати, що до цих пір історія Чернігівського педагогічного інституту не була предметом спеціального дослідження. Історіографічне вивчення проблеми протягом 50-х – кінця 80-х років XX ст. здійснювалося фрагментарно, у контексті дослідження проблем історії радянської культури і освіти, історії радянської інтелігенції на базі марксистсько-ленінської методології і загальної концепції історії радянського періоду. З 60-х років розпочинається вивчення історії Чернігівського педагогічного інституту шляхом публікації у наукових виданнях окремих статей та брошур з історії навчального закладу. Впродовж 90-х р. і до нинішнього часу вивчення історії ЧПІ набуло нового якісного рівня. З'явилися перші монографічні роботи та розпочалися перші дисертаційні дослідження з історії навчального закладу. Були опубліковані наукові розвідки з історії навчального закладу, діяльності окремих факультетів та кафедр. У публікаціях українських вчених у науковий обіг було введено значний пласт нового документального матеріалу. Це була перша спроба предметного вивчення історії ЧПІ.

Зібрана нами джерельна база та її опрацювання дозволило проаналізувати і узагальнити досліджувану проблему.

2. Реорганізація Чернігівського учительського інституту у педагогічний інститут як вищий навчальний заклад відбулася у 1954 р., коли в УРСР завершувалося створення радянської системи підготовки педагогічних кадрів та зникали учительські інститути як залишок старої системи підготовки учителів. На цей час уже діяли в Україні 33 педагогічних інститути, 10 самостійних учительських інститутів та 4 учительських при педагогічних інститутах, усього 47 навчальних закладів. Реформування системи підготовки педагогічних кадрів було обумовлене політико-ідеологічними, соціальними і культурними

завданнями радянської влади, необхідністю радикальних змін у створенні нової радянської еліти. Реформа вищої педагогічної школи здійснювалась радянським керівництвом України і відповідними органами в регіонах, проводилася в контексті загальної програми соціальних перетворень в СРСР. Незважаючи на загальну спрямованість освітянських реформ в межах СРСР, їх реалізація і конкретні форми проведення мали свою регіональну специфіку.

Останніми здійснювали реорганізацію учительських інститутів у педінститути навчальні заклади обласних центрів та міст обласного підпорядкування з обмеженими фінансовими можливостями: Бердичівський, Глухівський, Ізмаїльський, Осипенківський (Бердянський), Рівненський, Слав'янський, Чернівецький, Уманський, Коломийський та Чернігівський.

Формування навчально-матеріальної бази Чернігівського педінституту відбувалося на основі принципу спадковості, коли як основне приміщення, так і всі необхідні засоби навчання та приладдя перейшли від учительського інституту. Розширення навчальної бази у послідовному відбувалося за ректора В.М. Костарчука шляхом добудови до існуючого нових аудиторій, лабораторій, спортивних залів, бібліотеки з читальними залами, актового залу та будівництва двох типових гуртожитків. За ректора О.Ф. Явоненка педінститут отримав від місцевих органів влади приміщення колишніх партійних чи державних установ, де розмістилися військова кафедра та історичний факультет, також було завершено будівництво їдальні та ще одного типового гуртожитку. Проте забезпечення навчального процесу навчально-лабораторними площами в Чернігівському педінституті в розрахунку на одного студента до 1998 р. так і не досягнуло середнього показника по вищих педагогічних навчальних закладах. Але створена навчально-матеріальна база відповідала мінімальним потребам вищого навчального закладу педагогічного спрямування і забезпечувала необхідні умови праці, навчання, проживання і відпочинку студентів.

3. Процес формування структурних підрозділів Чернігівського державного педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка був багатоетапним і пройшов складний шлях еволюції. На час реорганізації Чернігівського

учительського інституту в педагогічний діяли два факультети: фізико-математичний та мовно-літературний, шість кафедр та дві секції викладачів іноземної мови та фізвиховання. На березень 1998 р. у педагогічному інституті працювали 6 факультетів, 28 факультетських кафедр та 5 – загальноінститутських. Тобто загальна кількість кафедр в інституті становила 33. Кількість факультетів і кафедр значною мірою залежало від потреби української школи в кваліфікованих педагогічних кадрах, це давало змогу виконувати поставлені перед педагогічним колективом вишу завдання. Подібна структура навчальних підрозділів була у більшості вищих педагогічних навчальних закладах України.

4. За час діяльності педагогічного інституту у 9 разів збільшилася кількість викладачів, значно поліпшився якісний його склад. Замість 6 кандидатів наук, які працювали на початку створення педінституту, на завершальному етапі його діяльності працювали 21 доктор наук та 132 кандидати наук. За кадровим складом навчальний заклад відповідав встановленим параметрам для вищих навчальних закладів четвертого рівня акредитації. Разом з тим значно зріс контингент студентів педінституту з 373 до 4728 осіб, тобто майже в 13 разів. За кількістю студентів денної форми навчання з 27 педагогічних навчальних закладів України Чернігівський педінститут займав 12 місце. За майже 44-річну діяльність Чернігівського державного педагогічного інституту в його стінах було підготовлено, за нашими підрахунками, 28146 учителів різних спеціальностей.

5. За тривалий період існування Чернігівського педагогічного інституту удосконалювалась вся система навчально-методичної роботи. За перше десятиріччя роботи інституту особлива увага була звернена на перехід до нових навчальних планів та програм лише двох існуючих факультетів й оволодіння викладачами вузівською методикою проведення теоретичних і практичних занять, організацію самостійної роботи студентів, вироблення цілої системи навчальної діяльності та здійснення внутрішнього контролю. На наступному етапі, який тривав з другої половини 60-х років до початку 90-х років, із

збільшенням кількості факультетів до шести була звернута увага на формування системи організації навчальної діяльності на новостворених факультетах та удосконаленні і використанні нових підходів до навчально-виховної роботи. На третьому етапі, який тривав з 1991 р. до реорганізації педінституту в педуніверситет у 1998 р., розпочався складний процес становлення української державності, а разом з тим і формувалася нормативно-правова база організації навчального процесу у вищій школі. Це дало змогу відкрити нові подвійні спеціальності та розширити сферу освітніх послуг і можливостей працевлаштування випускників. Відбулося удосконалення навчального процесу, впровадження української мови у викладання навчальних дисциплін. Проте завершити повний перехід всіх викладачів на викладання українською мовою у визначені терміни так і не вдалося.

6. За весь час діяльності Чернігівського державного педагогічного інституту була сформована ціла система проведення різних видів педагогічної практики. Міністерство освіти шляхом видання положень, інструкцій чи наказів давало навчальним закладам настанови щодо організації педпрактики, а у розробці змісту та особливостей її організації відігравали важливу роль факультети і кафедри інституту, які у залежності від місцевих умов визначали, як краще її провести.

Першим етапом у набутті умінь і навичок виховної роботи в освітянських установах була безвідривна педагогічна практика, яка тісно пов'язана з вивченням курсу «Педагогіки» та його складової частини «Методики виховної роботи». Ефективність цієї практики значною мірою залежала від включення даного виду діяльності студентів до навчального розкладу. Винесення її за рамки позанавчальної діяльності приводило до знецінення даного виду роботи. Саме цю проблему на більшості факультетів так і не вдалося вирішити.

Піонерська або практика в літніх оздоровчих таборах була пов'язана з організацією виховної роботи у тимчасових об'єднаннях школярів у позанавчальний час. Проте виконувати її завдання було можливо лише за наявності необхідної кількості баз практики. У зв'язку з неможливістю

охоплення всіх студентів даним видом практики у другій половині 90-х років був втрачений сенс її проведення на всіх факультетах.

Навчально-виховна педпрактика на передвипускному та випускному курсах мала на меті набуття певних практичних навичок організації навчально-виховної роботи учителя-предметника та класного керівника і була пов'язана не лише з вивченням психолого-педагогічних дисциплін, а й окремих методик з профільних дисциплін. Як свідчать матеріали дослідження, основна маса студентів інституту виконували поставлені перед ними завдання. Проте на ефективність даної практики значний вплив мала її тривалість, кваліфіковане надання студентам методичної допомоги як з боку шкільних учителів, так і інститутських методистів, принципова і об'єктивна оцінка результатів практики, забезпечення шкіл необхідними засобами навчання та інше. Проте не завжди ці умови реалізовувались, і тому це вказувало на необхідність її удосконалення.

Виробничі, технологічні, археологічні, правові педагогічні практики у педвузі давали змогу майбутнім учителям-предметникам детальніше ознайомитись з окремими галузями науки, поєднати теоретичні знання, отримані в ході навчальних занять, з практикою та набути певних практичних умінь і навичок, необхідних для майбутньої роботи.

7. За час діяльності Чернігівського державного педагогічного інституту відбулось ряд важливих перевірок організації навчально-виховного процесу. Здебільшого контрольні заходи проводили комісії освітянської галузі союзного чи республіканського рівня. Одна з перевірок була ініційована вищим республіканським партійним органом, результатом якої відбулись зміни керівництва навчальним закладом та відкриття правоохоронними органами кримінальних справ, звільнення з роботи ряду викладачів. В незалежній Україні перевірки проводили різні підрозділи Міністерства освіти здебільшого для визначення акредитаційного рівня ВНЗ та перевірки набутих теоретичних знань й практичних умінь і навичок студентів.

Аналіз архівних матеріалів різного роду перевірок вказує на те, що вони мали позитивне значення для подальшого розвитку навчального закладу.

Здебільшого на основі зауважень і пропозицій, висловлених перевіряючими, керівництво вузу, деканати і кафедри робили вірні висновки й визначали шляхи їх виправлення.

8. За сорокачотирьохрічну історію Чернігівського педагогічного інституту удосконалювалась вся система організації наукової роботи. У першому десятиріччі діяльності інституту головна увага була зосереджена на формуванні в свідомості кожного викладача необхідності виконання наукових досліджень як необхідної умови реалізації індивідуального плану роботи. Окрім того, були впроваджені основні напрямки даного виду діяльності, типові для вищої педагогічної школи. На другому етапі, який тривав з другої половини 60-х років до початку 90-х, коли збільшилася кількість факультетів до шести, виникла необхідність формування системи організації наукової діяльності на новостворених факультетах. З покращенням якісного складу викладачів були підвищені завдання з видання наукової продукції у вигляді підручників, методичних посібників, а також розширені плани госпдогвірної тематики та створені перші науково-дослідні осередки. Значно результативнішим стало керівництво науково-дослідною роботою студентів.

З утворенням незалежної держави Україна у серпні 1991 р. розпочинається третій етап організації наукової роботи Чернігівського педагогічного інституту. Характерною особливістю його стала поява важливого напрямку підготовки викладачів високої кваліфікації через інститутську аспірантуру. У 90-х роках в педінституті дійшли до системи самозабезпечення кадрами вищої кваліфікації за схемою: студент – спеціаліст – кандидат наук.

Збільшуються обсяги публікації наукової продукції. Науковий потенціал викладачів інституту дав змогу створити науково-дослідницькі осередки та наукові школи під керівництвом провідних професорів інституту. Внаслідок цього ЧПІ почав відігравати роль провідної наукової інституції Сіверянського краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Розвиток народної освіти і педагогічної науки в Українській РСР (1917 – 1957). – К.: Радянська школа, 1957. – 448 с.
2. Гриценко М.С. Розвиток радянської школи на Україні / М.С. Гриценко – К.: Радянська школа, 1958. – 72 с.
3. Гриценко М.С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917 – 1965 рр.) / М.С. Гриценко – К.: Радянська школа, 1966. – 260 с.
4. Вища школа на новому етапі (З досвіду перебудови вищої школи на Україні). – К.: Вид-во політ. літер. УРСР, 1961. – 240 с.
5. Вища освіта Української РСР / Кер. автор. колективу В.І. Пітов. Част. II. (1945 – 1967). – К.: Вид. Київського університету, 1968. – 540 с.
6. Півстоліття невтомної праці. Нарис історії Чернігівського педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка / Автори: В.С. Кролевець, В.У. Чорноус, В.Ф. Шморгун. – К.: Радянська школа, 1966. – 100 с.
7. Шморгун В.Ф. Робота факультету педагогіки та методики початкової освіти / В.Ф. Шморгун // Радянська школа. 1961. № 4. С. 63 – 66; Неліп І.П., Пушкаренко М.Г. Роль кафедри в організації самостійної роботи студентів у процесі вивчення суспільних наук / І.П. Неліп, М.Г. Пушкаренко // Український історичний журнал. 1977. № 1. С. 113 – 118.
8. Паначин Ф.Г. Педагогическое образование в СССР. Важнейшие этапы истории и современное состояние / Ф.Г. Паначин – М.: Педагогика, 1975. – 224 с.
9. Гриценко М.С. Развитие общеобразовательной школы в Украинской ССР (1917 – 1967 гг.) : дис. доктора пед. наук / М.С. Гриценко – К., 1969. – 392 с.; Кобзарева Т.И. Развитие высшего заочного образования в Украинской ССР (1928 – 1975 гг.): дис. кандидата пед. наук / Т.И. Кобзарева – К., 1977. – 260 с.; Мойсеенко В.Д. Руководство КПСС развитием народного образования (1945 – 1958 гг.) : дис. доктора истор. наук / В.Д. Мойсеенко – К., 1979. – 398 с.; Худоминский П.В. Развитие системы

- повышения квалификации педагогических кадров советской общеобразовательной школы (1917 – нач. 80-х гг.): дис. доктора пед. наук / П.В. Худоминский – М., 1985. – 412 с.
10. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917 – 1985 рр.) / В.К. Майборода – К.: Либідь, 1992. – 196 с.; Майборода С.В. Державне управління вищою освітою в Україні: структура, функції, тенденції розвитку (1917 – 1959 рр.) / С.В. Майборода – К.: УАДУ, 2000. – 305 с.
 11. 70 років Дрогобицькому педагогічному університету імені Івана Франка // Молодь і ринок. 2010. № 9. С. 5 – 7.
 12. Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський національний університет (1918 – 2008 рр.): історичний нарис / О.М. Завальнюк, О.Б. Комарніцький – К.-Подільськ: Абетка нова, 2007. – 227 с.
 13. Коцур В. Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди: з освітніми традиціями минулого – до Європейської інтеграції / Віктор Коцур // Рідна школа. 2008. № 10. С. 3–8.
 14. Крижко В. Бердянський державний педагогічний університет / В.Крижко // Слово і час. 2008. № 2. С. 3.
 15. Курило В. Створення та розвиток першого педагогічного ВНЗ Донбасу: до 90 річчя Луганського національного університету імені Тараса Шевченка) / Віталій Курило, Анатолій Клімов // Рідна школа. 2011. № 1/2. С. 33 – 39.
 16. Мартинюк М. Педагогічний університет як навчально-виховне середовище: історія, здобутки та перспективи розвитку Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / Михайло Мартинюк // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: науковий збірник. – Умань: Софія. 2007. Вип. 20. С. 6 – 12.
 17. Національний педагогічний університет М.П. Драгоманова: 175 років з дня заснування / В.П.Андрущенко, Г.І. Волинка, О.С. Падалка та ін. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – 64 с.

- 18.Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Івано-Франківська область /ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.). – К.: Знання України, 2010. – 287с.
- 19.Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. АР Крим /ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.). – К.: Знання України, 2009. – 295 с.
- 20.Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Волинська область /ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.). – К.: Знання України, 2009. – 413 с.
- 21.Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Дніпропетровська область /ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.). – К.: Знання України, 2011. – 295 с.
- 22.Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Житомирська область /ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.). – К.: Знання України, 2009. – 491 с.
- 23.Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Запорізька область /ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.). – К.: Знання України, 2009. – 431 с.
- 24.Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Миколаївська область /ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.). – К.: Знання України, 2010. – 311 с.
- 25.Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Полтавська область /ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.). – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2008. – 476 с.
- 26.Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Рівненська область /ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.). – К.: Знання України, 2009. – 383 с.
- 27.Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Тернопільська область /ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.). – К.: Знання України, 2011. – 279 с.

- 28.Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Харківська область /ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.). – К.: Знання України, 2009. – 431 с.
- 29.Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Херсонська область /ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.). – К.: Знання України, 2010. – 447 с.
- 30.Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Хмельницька область /ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.). – К.: Знання України, 2010. – 447 с.
- 31.Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Черкаська область /ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.). – К.: Знання України, 2009. – 413 с.
- 32.Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Чернівецька область /ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.). – К.: Знання України, 2011. – 279 с.
- 33.Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Чернігівська область /ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.). – К.: Знання України, 2012. – 419 с.
- 34.Гринь Д.К. Два десятиріччя навчальної праці та подальшого зростання: сторінки з історії ЧПУ (1954 – 1974 рр.)/ Д.К. Гринь // Література та культура Полісся. – Ніжин, 2007. Вип. 34. С. 185 – 199.
- 35.Рахно О.Я. Чернігівський державний педагогічний інститут: роки повоєнного відродження(1943 – 1954 рр.) / О.Я. Рахно // Матеріали науково-практичної конференції «Перші Фльорівські читання». – Чернігів, 2010. С. 58 –63.
- 36.Шара Л. Чернігівський державний педагогічний інститут: з історії розвитку (80-ті – поч. 90-х р. ХХ ст..) / Л. Шара // Матеріали науково-практичної конференції «Перші Фльорівські читання». – Чернігів, 2010. С. 63 – 65.
- 37.Бобир О.В. Факультет початкового навчання / О.В. Бобир // Початкова школа. 1996. № 9. С. 7 – 9; Бобир О.В. Факультет початкового навчання –

- 70 / О.В. Бобир. – Чернігів, 1998. – 21 с.; Бобир О.В. З історії факультету початкового навчання Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка / О.В. Бобир // Три століття гуманітарної та педагогічної освіти в Чернігові: від колегіуму до університету: Збірник матеріалів Ювілейної наукової конференції, присвяченої 300-річчю Чернігівського колегіуму і 85-річчю Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Чернігів: Сіверянська думка, 2001. С. 109 – 111; Бобир О.В. Тут готують першого вчителя / О.В. Бобир // Початкова школа. 2008. № 5. С. 1–3.
38. Соколенко О., Зайченко І. Сьогодення фізмату / Олександр Соколенко, Іван Зайченко // Три століття гуманітарної та педагогічної освіти в Чернігові: від колегіуму до університету: Збірник матеріалів Ювілейної наукової конференції, присвяченої 300-річчю Чернігівського колегіуму і 85-річчю Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Чернігів: Сіверянська думка, 2001. С. 114 – 115.
39. Торубара О. Технологічний факультет: від минулого до майбутнього / О.Торубара // Трудова підготовка в закладах освіти. 2011. № 6. С. 34 – 36.
40. Скок Н.А. Психолого-педагогічному факультету – 10 лет / Н.А. Скок // Вісник Чернігівського національного педагогічного факультету. Серія: Психологічні науки. – Чернігів, 2014. Вип. 121. Т. 1. С. 3-4.
41. Хіміко-біологічному факультету Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка – 20 років // Біологія. 2002. № 52. С. 2 – 3.
42. Дятлов В.О. Кафедра всесвітньої історії: колективний портрет на тлі доби / В.О. Дятлов // Кафедра всесвітньої історії Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка: до 90-річчя Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка / В.О. Дятлов, І.В. Кондратьєв, К.М. Ячменіхін – Чернігів, 2007. С. 3 – 12.

43. Гриценко М.І., Дятлов Ю.В. Кафедра фізики та астрономії: історичний нарис / М.І. Гриценко, Ю.В. Дятлов – Чернігів: ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, 2016. – 28 с.
44. Куратова Т. Досвід та перспективи науково-методичної роботи кафедри хімії / Т.Куратова, О.Білоус, І. Курмакова, С. Грузнова // Три століття гуманітарної та педагогічної освіти в Чернігові: від колегіуму до університету: Збірник матеріалів Ювілейної наукової конференції, присвяченої 300-річчю Чернігівського колегіуму і 85-річчю Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Чернігів: Сіверянська думка, 2001. С. 116 – 117.
45. Половець В.М. Про організаційно-методичні та методологічні засади діяльності кафедри українознавства та політології / В.М. Половець // Вища школа: проблеми, пошуки, тенденції: матеріали науково-методичного семінару. – Чернігів: ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, 1999. Вип. 1. С. 5 – 20.
46. Коваленко В.П. Кафедра історії та археології України: колективний портрет на тлі доби / В.П. Коваленко // Кафедра історії та археології України Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка / В.П. Коваленко, О.Б. Коваленко, Л.В. Ясновська – Чернігів: Сіверянська думка, 2005. С. 3 – 16.
47. Скок М.А. Десять років кафедри психології Чернігівського державного педагогічного університету: історія та перспективи розвитку / М.А. Скок // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки. – Чернігів, 2003. Вип. 21. С. 57.
48. Сердюк Л. Науково-педагогічна діяльність першого директора Чернігівського учительського інституту О.П. Фльорова / Л. Сердюк // Три століття гуманітарної та педагогічної освіти в Чернігові: від колегіуму до університету: Збірник матеріалів Ювілейної наукової конференції, присвяченої 300-річчю Чернігівського колегіуму і 85-річчю Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Чернігів: Сіверянська думка, 2001. С. 89 – 91.

- 49.Коваленко О.Б., Ткаченко В.В. Щербаков Василь Карпович / О.Б. Коваленко, В.В. Ткаченко // Репресоване краєзнавство (20 – 30-ті рр.). – К., 1991. С. 353 – 354; Коваленко О.Б. Павло Федоренко як архівіст і археограф / О.Б. Коваленко // Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи: Наукові доповіді всеукраїнської конференції. – К., 1997. Ч.1. С. 199 – 204; Коваленко О., Ципляк Н. Доцент Іван Львов та його архів / О.Коваленко, Н. Ципляк // Три століття гуманітарної та педагогічної освіти в Чернігові: від колегіуму до університету: Збірник матеріалів Ювілейної наукової конференції, присвяченої 300-річчю Чернігівського колегіуму і 85-річчю Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Чернігів: Сіверянська думка, 2001. С. 91 – 92.
- 50.Коваленко В., Черненко О. Петро Смолічев і перші дослідження в Шестовиці / В. Коваленко, О. Черненко // Три століття гуманітарної та педагогічної освіти в Чернігові: від колегіуму до університету: Збірник матеріалів Ювілейної наукової конференції, присвяченої 300-річчю Чернігівського колегіуму і 85-річчю Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Чернігів: Сіверянська думка, 2001. С. 92 –100.
- 51.Кеда М. Результати науково-дослідницької роботи Інституту історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського / М. Кеда // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Історичні науки. – Чернігів, 2014. Вип. 123. № 10. С. 244 – 249.
- 52.Боровик А.М. Реабілітований історією: Василенко Г.А. – директор Чернігівського учительського інституту (1935 – 1937 рр.) /А.М. Боровик // Матеріали науково-практичної конференції «Треті Фльорівські читання». Чернігів: Ред.-вид. відділ ЧНПУ, 2013. С. 5 – 8; Боровик А.М. Чернігівський інститут народної освіти за часів керівництва С.І. Воробйова / А.М. Боровик // Сіверянський літопис. Всеукраїнський науковий журнал. 2014. № 6. С. 356 – 363; Боровик А.М. Чернігівський інститут соціального виховання за директора Балицького М.А. (1929 – 1931 рр.) / А.М. Боровик // Сіверянський

- літопис. Всеукраїнський науковий журнал. 2015. № 1. С. 195 – 202;
- Боровик А.М. І.Ф. Ройфман – директор Чернігівського педагогічного інституту (1933 – 1935 рр.) / А.М. Боровик // Сіверянський літопис. Всеукраїнський науковий журнал. 2015. № 4. С. 215 – 220, та інші.
53. Боровик М.А. Чорноус В.У. – останній директор Чернігівського учительського інституту (1953-1955рр.) / М.А. Боровик // Матеріали науково-практичної конференції «Треті Фльорівські читання». ЧНПУ, 2013. С. 74 – 76; Боровик М.А. Роль Костарчука В.М. у формуванні навчальної бази Чернігівського педагогічного інституту / М.А. Боровик // Міжнародна науково-практична конференція: матеріали виступів. Чернігів: Десна Поліграф, 2014. С. 47 – 51; Боровик М.А. Формування навчальної бази Чернігівського педагогічного інституту за період управління ним О.Ф. Явоненком / М.А. Боровик // Міжнародна науково-практична конференція: матеріали виступів. Чернігів: Десна Поліграф, 2015. С. 40 – 43.
54. Боровик А.М. Історія Чернігівського національного педагогічного університету в біографіях його керівників / А.М. Боровик, М.А. Боровик – К.: СПД Чалчинська Н.В., 2016. – 416 с.
55. Народное образование в СССР. Сборник документов 1917 – 1973 гг. / Составители А.А. Абакумов, Н.П. Кузин, Ф.И. Пузырёв, Л.Ф. Литвинов – М.: Педагогика, 1974. – 560 с.; Основні документи про школу. Збірник документів (Упорядник Є.С. Березняк). – К.: Радянська школа, 1982. – 235 с.; Керівні матеріали про школу / Упор. С.В. Бабич, В.О. Вікторов, С.П. Заволока – К.: Радянська школа, 1962. – 386 с.; Збірники наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР. 1954 – 1959 рр.; Збірники наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. 1960 – 1989 рр.; Інформаційні збірники Міністерства освіти УРСР. 1990 – 1991 рр.; Інформаційні збірники Міністерства освіти України. 1992 – 1998 рр.
56. Україна в ХХ ст. (1900 – 2000): Збірник документів і матеріалів / Упоряд. А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусев, В.Ю. Король та ін. – К.: Вища школа, 2000. – 351 с.; Історія України. Документи. Матеріали / Уклад., комент. В. Короля

- К.: ВЦ «Академія», 2002. – 448 с.; Історія України в документах, матеріалах і спогадах очевидців. – К., 1991. – 316 с.; Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / За ред. В.Г. Кремінія. – К.: Знання, 2005. – 767 с.
57. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 1994 / 95 н.р. / Статистичний бюллетень. – К., 1995. – 84 с.; Статистичні матеріали / До засідання колегії Міністерства освіти за підсумками 1997 р. – К.: «Генеза», 1998. – 301 с. ; Вища освіта України / Матеріали до підсумкової колегії Міністерства освіти і науки України. – К., 2000. – 225 с.; Вища освіта України Європейський вибір: стан, проблеми, перспективи / Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки. – К., 2008. – 104 с., та інші.
58. Показчик наукових праць викладачів Півстоліття невтомної праці. Нариси історії Чернігівського державного педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка. – К.: Радянська школа, 1966. С. 59 – 100; Показчик наукових праць викладачів Чернігівського педінституту (1966 – 1976). Ч.П. – Чернігів, 1977. – 123 с.; Бібліографічний показчик наукових праць викладачів інституту (1976 – 1985). – Чернігів, 1986. – 168 с.; Бібліографічний показчик наукових праць викладачів інституту (1986 – 1991). – Чернігів, 1991. – 264 с.; Бібліографічний показчик наукових праць викладачів інституту (1991 – 1996 рр.). – Чернігів, 1996. – 156 с.
59. Бобир Олександр Васильович: біобібліографічний показчик / Укладач Н.В. Романчук – Чернігів, 2009. – 29 с.; Микола Корнійович Бойко: біобібліографічний показчик / Укладач Н.Ф. Головатенко – Чернігів, 2011. – 24 с.; Анатолій Миколайович Боровик: біобібліографічний показчик / Укладач Н.Ф. Головатенко, 2009. – 20 с.; Василь Наумович Боровик (1925 – 2007): біобібліографічний показчик / Укладач Н.П. Шуляр – Чернігів, 2009. – 32 с. та інші.
60. Матеріали конференції викладачів інституту, присвячені підсумкам науково-дослідницької роботи за 1957 р. – Чернігів: Облвидав, 1957. – 98 с.;

- Тези доповідей та повідомлень ювілейної наукової конференції присвяченої 50-річчю Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка. – Чернігів, 1966. 176 с.; Перша Чернігівська обласна наукова конференція з історичного краєзнавства (грудень 1995 р.): тези доповідей. – Чернігів: ЧДПІ імені Т.Г. Шевченка, 1985. – 159 с.; Матеріали науково-практичної конференції «Перші Фльорівські читання» 12 жовтня 2010 р. – Чернігів: ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, 2010. – 120 с., та інші.
- 61.Звіт вузів на кінець 1954 – 1955 н.р. // Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1622. 86 арк.
- 62.Боровик А.М. Проблема, яка має бути вирішеною / А.М. Боровик // Матеріали науково-практичної конференції «Другі Фльорівські читання». Чернігів, 2011. – 132с.
- 63.Отчёт Черниговского педагогического института за 1954 – 1955 уч. год // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 139. 58 арк.
- 64.Там само.
- 65.Там само.
- 66.Звіт Чернігівського педагогічного інституту за 1955 – 1956 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2, спр.170. 39 арк.
- 67.Там само.
- 68.Там само.
- 69.Звіт Чернігівського педагогічного інституту за 1957 – 1958 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 224. 58 арк.
- 70.Там само.
- 71.Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту за 1959 – 1960 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 262. 160 арк.
- 72.Там само.
- 73.Там само.

- 74.Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1962 – 1963 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 359. 174 арк.
- 75.Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1961 – 1962 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 301. 205 арк.
- 76.Там само.
- 77.Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1966 – 1967 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 454. 158 арк.
- 78.Річний звіт про роботу педагогічних інститутів за 1965 – 1966 н.р.// ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 5071. 98 арк.
- 79.Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1966 – 1967 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 454. 158 арк.
- 80.Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1967 – 1968 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 484. 81 арк.
- 81.Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1969 – 1970 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 542. 148 арк.
- 82.Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1970 – 1971 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 570. 102 арк.
- 83.Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1969 – 1970 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 542. 148 арк.
- 84.Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1970 – 1971 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 666. 111 арк.

- 85.Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1974 – 1975 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 705. 166 арк.
- 86.Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1970 – 1971 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 666. 111 арк.
- 87.Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1974 – 1975 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 705. 166 арк.
- 88.Отчёт о работе института за 1989 г. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1468. 18 арк.
- 89.Документы по различным вопросам деятельности Черниговского педагогического института, 1981 г. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1007. 82 арк.
- 90.Там само.
- 91.Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Чернігівська область. – К.: Знання України, 2012. – 419 с.
- 92.Документы проверки деятельности института, проведённой Государственной инспекцией высших учебных заведений, 1983 г.; Документы по разным вопросам деятельности Черниговского педагогического института, 1983 г. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1154. 32 арк. Спр. 1117. 34 арк.
- 93.Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Чернігівська область. – К.: Знання України, 2012. – 419 с.
- 94.Отчет о результатах деятельности института за 1985 – 1986 уч. год // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1323. 20 арк.

- 95.Боровик А.М. Проблема, яка має бути вирішеною / А.М. Боровик // Матеріали науково-практичної конференції «Другі Фльорівські читання». Чернігів, 2011. – 132 с.
- 96.Протоколи засідань вченої ради (27 лютого – 26 червня 1991 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр.1535. 130 арк.
- 97.Боровик А.М. Проблема, яка має бути вирішеною / А.М. Боровик // Матеріали науково-практичної конференції «Другі Фльорівські читання». Чернігів, 2011. – 132 с.
- 98.Статистичні дані / До засідання колегії Міністерства за підсумками 1997 р. – К.: Генеза, 1998. – 301 с.
- 99.Протоколи засідань вченої ради інституту (31 серпня – 28 жовтня 1992 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 1680. 95 арк.
100. Статистичні дані / До засідання колегії Міністерства за підсумками 1997 р. – К.: Генеза, 1998. – 301 с.
101. Накази ректора інституту з професорсько-викладацького складу, 1998 р. // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 6. 5 арк.
102. Статистичні дані / До засідання колегії Міністерства за підсумками 1997 р. – К.: Генеза, 1998. – 301 с.
103. Протоколи засідань вченої ради інституту (30 серпня 1997 р.– 28 січня 1998 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 2185. 204 арк.
104. Отчёт Черниговского педагогического института за 1954 – 1955 уч. год // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 139. 58 арк.
105. Книга наказів Чернігівського педагогічного інституту, 1957 р. // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр.158. 456 арк.
106. Там само.
107. Там само.
108. Там само.
109. Книга наказів Чернігівського педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка 1960 р. // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 185. 632 арк.

110. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту за 1959 – 1960 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 262. 161 арк.
111. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту за 1960 – 1961 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 283. 178 арк.
112. Накази по Чернігівському педагогічному інституту ім. Т.Г. Шевченка 1961 р. // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 196. 421 арк.
113. Там само.
114. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917 – 1985) / В.К. Майборода – К.: Либідь, 1992. – 196 с.
115. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1962 – 1963 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 359. 174 арк.
116. Накази Чернігівського педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка (2 липня – 30 грудня 1962 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 207. 366 арк.
117. Там само.
118. Накази Чернігівського педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка (1 липня – 30 грудня 1964 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 229. 470 арк.
119. Там само.
120. Там само.
121. Накази Чернігівського педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка (4 січня – 28 червня 1965 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О, Спр. 240. 364 арк.
122. Накази Чернігівського педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка (1 липня – 30 грудня 1965 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 241. 479 арк.

123. Накази Чернігівського педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка (2 липня – 30 грудня 1966 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 254. 503 арк.
124. Книга наказів Чернігівського педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка 1967 р. Т.1 // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 274. 457 арк.
125. Книга наказів Чернігівського педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка 1967 р. Т. 2 // Архів ЧНПУ. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 275. 484 арк.
126. Там само.
127. Книга наказів по Чернігівському педагогічному інституту ім. Т.Г. Шевченка (11 січня – 28 грудня 1968 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608, Оп. 1-О. Спр. 301. 173 арк.
128. Там само.
129. Там само.
130. Книга наказів Чернігівського педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка з особового складу (3 січня – 29 грудня 1969 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 321. 229 арк.
131. Накази Чернігівського педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка з особового складу студентів (9 січня – 11 грудня 1969 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 323. 304 арк.
132. Накази Чернігівського педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка з особового складу студентів (9 січня – 11 грудня 1969 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 321. 229 арк.
133. Там само.
134. Загальні накази по Чернігівському педагогічному інституту ім. Т.Г. Шевченка (3 січня – 21 грудня 1970 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 343. 219 арк.
135. Накази Чернігівського педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка з особового складу студентів (3 січня – 30 грудня 1970 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 342. 310 арк.

136. Загальні накази по Чернігівському педагогічному інституту ім. Т.Г. Шевченка (1 січня – 30 грудня 1972 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 379. 419 арк.
137. Загальні накази по Чернігівському педагогічному інституту ім. Т.Г. Шевченка (3 січня – 21 грудня 1970 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 389. 111 арк.
138. Накази по кадрах Чернігівського педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка (1 січня – 31 грудня 1972 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 381. 141 арк.
139. Там само.
140. Загальні накази по Чернігівському педагогічному інституту ім. Т.Г. Шевченка (1 січня – 30 грудня 1972 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 379. 419 арк.
141. Загальні накази по Чернігівському педагогічному інституту ім. Т.Г. Шевченка (3 січня – 28 грудня 1973 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 398. 489 арк.
142. Загальні накази по Чернігівському педагогічному інституту ім. Т.Г. Шевченка (1 січня – 30 грудня 1972 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 379. 419 арк.
143. Там само.
144. Накази ректора інституту з основної діяльності і особового складу (2 серпня – 16 жовтня 1975 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 479. 238 арк.
145. Там само.
146. Накази ректора з основної діяльності і особового складу (7 липня – 7 жовтня 1976 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-Л. Спр. 506. 230 арк.
147. Накази ректора з основної діяльності і особового складу (2 липня – 28 вересня 1979 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-Л. Спр. 607. 260 арк.
148. Накази ректора з основної діяльності і особового складу (13 липня – 11 жовтня 1978 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-Л. Спр. 570. 251 арк.

149. Накази ректора з основної діяльності і особового складу (1 жовтня – 30 грудня 1979 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-Л. Спр. 608. 303 арк.
150. Накази ректора з основної діяльності і особового складу (1 вересня – 31 жовтня 1980 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-Л. Спр. 644. 229 арк.
151. Накази ректора по особовому складу працівників інституту (7 липня – 29 грудня 1981 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-Л. Спр. 680. 207 арк.
152. Накази ректора по особовому складу працівників інституту (4 січня – 30 червня 1982 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-Л. Спр. 718. 213 арк.
153. Там само.
154. Накази ректора з основної діяльності і особового складу (7 липня – 21 серпня 1982 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-Л. Спр. 715. 179 арк.
155. Накази ректора з основної діяльності і особового складу (23 серпня – 20 жовтня 1982 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-Л. Спр. 716. 220 арк.
156. Накази ректора з основної діяльності і особового складу (3 січня – 30 червня 1983 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 2. Спр. 749. 161 арк.
157. Там само.
158. Накази ректора інституту з основної діяльності (4 травня – 1 вересня 1984 р.) // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1179. 162 арк.
159. Накази ректора інституту з основної діяльності, 1985 р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1232. 195 арк.
160. Накази ректора інституту з основної діяльності (5 травня – 29 серпня 1986 р.) // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1282. 190 арк.
161. Протоколи засідання ради інституту (30 серпня 1988 р. – 28 червня 1989 р.) // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р.- 608. Оп. 2. Спр. 1401. 227 арк.
162. Накази ректора по особовому складу професорсько-викладацького персоналу (2 січня – 30 грудня 1989 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-Л. Спр. 955. 371 арк.

163. Там само.
164. Накази ректора інституту з професорсько-викладацького складу (2 січня – 26 червня 1990 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-Л. Спр. 987. 190 арк.
165. Накази ректора з основної діяльності (5 квітня – 29 червня 1990 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 1530. 123 арк.
166. Накази ректора з основної діяльності (15 травня – 27 грудня 1991 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 1587. 228 арк.
167. Накази ректора з основної діяльності (3 січня – 30 травня 1992 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 1671. 167 арк.
168. Накази ректора інституту з професорсько-викладацького складу (19 липня – 28 грудня 1991 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-Л. Спр. 1019. 170 арк.
169. Накази ректора інституту з професорсько-викладацького складу (1 липня – 30 вересня 1992 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр.1049. 132 арк.
170. Накази ректора з основної діяльності (6 січня – 18 червня 1993 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 1742. 171 арк.
171. Накази ректора інституту з професорсько-викладацького складу (1 липня – 29 грудня 1993 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 1080. 239 арк.
172. Накази ректора з основної діяльності (21 червня – 27 грудня 1993 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 1743. 171 арк.
173. Накази ректора інституту з професорсько-викладацького складу (3 січня – 30 грудня 1994 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 1108. 332 арк.
174. Там само.
175. Накази ректора інституту з професорсько-викладацького складу (4 січня – 29 грудня 1995 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О, Спр. 1129. 316 арк.

176. Накази ректора з основної діяльності (5 січня – 21 червня 1995 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 1986. 169 арк.
177. Накази ректора з основної діяльності (22 червня – 18 червня 1993 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 1987. 185 арк.
178. Накази ректора інституту з професорсько-викладацького складу (4 січня – 30 грудня 1996 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 1152. 262 арк.
179. Накази ректора інституту з основної діяльності (1 липня – 30 грудня 1996 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 2120. 153 арк.
180. Там само.
181. Накази ректора інституту з основної діяльності (9 січня – 30 грудня 1997 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 2174. 264 арк.
182. Накази ректора інституту з професорсько-викладацького складу (3 січня – 30 грудня 1997 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр. 1169. 242 арк.
183. Накази ректора інституту з професорсько-викладацького складу, 1998 р. // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 2. Спр. 1. 242 арк.
184. Статистичні дані / До засідання колегії Міністерства за підсумками 1997 р. – К.: Генеза, 1998. – 301 с.
185. Отчёт Черниговского педагогического института за 1954 – 1955 уч. год // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 139. 58 арк.
186. Звіт Чернігівського педагогічного інституту за 1955 – 1956 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 170. 39 арк.
187. Звіт Чернігівського педагогічного інституту за 1956 – 1957 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 210. 43 арк.
188. Звіт Чернігівського педагогічного інституту за 1955 – 1956 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 170. 39 арк.
189. Звіт вузів на кінець 1954 – 1955 н.р., // ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15, Спр. 1622. 86 арк.

190. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту за 1960 – 1961 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 283. 178 арк.
191. Там само.
192. Там само.
193. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1961 – 1962 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 301. 205 арк.
194. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1962 – 1963 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 359. 174 арк.
195. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1963 – 1964 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 380. 197 арк.
196. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1964 – 1965 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 399. 164 арк.
197. Річний звіт про роботу педінститутів за 1965 – 1966 н.р. // ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 5071. 98 арк.
198. Звіти про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1966/1967 – 1970/1971 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 454. 128 арк. Спр. 484. 178 арк. Спр. 510. 157 арк. Спр. 542. 148 арк. Спр. 570. 102 арк.
199. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1969 – 1970 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 542. 148 арк.
200. Звіти про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1968/1969 – 1970/1971 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 510. 157 арк. Спр. 542. 148 арк. Спр. 570. 102 арк.

201. Звіти про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1966/1967 – 1970/1971 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 454. 128 арк. Спр. 484. 178 арк. Спр. 510. 157 арк. Спр. 542. 148 арк. Спр. 570. 102 арк.
202. Там само.
203. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1966 – 1967 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 454. 128 арк.
204. Звіт про наукову роботу Чернігівського державного педагогічного інституту за 1971 – 1975 рр. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 604. 143 арк.
205. Статистичний звіт педагогічних інститутів за 1970 – 1971 н.р. // ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 8061. 50 арк.
206. Звіт про наукову роботу Чернігівського державного педагогічного інституту за 1971 – 1975 рр. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608, Оп. 2. Спр. 604. 143 арк.
207. Там само.
208. Звіт про навчально-виховну роботу педінституту за 1976 – 1977 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 773. 162 арк.
209. Отчет о результатах деятельности института за 1984 – 1985 уч. год // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1215. 43 арк.
210. Зведений статистичний звіт Міністерства освіти УРСР за 1982 р. // ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. спр. 9148. 106 арк.
211. Отчет о результатах деятельности института за 1984 – 1985 уч. год // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1215. 43 арк.
212. Отчет Черниговского педагогического института им. Т.Г. Шевченка об учебно-воспитательной работе в 1980 – 1981 уч. год // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 981. 163 арк.
213. Зведений статистичний звіт Міністерства освіти УРСР за 1982 р. // ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 9148. 106 арк.

214. Отчет о результатах деятельности института за 1982 – 1983 уч. год // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1098. 63 арк.
215. Там само.
216. Отчёт о работе института за 1989 г. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1468. 18 арк.
217. Там само.
218. Там само.
219. Протоколи засідання вченої ради (27 лютого – 26 червня 1991р.) // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1535. 130 арк.
220. Там само.
221. Протоколи засідання вченої ради (29 серпня 1990 р. – 30 січня 1991р.) // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1534. 164 арк.
222. Там само.
223. Зведений звіт Міністерства народної освіти УРСР по педінститутах за 1988 р. // ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 17. Спр. 20. 105 арк.
224. Звіт про науково-дослідну роботу інституту 1991 р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1658. 118 арк.
225. Аналіз діяльності інституту 1994 – 1995 р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1878. 4 арк.
226. Аналіз діяльності Чернігівського державного педагогічного університету 1998 р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 1. Спр. 6. 5 арк.
227. Аналіз діяльності інституту 1993 – 1994 р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 1. Спр. 1746. 4 арк.
228. Аналіз діяльності інституту 1997 р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 2178. 4 арк.
229. Аналіз діяльності Чернігівського державного педагогічного університету, 1998 р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 1. Спр. 6. 5 арк.

230. Статистичні дані / До засідання колегії Міністерства за підсумками. – К.: Генеза, 1998. – 301 с.
231. Там само.
232. Там само.
233. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917 – 1985 рр.) / В.К. Майборода – К.: Либідь, 1992. – 196 с.
234. Там само.
235. Протоколы заседания совета института за 1954 г. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 145. 64 арк.
236. Там само.
237. Там само.
238. Там само.
239. Отчёт о работе института за 1958 – 1959 уч. год // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 240. 68 арк.
240. Там само.
241. Там само.
242. Там само.
243. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту за 1959 – 1960 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 262. 161 арк.
244. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1964 – 1965 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 399. 164 арк.
245. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту за 1960 – 1961 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 283. 178 арк.
246. Там само.
247. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1961 – 1962 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 301. 205 арк.

248. Річний звіт про роботу педагогічних інститутів за 1965 – 1966 н.р. // ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 5071. 98 арк.
249. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1961 – 1962 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 301. 205 арк.
250. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1964 – 1965 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 399. 164 арк.
251. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1961 – 1962 навч. рік // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 301. 205 арк.
252. Отчёт о работе института за 1958 – 1959 уч. год; Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1961 – 1962 навч. рік // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 240. 68 арк. Спр. 301. 205 арк.
253. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1965 – 1966 навч. рік // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 429. 163 арк.
254. Там само.
255. Там само.
256. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1966 – 1967 навч. рік // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 454. 128 арк.
257. Там само.
258. Штатний формуляр професорсько-викладацького складу на 1968 – 1969 навч. рік // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 526. 35 арк.
259. Річний звіт про роботу педагогічних інститутів за 1965 – 1966 н.р. // ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 5071. 98 арк.

260. Отчет о результатах деятельности института за 1981 – 1982 уч. год. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1042. 115 арк.
261. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1966 – 1967 навч. рік // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 454. 128 арк.
262. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1970 – 1971 навч. рік // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 570. 102 арк.
263. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1974 – 1975 навч. рік // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 705. 166 арк.
264. Звіт ЧПІ про навчально-виховну роботу в 1979 – 1980 н.р. і X п'ятиріччі // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 979. 134 арк.
265. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1968 – 1969 навч. рік // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 510. 157 арк.
266. Звіт ЧПІ про навчально-виховну роботу в 1979 – 1980 н.р. і X п'ятиріччі // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 979. 134 арк.
267. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1968 – 1969 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 510. 157 арк.
268. Там само.
269. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917 – 1985 рр.) / В.К. Майборода – К.: Либідь, 1992. – 196 с.
270. Протоколи засідань вченої ради інституту 21 січня – 27 грудня 1971 р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 585. 195 арк.
271. Звіт про навчально-виховну роботу педінституту за 1977 – 1978 н. р.; Звіт ЧПІ про навчально-виховну роботу в 1979 – 1980 н.р. і X п'ятиріччі

- // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 814. 149 арк. Спр. 979. 134 арк.
272. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1974 – 1975 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 705. 166 арк.
273. Звіт ЧПІ про навчально-виховну роботу в 1979 – 1980 н.р. і X п'ятиріччі // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 979. 134 арк.
274. Там само.
275. Там само.
276. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1974 – 1975 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608, Оп. 2. Спр. 705. 166 арк.
277. Протоколи засідань вченої ради інституту 30 серпня – 10 липня 1976 р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 723. 222 арк.
278. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1974 – 1975 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 705. 166 арк.
279. Там само.
280. Звіт про навчально-виховну роботу педінституту за 1977 – 1978 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 814. 149 арк.
281. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1970 – 1971 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 570. 102 арк.
282. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка за 1970 – 1971 н. р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 666. 111 арк.
283. Отчет о результатах деятельности института за 1982 – 1983 уч. год // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1098. 63 арк.
284. Там само.

285. Протоколи засідання ради інституту (30 серпня 1989 р. – 4 липня 1990 р.) // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1446. 244 арк.
286. Отчет о результатах деятельности института за 1982 – 1983 уч. год // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1098. 63 арк. Спр. 1265. 43 арк.
287. Протоколи засідань ради інституту (3 серпня 1984 р. – 31 січня 1985 р.) // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1188. 180 арк.
288. Там само.
289. Протоколи засідання ради інституту (31 серпня 1987 р. – 29 червня 1988 р.) // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1343. 161 арк.
290. Там само.
291. Протоколи засідань вченої ради (29 серпня 1990 р. – 30 січня 1991 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 1534. 164 арк.
292. Протоколи засідань вченої ради інституту (31 серпня – 28 жовтня 1992 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 1680. 95 арк.
293. Протоколи засідань вченої ради інституту (25 листопада 1992 р. – 31 березня 1993 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 1681. 154 арк.
294. Протоколи засідань ради інституту (28 лютого – 31 червня 1985 р.) // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608, Оп. 2. Спр. 1189. 170 арк.
295. Методичні рекомендації по організації педагогічної практики студентів II – V курсів історичного факультету / Під ред. Боровика А.М., Благініна М.Т., Віхрова О.П. та інших. – Чернігів: Деснянська правда, 1990. – 46 с.
296. Протоколи засідань вченої ради інституту (29 січня – 6 травня 1997 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 2183. 152 арк.
297. Протоколи засідань вченої ради інституту (31 серпня – 28 жовтня 1992 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 1680. 95 арк.
298. Протоколи засідань вченої ради інституту (30 серпня – 25 грудня 1996 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 2127. 221 арк.

299. Протоколи засідань вченої ради інституту (29 січня – 6 травня 1997 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 2183. 152 арк.
300. Протоколи засідань вченої ради (29 серпня 1990 р. – 30 січня 1991 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 1534. 164 арк.
301. Там само.
302. Куратова Т.С., Грузнова С.В., Курмакова І.М., Білоус О.В. Модульно-рейтингова система контролю та оцінки знань майбутнього вчителя хімії у ступеневій освіті / Т.С. Куратова, С.В. Грузнова, І.М. Курмакова, О.В. Білоус // Тези доповідей Всеукраїнської науково-методичної конференції. – К.: Видавничий центр «Київський університет», 2000. С. 210 – 211.
303. Протоколи засідань вченої ради (29 серпня 1990 р. – 30 січня 1991 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 1534. 164 арк.
304. Протоколи засідань вченої ради (27 лютого – 26 червня 1991 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 1535. 130 арк.
305. Протоколи засідання ради інституту (30 серпня 1989 р. – 4 липня 1990 р.) // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р.-608. Оп. 2. Спр. 1446. 244 арк.
306. Протоколи засідань вченої ради (27 лютого – 26 червня 1991 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 1535. 130 арк.
307. Методичні рекомендації по організації педагогічної практики студентів II – V курсів історичного факультету / Під ред. Боровика А.М., Благініна М.Т., Віхрова О.П. та інших. – Чернігів: Деснянська правда, 1990. – 46 с.
308. Протоколи засідань вченої ради інституту (30 серпня 1997 р. – 28 січня 1998 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 2185. 204 арк.
309. Там само.
310. Протоколи засідань вченої ради (29 серпня 1990 р. – 30 січня 1991 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 1534. 164 арк.
311. Протоколи засідань вченої ради інституту (31 серпня – 28 жовтня 1992 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 1680. 95 арк.

312. Протоколи засідань вченої ради інституту (30 серпня 1997 р. – 28 січня 1998 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 2185. 204 арк.
313. Статистичні дані / До засідання колегії міністерства за підсумками 1997 р. – К.: Генеза, 1998. – 301 с.
314. Протоколы заседания совета института за 1954 г. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 145. 64 арк.
315. Там само.
316. Там само.
317. Протоколи засідань ради Чернігівського педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка, 1981 р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 952. 271 арк.
318. Материалы к протоколам № 29 – 30 заседания бюро обкома КПУ (23 декабря – 28 декабря 1981 г.), // Держархів Чернігівської обл. Ф. П-470. Оп.13. Спр. 294. 78 арк.
319. Там само.
320. Там само.
321. Накази ректора по особовому складу працівників інституту (7 липня – 29 грудня 1981 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1-О. Спр.1551. 170 арк.
322. Документы проверки деятельности института, проведенной Государственной инспекцией высших учебных заведений, 1983 г. // Держархів Чернігівської обл.. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр.1154. 32 арк.
323. Там само.
324. Протоколи засідання ради інституту (30 серпня 1988 р. – 28 червня 1989 р.) // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1401. 227 арк.
325. Там само.
326. Протоколи засідань вченої ради інституту (30 серпня – 25 грудня 1996 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 2127. 221 арк.
327. Протоколи засідань вченої ради інституту (28 квітня – 1 липня 1993 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 1682. 122 арк.

328. Протоколи засідань вченої ради інституту (30 серпня – 25 грудня 1996 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 2127. 221 арк.
329. Протоколи засідань вченої ради інституту (29 січня – 6 травня 1997 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р.- 608. Оп. 1. Спр. 2183. 152 арк.
330. Отчёт о научно-исследовательской работе института за 1955 г. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 182. 47 арк.
331. Там само.
332. Там само.
333. Звіт про науково-дослідницьку роботу інституту за 1958 р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 252. 43 арк.
334. Там само.
335. Звіт про роботу Чернігівського державного педагогічного інституту за 1959 – 1960 навч. рік // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2, Спр. 262. 161 арк.
336. Звіт голови екзаменаційної комісії за 1960 рік // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 284. 46 арк.
337. Звіт про наукову роботу Чернігівського державного педагогічного інституту за 1960 р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 292. 88 арк.
338. Там само.
339. Там само.
340. Звіт про наукову роботу Чернігівського державного педагогічного інституту за 1965 р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608, Оп. 2. Спр. 432. 69 арк.
341. Там само.
342. Звіт про наукову роботу Чернігівського державного педагогічного інституту за 1967 р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 491. 100 арк.

- 343. Звіт про наукову роботу Чернігівського державного педагогічного інституту за 1967 р. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 517. 89 арк.
- 344. Звіт про наукову роботу Чернігівського державного педагогічного інституту за 1971 – 1975 рр. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 604. 143 арк.
- 345. Там само.
- 346. Там само.
- 347. Там само.
- 348. Звіт про наукову роботу Чернігівського державного педагогічного інституту за 1976 – 1980 рр. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 946. 128 арк.
- 349. Там само.
- 350. Там само.
- 351. Там само.
- 352. Там само.
- 353. Отчет о результатах деятельности института за 1983 – 1984 уч. год // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1177. 43 арк.
- 354. Информация о научно-исследовательской работе пединститута за 1985 г. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608, Оп. 2. Спр. 1237. 80 арк.
- 355. Информация о научно-исследовательской работе пединститута за 1986 г. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1287. 65 арк.
- 356. Протоколи засідання ради інституту (30 серпня 1989 р. – 4 липня 1990 р.) // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1446. 244 арк.
- 357. Информация о научно-исследовательской работе кафедр института за 1983 г. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1119. 79 арк.
- 358. Информация о научно-исследовательской работе пединститута за 1985 г. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1237. 80 арк.
- 359. Отчет о результатах деятельности института за 1982 – 1983 уч. год. // Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1098. 63 арк.

360. Информация о научно-исследовательской работе пединститута за 1985 г.
// Держархів Чернігівської обл. Ф. Р-608. Оп. 2. Спр. 1237. 80 арк.
361. Протоколи засідань вченої ради (29 серпня 1990 р. – 30 січня 1991 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р-608. Оп. 1. Спр. 1534. 164 арк.
362. Там само.
363. Там само.
364. Протоколи засідань вченої ради інституту (31 серпня – 28 жовтня 1992 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р-608. Оп. 1. Спр. 1680. 95 арк.
365. Звіт про науково-дослідну роботу інституту 1991 р. // Архів ЧНПУ. Ф. Р-608. Оп. 1. Спр. 1658. 118 арк.
366. Протоколи засідань вченої ради інституту (31 серпня – 28 жовтня 1992 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р-608. Оп. 1. спр. 1680. 95 арк.
367. Воїнов С. Від укладача / С. Воїнов // Сіверянський літопис / Всеукраїнський науковий журнал, 2003. № 2-3. – 352 с.
368. Протоколи засідань вченої ради інституту (31 серпня – 28 жовтня 1992 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р-608. Оп. 1. Спр. 1680. 95 арк.
369. Протоколи засідань вченої ради інституту (30 серпня – 25 грудня 1996 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р-608. Оп. 1. Спр. 2127. 221 арк.
370. Статистичні дані / До засідання колегії Міністерства за підсумками 1997 р. – К.: Вид. Генеза, 1998. – 301 с.
371. Протоколи засідань вченої ради інституту (29 січня – 6 травня 1997 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р-608. Оп. 1. Спр. 2183. 152 арк.
372. Статистичні дані / До засідання колегії Міністерства за підсумками 1997 р. – К.: Вид. Генеза, 1998. – 301 с.
373. Протоколи засідань вченої ради інституту (29 січня – 6 травня 1997 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р-608. Оп. 1. Спр. 2183. 152 арк.
374. Статистичні дані / До засідання колегії Міністерства за підсумками 1997 р. – К.: Вид. Генеза, 1998. – 301 с.
375. Протоколи засідань вченої ради інституту (29 січня – 6 травня 1997 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р-608. Оп. 1. Спр. 2183. 152 арк.

- 376. Статистичні дані / До засідання колегії Міністерства за підсумками 1997 р. – К.: Вид. Генеза, 1998. – 301 с.
- 377. Протоколи засідань вченої ради інституту (30 серпня 1997 р.– 28 січня 1998 р.) // Архів ЧНПУ. Ф. Р-608. Оп. 1. Спр. 2185. 204 арк.
- 378. Там само.
- 379. Вища освіта України / Матеріали до підсумкової колегії Міністерства освіти і науки України. – К. 2000. – 225 с.

ДОДАТКИ

Додаток А



Чорноус Василь Устинович

Джерело: Архів ЧНПУ, ф.Р-608,
оп.1-О, спр. 1129, 32 арк.

Народився 14 липня 1917 р. в с. Вовчок Олишівського району Чернігівської області. Батьки його займалися сільським господарством. У період війни батько перебував у радянській армії, після демобілізації повернувся у село і працював у колгоспі. 1952 р. – помер. Братів і сестер не мав.

1933 р. Василь після закінчення семирічної школи вступив до Чернігівського учительського інституту на фізико-математичний факультет і навчався до 1936 р. Після його закінчення отримав направлення до Новоград-Волинської залізничної школи № 40, у якій викладав фізику та математику в 5 – 10 класах до жовтня 1939 р. У жовтні його направлено до другої Чкаловської військово-авіаційної школи для проходження дійсної військової служби. Спочатку служив червоноармійцем, а згодом – заступником політкерівника військової школи, з липня 1942 р. і до самої демобілізації (жовтень 1945 р.) працював секретарем політвідділу школи.

З жовтня 1945 р. до січня 1946 р. не працював. У січні-лютому 1946 р. працював інспектором Чернігівського обласного відділу народної освіти. В березні цього ж року був зарахований слухачем Харківської річної партійної школи, яку закінчив у жовтні 1946 р. Після її закінчення працював майже 4 роки в Чернігівському обкомі КП(б)У інструктором та заступником завідувача відділу пропаганди й агітації. У вересні 1950 р. виїхав на навчання до вищої партійної

школи при ЦК КПРС у Москві. У липні 1953 р. закінчив ВПШ і у вересні цього ж року отримав призначення на посаду директора Чернігівського учительського інституту.

З 1931 р. до 1941 р. член ВЛКСМ, а з вересня 1942 р. – член КПРС.

Одружений, дружина, Чорноус (Полегенько) Тетяна Григорівна, працювала зубним лікарем першої поліклініки м. Чернігова. Донька Валентина 1948 року народження.

Проведена директором учительського інституту Чорноусом В.У. значна робота з покращення матеріальної бази навчального закладу, а також кадрового складу викладачів привела до того, що Міністерство освіти УРСР у серпні 1954 р. ухвалило рішення про реорганізацію Чернігівського учительського інституту в педагогічний. У зв'язку з цим інститутом мав керувати директор, який мав науковий ступінь. Ось тому наказом Міністерства освіти від 25 грудня 1954 р. Василь Устинович був звільнений з цієї посади і призначений на посаду викладача кафедри марксизму-ленінізму. 11 січня 1955 р. він передав справи новопризначеному директору і приступив до виконання обов'язків викладача. На цій посаді працював до початку 1959 р.

З лютого 1959 р. до лютого 1960 р. перебував у річній аспірантурі Інституту підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук при Київському державному університеті ім. Т. Шевченка.

21 червня 1961 р. у спеціалізованій вченій раді Київського державного університету ім. Т. Шевченка захистив кандидатську дисертацію на тему «Діяльність Чернігівської губерньської організації КП України в 1919 – 1920 рр.». 13 жовтня 1965 р. Вища атестаційна комісія СРСР присвоїла вчене звання доцента кафедри політекономії.

З лютого 1960 р. до жовтня 1965 р. працював старшим викладачем, а потім, аж до смерті, – доцентом кафедри філософії та політекономії.

За час своєї науково-педагогічної діяльності підготував значну кількість наукових публікацій, у тому числі:

«Партійна організація Чернігівщини в перші роки Радянської влади». Чернігів, 1958, 44 с. «Півстоліття невтомної праці. Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. К., 1966, 100 с. (у співавторстві). «Нариси історії Чернігівської обласної партійної організації». К., 1970, 414 с. Автор III та IX розділів та член редколегії. У 1980 р. вийшло в світ друге видання нарисів, в якому Василь Устинович був співавтором кількох розділів.

Відзначений 6 медалями та грамотою Президії Верховної Ради УРСР від 4 травня 1966 р.

Помер Василь Устинович Чорноус 21 вересня 1989 р. Похований у м. Чернігові.

Додаток Б

Костарчук Віктор Миколайович

Джерело: Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1-О, спр.1551, 32 арк.



Віктор Миколайович Костарчук народився 22 серпня 1918 р. у м. Костянтинівці Донецької області у сім'ї учителів. 1936 р. закінчив середню школу цього міста і вступив на фізико-математичний факультет Харківського державного університету імені О.М. Горького, який закінчив 1941 р. за спеціальністю «математика».

Відразу ж після закінчення університету 9 липня 1941 р. був мобілізований до армії і направлений до вищої військової школи протиповітряної оборони при академії імені М. Фрунзе у Москві. У листопаді 1941 р. військову школу було евакуйовано до м. Пензи. У травні 1942 р. закінчив цю школу у військовому званні лейтенанта і відбув на фронт командиром взводу 18 батареї, 329 зенітно-артилерійського полку. В грудні 1942 р. був призначений командиром батареї цього ж полку, а в липні 1943 р. – командиром батареї 1751 полку, 54 зенітно-артилерійської дивізії особливої Московської армії ППО. 3 квітня 1944 р. – член КПРС.

У січні 1945 р. був призначений заступником командира військової частини 338 окремого зенітного дивізіону. З даної посади в грудні 1945 р. у званні старшого лейтенанта був демобілізований. Повернувшись у м. Костянтинівку з лютого до серпня 1946 р. працював завідувачем військового відділу Костянтинівського міського КП України, а потім до серпня 1948 р. – начальником планового відділу Костянтинівського металургійного заводу імені М. Фрунзе.

У серпні 1948 р. Міністерством освіти УРСР був направлений на роботу асистентом кафедри математики Житомирського педінституту. 3 вересня 1949 р.

до вересня 1950 р. працював деканом фізико-математичного факультету та асистентом кафедри математики. Продовжуючи керувати фізико-математичним факультетом, з вересня 1950 р. до січня 1955 р., працював старшим викладачем кафедри математики.

У лютому 1954 р. захистив кандидатську дисертацію на тему: «Дослідження деяких ітераційних процесів», а 11 січня 1955 р. був призначений директором Чернігівського педагогічного інституту. (Див. документи Т).

1955 р. ухвалою ВАК СРСР затверджене вчене звання доцента по кафедрі математичного аналізу і алгебри.

У 1972 р. присвоєно вчене звання професора. На посаді керівника навчального закладу працював до 12 січня 1982.

Наказом Міністерства освіти УРСР від 12 січня 1982 р. за № 21-к В.М. Костарчук був звільнений з посади ректора Чернігівського педагогічного інституту імені Т.Г.Шевченка, але він продовжував працювати в інституті. Із 12 січня 1982 р. до 31 серпня 2000 р. працював професором кафедри математичного аналізу.

За час військової служби та трудової діяльності Віктор Миколайович був нагороджений:

- 1944 р. – орденом Червоної Зірки;
- 1945 р. – медаллю за перемогу над Німеччиною;
- 1961 р. – знаком «Відмінник народної освіти»;
- 1962 р. – орденом Трудового червоного прапора;
- 1966 р. – Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР;
- 1968 р. – Заслужений працівник культури УРСР;
- 1970 р. – ювілейною медаллю «За доблесну працю»;
- 1971 р. – орденом Трудового червоного прапора;
- 1975 р. – медаллю А.С. Макаренка;
- 1978 р. – медаллю Н.К. Крупської;
- 1978 р. – орденом Трудового червоного прапора;
- 1979 р. – медаллю «За оборону Москви»;

1984 р. – медаллю «Ветеран праці».

В.М. Костарчук з 1955 р і до 1982 р. був незмінним головою правління обласної організації товариства «Знання», автором більше 70 наукових робіт, зокрема підручників і навчальних посібників для студентів педагогічних закладів з математичного аналізу та вищої алгебри.

Рівно 27 років (з 11 січня 1955 р. до 12 січня 1982 р.) Віктор Миколайович очолював Чернігівський педагогічний інститут і 45 років працював у ньому.

Помер Віктор Миколайович Костарчук 19 липня 2001 р. Похований у м. Чернігові.

Додаток В

Наказ № 144

ПО ЧЕРНІГІВСЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ІНСТИТУТУ

від 26 червня 1957 року

Джерело: архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 158, арк. 191-192.

Відповідно до наказу Міністерства освіти УРСР за № 253 від 12 червня 1957 року про передачу відділу початкової школи Київського педагогічного інституту ім. Горького та наказу № 403 від 25 червня 1957 року Київського педінституту про перевод на другий курс, рахувати з 1-го липня 1957 року студентами 2-го курсу відділу початкової школи Чернігівського педагогічного інституту таких товаришів:

І група

1. Андрощук Галину Миколаївну
1. Анчиполовську Світлану Борисівну
2. Берднікову Людмилу Семенівну
3. Гордієнко Віталія Михайловича
4. Колеснікову Валентину Григорівну
5. Корочину Лілію Петрівну
6. Корнійчука Олексія Дмитровича
7. Кирилюк Людмилу Дмитрівну
8. Лопату Антоніну Титівну
9. Левенець Олександр Іванівну
10. Мізецьку Юлію Василівну
11. Оліфер Жанну Йосипівну
12. Рябоконт Інну Олександрівну
13. Редіну Євгенію Петрівну
14. Солохину Ларису Дмитрівну
15. Степаненко Галину Михайлівну
16. Сторчову Ганну Григорівну

- 17.Сівак Євгенію Романівну
- 18.Сіманько Людмилу Дмитрівну
- 19.Харченко Лілію Іванівну
- 20.Шендрика Федора Харитоновича
- 21.Якубчик Ніну Іванівну

II група

1. Бевзенко Оксану Олександрівну
2. Бовдаренко Лідію Петрівну
3. Євтушок Петра Олексійовича
4. Кулак Тамару Вікторівну
5. Костину Валентину Григорівну
6. Кукобу Василя Павловича
7. Калабіну Енгельсину Іванівну
8. Ладунця Михайла Кириловича
9. Лозовицьку Людмилу Олексіївну
- 10.Павлюковську Тамару Павлівну
- 11.Рубан Валентину Миколаївну
- 12.Рачок Олександрю Павлівну
- 13.Радченко Надію Василівну
- 14.Спосіб Ніну Терентіївну
- 15.Стукач Марію Іванівну
- 16.Сливу Володимира Івановича
- 17.Семененко Ларису Олексіївну
- 18.Тарасенко Віру Макарівну
- 19.Коваленко Аллу Віталіївну
- 20.Фокіну Ірину Михайлівну
- 21.Харкевич Неонілу Петрівну
- 22.Штефаненко Світлану Терентіївну

23.Черняк Нелю Миколаївну

§ 2

Питання про перевод на II курс студентки Киченко Тетяни Василівни, яка хворіла, буде вирішено після складання нею екзаменів протягом вересня місяця 1957 року.

§ 3

Питання про перевод на II-й курс студентки Пархоменко Наталії Олексіївни, яка має академзаборогованість, залік з фізкультури, розв'язати у вересні 1957 року.

ДИРЕКТОР ІНСТИТУТУ

В. КОСТАРЧУК

Додаток Д

АКТ

м. Київ

25 червня 1957 р.

Джерело: архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 158, арк. 193.

Про прийом і передачу відділу підготовки учителів 1-4 класів Київського державного педагогічного інституту ім. Горького до Чернігівського державного педагогічного інституту.

Цей акт, складений в тому, що відповідно до наказу Міністерства освіти УРСР за № 253 від 12 червня 1967 р. про передачу відділу підготовки учителів 1-4 кл., Київського педінституту ім. Горького до Чернігівського педінституту проведено передачу і прийом студентських контингентів, а також відповідної документації, а саме:

1. Список та особові справи студентів, які навчалися на I курсі відділу підготовки учителів 1-4 класів Київського державного інституту ім. Горького на 48 осіб.

2. Екзаменаційні відомості за I курс з окремих дисциплін.

3. Залікові книжки студентів в кількості 48 шт.

4. Учбові картки студентів в кількості 48 шт.

5. Навчальні плани.

6. Робочі плани.

7. Наказ директора інституту про перевод студентів на II курс.

8. Наказ про зарахування на стипендію по наслідках весняної екзаменаційної сесії 1956/57 н.р.

Передав: Директор

КДПІ ім. Горького

Прийняв: Заст. директора

Чернігівського педінституту

М. ПІДТИЧЕНКО

П. МІНЕЄВ

Додаток Е
НАКАЗ
МІНІСТРА ОСВІТИ УРСР
4 квітня 1961 р.

Джерело: архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 196, арк. 193.

На виконання Постанови Ради Міністрів Української РСР від 28 березня 1961 р. № 390 Чернігівський педагогічний інститут надалі іменувати: Чернігівський державний педагогічний інститут імені Т.Г. Шевченка.

Заст. МІНІСТРА ОСВІТИ УРСР

П.Миргородський

Додаток Ж**Наказ****ПО МІНІСТЕРСТВУ ОСВІТИ Української РСР****№ 202****17 жовтня 1968 р.****Джерело: архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 301, арк. 54.**

Відповідно до клопотання ради інституту і згоди Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР організувати в Чернігівському педагогічному інституті факультети:

- * фізичного виховання,
- * англійської мови.

Ректору інституту внести зміни в статут вузу.

ЗАСТУПНИК МІНІСТРА ОСВІТИ УРСР**С.Завало**

Додаток 3

Наказ № 52

по Чернігівському педінституті ім. Т.Г. Шевченка

від 21 квітня 1972 р.

Джерело: архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 1, спр. 379, арк. 103.

З метою проведення підготовчої роботи для створення історичного факультету, наказую:

1. Призначити виконуючим обов'язки декана історичного факультету на громадських засадах кандидата історичних наук тов. Молочка В.К.

2. Зобов'язати кафедри суспільних наук максимально сприяти створенню матеріальної бази і організації навчального процесу на історичному факультеті. Зобов'язати зав.кабінетом марксизму-ленінізму тов. Бойкиню С.С. й лаборантів т.т. Буштрук Л.А. і Нікітенко В.Т. виконувати всі розпорядження і доручення т. Молочка В.К.

3. Добір кадрів викладачів циклу історичних дисциплін покласти на тов. Молочка і тов. Неліпа І.П.

4. Зобов'язати т.т. Молочка В.К., Неліпа І.П. і Марценюка С.П. до 1-го серпня ц.р. створити кабінет історії СРСР і розпочати створення кабінету історії стародавнього світу.

5. Зобов'язати тов. Молочка В.К. до 15-го травня зробити всі необхідні розробки навчальних планів на заочному відділі історичного факультету.

Ректор Чернігівського педінституту

(проф. В. Костарчук)

Додаток К

Кількість

випускників Чернігівського педагогічного інституту

(денне відділення)

Джерела вказані в тексті додатку

Рік	Факультет	Видано дипломів	Дипломів з відзнакою
Архів ЧНПУ. Ф. Р-608, оп. 1, спр. 166, 17 арк.			
1957	Мовно-літературний	52	2
Архів ЧНПУ. Ф. Р-608, спр. 75, 11 арк.			
1958	Мовно-літературний	84	13
1958	Фізмат	69	6
Книга видачі дипломів за 1959 рік			
1959	Мовно-літературний	2	-
1959	Фізмат	72	7
Архів ЧНПУ. Ф. Р-608, спр. 602, 239 арк.			
1960	Фізмат	95	6
1960	Педагогічний	38	6
1961	Фізмат	101	4
1961	Педагогічний	50	5
1962	Фізмат	74	3
1962	Педагогічний	47	3
1963	Фізмат	64	3
1963	Педагогічний	67	2
1964	Фізмат	75	2
1964	Педагогічний	67	1
1965	Фізмат	72	3
1965	Педагогічний	66	2
1966	Фізмат	108	2
1966	Педагогічний	61	2
1967	Фізмат	100	5
1967	Педагогічний	47	1
1968	Фізмат	141	4
1968	Педагогічний	47	-
1969	Фізмат	133	6
1969	Педагогічний	47	1
1969	Анг. мова	43	7
1970	Математичний	51	2
1970	Фізичний	72	2
1970	Педагогічний	45	3
1970	Анг. мова	41	8

1970	Фізвиховання	56	3
1971	Математичний	45	7
1971	Фізичний	42	4
1971	Педагогічний	46	2
1971	Анг. мова	45	7
1971	Фізвиховання	56	3
1972	Математичний	83	6
1972	Фізичний	49	-
1972	Педагогічний	29	3
1972	Анг. мова	44	7
1972	Фізвиховання	75	2
1973	Математичний	82	1
1973	Фізичний	37	1
1973	Педагогічний	47	3
1973	Фізвиховання	60	2
1973	Анг. мова	52	8
1974	Математичний	108	6
1974	Фізичний	83	1
1974	Фізвиховання	80	2
1974	Педагогічний	47	2
1974	Історичний	70	7
1975	Математичний	104	6
1975	Фізичний	94	3
1975	Фізвиховання	75	4
1975	Педагогічний	44	2
1975	Історичний	67	7
1976	Математичний	143	9
1976	Фізичний	126	9
1976	Фізвиховання	86	3
1976	Педагогічний	51	2
1976	Історичний	79	7
1977	Математичний	100	11
1977	Фізичний	98	9
1977	Фізвиховання	77	1
1977	Педагогічний	75	4
1977	Історичний	70	12
1978	Математичний	102	5
1978	Фізичний	135	12
1978	Фізвиховання	74	3
1978	Педагогічний	78	7
1978	Історичний	72	11

Архів ЧНПУ. Ф. Р-608, оп.1, спр. 640 Книга реєстрації видачі дипломів об окончании
стационарного отделения института

1979	Фізвиховання	108	8
1979	Історичний	53	17
1979	Фізичний	102	5
1979	Математичний	102	5
1979	Педагогічний	106	12
1980	Фізвиховання	65	7
1980	Історичний	81	20
1980	Математичний	111	6
1980	Педагогічний	140	14
1980	Фізичний	60	2
Накази по особовому складу студентів			
1981	Фізвиховання	88	1
1981	Математичний	101	10
1981	Педагогічний	97	8
1981	Історичний	94	19
1981	Фізичний	114	8
1982	Фізвиховання	79	5
1982	Математичний	101	9
1982	Педагогічний	103	13
1982	Історичний	2	-
1982	Фізичний	129	10
1983	Фізико-математичний	105	49
1983	ЗТД	72	4
1983	Історичний	89	10
1983	Педагогічний	102	6
1983	Фізвиховання	76	1
1984	ЗТД	83	6
1984	Педагогічний	108	16
1984	Історичний	72	13
1984	Фізвиховання	91	2
1984	Фізико-математичний	150	15
1985	Історичний	71	8
1985	Фізвиховання	80	8
1985	ЗТД	76	1
1985	Педагогічний	113	8
1985	Фізико-математичний	47	1
1986	Фізико-математичний	103	15
1986	Педагогічний	92	8
1986	Фізвихов. (військ. навч.)	132	4
1986	Фізвиховання	21	2
1986	Історичний	83	15
1986	ЗТД	43	1
Архів ЧНПУ. Ф. Р-608, спр.1190, 93 арк. Журнал реєстрації видачі дипломів студентам денного			

відділення			
1987	Фізвихов. (військ. навч.)	134	2
1987	Фізвиховання	14	-
1987	Історичний	56	2
1987	ЗТД	39	3
1987	Хіміко-біологічний	22	3
1987	Фізико-математичний	93	3
1987	Педагогічний	75	5
1988	Фізико-математичний	79	6
1988	Хіміко-біологічний	42	3
1988	Педагогічний	54	5
1988	Історичний	76	11
1988	Фізвихов. (військ. навч.)	138	3
1988	Фізвиховання	33	-
1989	Історичний	57	2
1989	Педагогічний	99	10
1989	ЗТД	57	8
1989	Хіміко-біологічний	42	2
1989	Фізвиховання	158	4
1989	Фізико-математичний	91	11
1990	Фізико-математичний	94	14
1990	Педагогічний	76	8
1990	ЗТД	55	-
1990	Хіміко-біологічний	42	6
1990	Історичний	61	3
1990	Фізвихов. (військ. навч.)	152	7
1990	Фізвиховання	46	1
1991	Фізико-математичний	98	7
1991	Історичний	90	7
1991	ЗТД	62	3
1991	Хіміко-біологічний	34	5
1991	Фізвихов. (військ. навч.)	132	1
1991	Фізвиховання	64	3
1991	Педагогічний	105	11
1992	ЗТД	97	6
1992	Хіміко-біологічний	34	6
1992	Історичний	82	6
1992	Фізико-математичний	115	12
1992	Педагогічний	114	12
1992	Фізвихов. (військ. навч.)	29	4
1992	Фізвиховання	91	2
Архів ЧНПУ. Ф. Р-608, оп. 1, спр. 1191, 89 арк.			
1993	Фізико-математичний	107	9

1993	Фізвиховання	58	-
1993	Фізвихов. (ДПЮ)	123	-
1993	ЗТД	124	5
1993	Педагогічний	115	14
1993	Історичний	115	14
1993	Хіміко-біологічний	45	6
1994	Хіміко-біологічний	38	7
1994	Фізико-математичний	112	15
1994	Педагогічний	162	15
1994	ЗТД	116	6
1994	Фізвиховання	156	3
1994	Історичний	96	9
1995	Хіміко-біологічний	27	2
1995	Фізвиховання	121	1
1995	Історичний	93	5
1995	ЗТД	114	8
1995	Фізико-математичний	124	17
1995	Педагогічний	117	26
1996	Хіміко-біологічний	28	7
1996	Історичний	118	15
1996	Фізико-математичний	124	14
1996	ЗТД	101	8
1996	Фізвиховання	95	4
1996	Педагогічний	160	19
Архів ЧНПУ. Ф. Р-608, оп. 1, спр 1195, 65 арк.			
1997	Фізико-математичний	139	7
1997	Фізвиховання	108	4
1997	Хіміко-біологічний	43	5
1997	ЗТД	85	8
1997	Історичний	141	17
1997	Педагогічний	151	18
1998	Фізвиховання	101	8
1998	ЗТД	59	7
1998	Фізико-математичний	129	12
1998	Хіміко-біологічний	37	4
1998	Історичний	172	25
1998	Педагогічний	125	19
	ВСЬОГО:	15513	1293

Додаток Л

Кількість

випускників Чернігівського педагогічного інституту

(заочне відділення)

Джерела вказані в тексті додатку

Рік	Факультет	Кількість дипломів	Дипломів з відзнакою
Архів ЧНПУ. Ф. Р-608, оп.1, спр. 601, 167 арк. Книга реєстрації видачі дипломів по ЗО			
1955	Мовно-літературний	278	1
1955	Фізмат	57	1
1956	Мовно-літературний	289	1
1956	Фізмат	58	-
1957	Мовно-літературний	17	-
1957	Фізмат	12	-
1958	Фізмат	1	-
1959	Мовно-літературний	124	-
1960	Фізмат	83	-
1960	Мовно-літературний	129	-
1961	Фізмат	93	-
1961	Мовно-літературний	6	-
1962	Фізмат	50	-
1962	Педагогічний	78	-
1963	Фізмат	41	-
1963	Педагогічний	76	1
1964	Фізмат	54	-
1964	Педагогічний	122	-
1965	Фізмат	37	-
1965	Педагогічний	106	-
1966	Фізмат	35	-
1966	Педагогічний	143	-
1967	Фізмат	49	-
1967	Педагогічний	179	-
1968	Фізмат	35	-
1968	Педагогічний	168	-
1969	Фізмат	48	-
1969	Педагогічний	95	-
1970	Фізмат	34	-
1970	Педагогічний	159	-
1971	Математичний	45	-
1971	Педагогічний	94	-

1971	Анг. мови	21	-
1972	Математичний	99	-
1972	Педагогічний	131	-
1972	Анг. мови	23	-
1973	Педагогічний	135	5
1973	Фізичного виховання	52	-
1973	Математичний	66	-
1973	Анг. мови	53	-
1974	Педагогічний	124	-
1974	Фізвиховання	61	-
1974	Математичний	44	-
1975	Фізичний	80	-
1975	Математичний	48	-
1975	Педагогічний	141	-
1975	Фізвиховання	82	-
Архів ЧНПУ. Ф. Р-608, спр. 603 на 83 арк. Книга реєстрації видачі дипломів			
1976	Педагогічний	115	-
1976	Фізвиховання	70	-
1976	Фізичний	62	-
1976	Математичний	65	-
1977	Педагогічний	110	-
1977	Фізвиховання	62	-
1977	Фізичний	56	-
1977	Математичний	42	-
1977	Історичний	90	3
1978	Педагогічний	111	-
1978	Фізвиховання	59	1
1978	Фізичний	58	-
1978	Математичний	55	-
1978	Історичний	100	4
1979	Педагогічний	105	1
1979	Фізичний	71	-
1979	Фізвиховання	60	-
1979	Історичний	98	-
1980	Фізвиховання	81	-
1980	Фізичний	93	-
1980	Історичний	92	1
1980	Педагогічний	135	2
1981	Фізичний	90	
1981	Історичний	92	1
1981	Фізвиховання	73	
1981	Педагогічний	128	1
Архів ЧНПУ. Ф. Р-608, оп. 1, спр. 1044, 95 арк. Книга реєстрації видачі дипломів			

1982	Фізичний	72	-
1982	Фізвиховання	73	-
1982	Історичний	67	1
1982	Педагогічний	111	1
1983	Фізвиховання	71	1
1983	Історичний	83	3
1983	Загальнотехнічний	87	1
1983	Педагогічний	112	-
1983	Історичний	3	-
1984	Педагогічний	109	-
1984	Загальнотехнічний	79	1
1984	Фізвиховання	69	1
1984	Історичний	104	-
1985	Педагогічний	65	-
1985	Фізвиховання	64	1
1985	Загальнотехнічний	76	-
1985	Історичний	79	-
1986	Історичний	87	3
1986	Педагогічний	63	-
1986	Загальнотехнічний	74	-
1986	Фізвиховання	54	-
1987	Фізвиховання	43	-
1987	Загальнотехнічний	81	-
1987	Педагогічний	69	-
1987	Історичний	80	3
Архів ЧНПУ. Ф. Р-608, оп.1, спр. 1045, 95 арк. Книга реєстрації видачі дипломів заочного відділу			
1988	Загальнотехнічний	91	-
1988	Педагогічний	123	-
1988	Історичний	70	7
1988	Фізвиховання	54	-
1989	Фізвиховання	86	-
1989	Загальнотехнічний	137	-
1989	Історичний	107	4
1989	Педагогічний	121	-
1990	Загальнотехнічний	111	-
1990	Фізвиховання	83	-
1990	Історичний	98	1
1990	Педагогічний	171	1
1991	Фізвиховання	96	1
1991	Історичний	88	2
1991	Загальнотехнічний	91	-
1991	Педагогічний	157	-
1992	Історичний	88	1

Архів ЧНПУ. Ф. Р-608, спр. 1105, 95 арк. Книга реєстрації видачі дипломів заочного відділу			
1992	Фізвиховання	94	-
1992	Загальнотехнічний	63	-
1992	Педагогічний	160	1
1993	Педагогічний	199	1
1993	Історичний	85	4
1993	Загальнотехнічний	74	-
1993	Фізвиховання	53	-
1994	Загальнотехнічний	83	1
1994	Педагогічний	185	1
1994	Історичний	106	3
1994	Фізвиховання	68	-
1994	Хіміко-біологічний	10	1
1995	Загальнотехнічний	104	-
1995	Педагогічний	228	-
1995	Фізвиховання	104	-
1995	Історичний	93	1
Архів ЧНПУ. Ф. Р-608, спр. 1193, 252 арк. Книга реєстрації видачі дипломів			
1996	Індустріально-педагогічний	92	-
1996	Педагогічний	187	-
1996	Фізвиховання	73	-
1996	Історичний	88	1
1997	Індустріально-педагогічний	101	-
1997	Фізвиховання	80	-
1997	Педагогічний	181	-
1997	Історичний	91	3
1998	Індустріально-педагогічний	44	-
1998	Фізвиховання	42	-
1998	Історичний	49	2
1998	Педагогічний	121	1
	ВСЬОГО:	12633	76

Додаток М

Відомості

про здійснення контролю за педагогічним процесом керівництвом
Чернігівського державного педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка.

(Відвідано навчальних занять)

Джерело: Державний архів Чернігівської області, ф. Р-608, оп.2, спр. 454, арк.. 127 – 128, спр. 484, арк.. 176 – 177, спр. 510, арк.. 148 – 150, спр. 542, арк.141 – 142, спр. 570, арк..94 – 95.

Керівники	1966- 1967 н.р.	1967- 1968 н.р.	1968- 1969 н.р.	1969- 1970 н.р.	1970- 1971 н.р.
Ректор	41	26	35	24	30
Проректор з наукової і навчальної роботи	36	46	46	32	33
Декан педфаку і факультету англійської мови	18	73	39	18/13*	19/17*
Декан фізмату	42	24	31	17/12*	17/16*
Декан факультету фізвиховання	9	60	73	17	20

- * до 1968 – 1969 н.р. контроль за педагогічним процесом педагогічного факультету і новоутвореного факультету англійської мови здійснював декан об'єднаного факультету, а в 1969 – 1970 н.р. вже здійснювали декани цих факультетів.
- * з 1968 – 1969 н.р. фізико-математичний факультет був розділений на фізичний і математичний факультети.

Додаток Н

Відомості

про здійснення контролю за педагогічним процесом завідувачами кафедр
Чернігівського державного педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка.

1969 – 1970 н.р.

Джерело: Державний архів Чернігівської області, ф. Р-608, оп.2, спр. 542, арк..
140 – 142.

№	Назва кафедр	Засідань кафедри	Відкриті лекції	Контрольні відвідування	Взаємо- відвідув.
1	Історії КПРС	15	8	40	100
2	Філософії і політекономії	15	2	64	46
3	Педагогіки і психології	17	5	67	82
4	Початкового навчання	12	6	70	110
5	Вищої математики	14	4	74	95
6	Елементарної математики	14	5	50	40
7	Методики фізики та ТЗН	14	4	72	23
8	Фізики	11	5	42	53
9	Мови і літератури	17	4	35	31
10	Іноземних мов	10	4	36	30
11	Музики і співів	11	2	64	30
12	Спорту і спорт. ігор	11	6	80	22
13	Анатомії і фізіології	11	4	26	24
14	Фізвиховання	10	4	30	20

Додаток II

Явоненко Олександр Федотович

Джерело: архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп. 3-О, спр.568, 132 арк.



Народився 4 грудня 1939 р. в с. Новомиколаївці Єлинського району Миколаївської області у сім'ї колгоспників. Батько – Федот Михайлович, 1897 року народження, працював у колгоспі. Помер у 1940 р. Мати – Катерина Михайлівна, 1897 року народження, працювала у колгоспі с. Новомиколаївки. Померла у

1973 р.

Олександр з 1947 р по 1954 р. навчався у Новомиколаївській семирічній школі, а у 1957 р. закінчив Тернівську середню школу Жовтневого району Миколаївської області. Після закінчення середньої школи вступив на зоотехнічний факультет Херсонського сільськогосподарського інституту імені О. Цюрупи, який закінчив у 1962 р.

З травня 1962 р. до листопада 1963 р. працював асистентом кафедри анатомії, фізіології та біохімії Херсонського сільськогосподарського інституту. З листопада 1963 р. до листопада 1966 р. навчався в аспірантурі при лабораторії обміну речовин Українського науково-дослідного інституту фізіології та біохімії сільськогосподарських тварин (м. Львів).

Після закінчення навчання в аспірантурі з листопада 1966 р. до березня 1967 р. працював старшим науковим співробітником Київської дослідної станції тваринництва «Терезіно» (Київська область).

Дисертацію кандидата біологічних наук захистив у 1966 р. Із березня 1967 р. до серпня 1974 р. працював у Херсонському педагогічному інституті

імені Н. Крупської спочатку на посаді старшого викладача, а пізніше доцента та завідувача кафедри хімії, а з лютого 1973 р. – на посаді проректора з наукової роботи.

Член КПРС з травня 1969 р.

Докторську дисертацію на тему: «Роль стінки рубця в азотистому обміні великої рогатої худоби і овець» захистив у 1973 р. Затверджена ВАК СРСР 20 грудня 1974 р.

ВАКом СРСР 15 жовтня 1976 р. присвоєно вчене звання професора кафедри органічної і біологічної хімії.

У серпні 1974 р. був переведений на посаду ректора Тернопільського педагогічного інституту імені Я. Галана. На цій посаді працював до січня 1982 р. З 12 січня 1982 р. до 4 квітня 2005 р. працював ректором Чернігівського педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка, а з 13 березня 1998 р. після реорганізації педінституту в педагогічний університет – ректором педагогічного університету.

2005 р. став останнім роком ректорства Олександра Федотовича. Пенсійний вік та погіршення стану здоров'я призвело до звільнення з посади ректора. Наказом Міністерства освіти і науки України № 292-к від 4 квітня 2005 р. було достроково розірвано контракт та звільнено з посади ректора Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка О.Ф. Явоненка. Наступного дня Олександр Федотович підписав останній наказ по педуніверситету за № 60 вк-І про власне звільнення з посади ректора та продовження роботи на посаді професора кафедри хімії 0,5 ставки.

З 5 квітня 2005 р. він був зарахований на посаду Почесного ректора Чернігівського педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

За час роботи у Тернополі та Чернігові обирався депутатом Тернопільської і Чернігівської міських рад народних депутатів. Мав нагороди та відзнаки:

Орден Трудового червоного прапора – 1978 р.

Медаль А. Макаренка – 1981 р.

Медаль «Ветеран праці» - 1986 р.

Почесне звання «Заслужений працівник народної освіти УРСР» - 1991 р.

Орден «За заслуги» III ступеня – 1999 р.

Медаль «За заслуги в освіті» - 1999 р.

Відмінник народної освіти – 1999 р.

Почесна грамота Кабінету Міністерства України – 2003 р.

О.Ф. Явоненко був автором біля 200 наукових праць, зокрема навчальних посібників «Хімія і біологічна хімія». Навчальний посібник для студентів факультетів фізвиховання педінститутів. – К.: Вища школа, 1988. Біохімія – навчальний посібник для студентів університетів та інститутів. Видавництво «Університетська книга», м. Суми, 2000.

Помер Олександр Федотович Явоненко 16 травня 2009 р. Похований у м. Чернігові.

Додаток Р

Міністерство освіти України

Чернігівський державний педагогічний інститут ім. Т. Г. Шевченка

НАКАЗ

01.04.98 р.

№ 1

м. Чернігів

Джерело: Архів ЧНПУ, ф. Р-608, оп.2, спр. 1, арк.1-5

Оголошую Постанову Кабінету Міністрів України від 13 березня 1998 р. № 290 і витяг з наказу Міністерства освіти України № 122 від 30.03.98 р.

«Кабінет Міністрів України»**ПОСТАНОВА**

Від 13 березня 1998 р. № 290

Про створення Чернігівського державного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка

Кабінет Міністрів України ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Прийняти пропозицію Міністерства освіти, погоджену з Міністром економіки, Міністерством фінансів та Чернігівською обласною державною адміністрацією, про створення Чернігівського державного педагогічного університету на базі Чернігівського державного педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка, що ліквідується.

Створення зазначеного університету здійснити в межах асигнувань, передбачених Міністерству освіти на підготовку кадрів.

2. Залишити за Чернігівським державним педагогічним університетом ім'я великого українського поета, художника, мислителя Т.Г. Шевченка, яке носив ліквідований інститут.

Прем'єр – міністр України

В.Пустовойтенко

Міністерство освіти України**ВИТЯГ З НАКАЗУ**

30.03.1998 р.

м.Київ

№122

На виконання вказаної Постанови Кабінету Міністрів України НАКАЗУЮ:

1. Створити Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка на базі Чернігівського державного педагогічного інституту, що ліквідується.

2. Затвердити на посаді ректора Чернігівського державного педагогічного університету Явоненка Олександра Федотовича із збереженням умов укладеного раніше контракту.

На виконання Постанови Кабінету Міністрів України № 290 від 13 березня 1998 р. та наказу Міністерства освіти України № 122 від 30.03. 98 р.

НАКАЗУЮ:

1. У зв'язку із створенням на базі Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка перевести з 13.03.98 р. на відповідні посади новоствореного університету.

1.1. Професора, доктора педагогічних наук Ігнатенка Миколу Яковича, першого проректора, проректора з навчальної роботи – на цю ж посаду педагогічного університету.

1.2. Доцента, кандидата історичних наук Дятлова Володимира Олександровича, проректора з наукової роботи – на цю ж посаду педагогічного університету.

1.3. Доцента, кандидата економічних наук Левківського Василя Миколайовича, проректора по заочному навчанню на посаду проректора з економічних питань та заочному навчанню.

1.4. Доцента, кандидата педагогічних наук Носка Миколу Олексійовича, проректора з питань виховної, методичної і соціально-психологічної роботи – на цю ж посаду педагогічного університету.

1.5. Доцента, кандидата педагогічних наук Мельникова Сергія Володимировича, проректора з адміністративно-господарчої роботи на посаду проректора з соціально-економічних питань та адміністративно-господарчої діяльності.

2. Всім поіменованим проректорам зберегти умови і чинність укладених раніше контрактів.

Ректор

О.Ф. Явоненко

Міністерство освіти України

Чернігівський державний педагогічний інститут ім. Т. Г. Шевченка

НАКАЗ

01.04.98

№ 3

м. Чернігів

Про структуру Чернігівського
державного педагогічного
університету імені Т.Г. Шевченка

На виконання Постанови Кабінету міністрів України від 13 березня 1998 року № 290 та наказу Міністерства освіти України від 30 березня 1998 року № 122.

НАКАЗУЮ:

1. У зв'язку із створенням на базі Чернігівського педінституту Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка:

1.1. Відповідно до Положення про державний вищий заклад освіти і Статуту університету затвердити таку структуру педагогічного університету:

- факультет із відповідними кафедрами;
- загальноінститутські кафедри;
- бібліотека з відповідними відділами;
- аспірантура (очна и заочна);
- докторантура;

- інститут післядипломної освіти з підрозділом перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів;
- підготовчі курси та факультети суміжних і додаткових професій, що надають платні освітні послуги;
- лабораторії, навчальні і навчально-виробничі майстерні, навчально-дослідне господарство;
- навчально-методичні кабінети;
- редакційно-видавничий відділ;
- виробничі структури;
- відділ кадрів;
- бухгалтерія;
- навчально-методичний і науковий відділи;
- відділ виховної роботи;
- адміністративно-господарчий відділ;
- медпункт;
- приймальна комісія;
- обласний педагогічний ліцей.

1.2. Відповідно до п.1.1. цього наказу:

- навчальний відділ реорганізувати в навчально-методичний відділ університету;
- лабораторію прикладної естетики – у відділ виховної роботи університету.

2. Контроль за виконанням цього наказу покласти на першого проректора Ігнатенка М.Я.

Ректор

О.Ф. Явоненко